

© Богдан Скробач
магістр права

*Князівства
Київської Русі
482 – 1547 рр.*

Довідник

*Рогатин
Друкарня ПП Білінський*

2008

ББК
63.3 (4 укр)
С 45

В збірнику розглядаються проблеми пов'язані з дослідженнями історії Русі 482-1547 рр. Увагу присвячено князівствам України, Білорусії та Росії. Проаналізований період 482-1547 рр. Особливу увагу присвячено проблемам адміністративного устрою князівств Русі. Керівник Русі – це Великий князь Київський. Русь ділилась на князівства – це сучасні області. Князівства ділились на удільні князівства – це сучасні райони. Князем в Русі обов'язково повинен був бути представник правлячої династії Рюриковичів. Русь – це імперія Рюриковичів. Розпад цієї імперії призвів до створення незалежної України, Білорусії та Росії. Описано події військового, громадського і культурного життя вказаного періоду. Підкреслюються політичні, культурні, економічні зв'язки України з іншими територіями.

Для всіх хто цікавиться українською історією .

Вступ

За період незалежності України з'явилося ряд наукових та науково-популярних робіт присвячених українській історії, зокрема середньовічній

Актуальність теми. Хоча проблемам української середньовічної історії приділено багато уваги однак дослідження носять фрагментарний характер. Проблематика українських князівств висвітлюється рідко.

Мета і завдання дослідження. В книзі подається характеристика князівств на території Західної, Центральної, Східної та Південної України, Білорусії та Росії.

Використовуємо терміни Західна Галичина та Східна Галичина. Описується суспільно-політичне, релігійне, економічне, культурне та мистецьке життя українського народу.

Методи дослідження. У книзі використані принципи єдності логічного та історичного дослідження явищ у конкретних історичних умовах. Хронологічний метод дає можливість прослідкувати усі етапи розвитку політико-адміністративних відносин в Україні.

1. **Київське князівство 482 – 1471 рр. (захід Київської, північний захід Черкаської, схід Житомирської обл. України).....8**
2. **Чернігівське князівство 1024 – 1330 рр. (північ Чернігівської обл., схід Гомельської обл. Білорусії, Калужська, Брянська, Липецька, Орловська обл. Росії).....16**
Уділи (райони):
  - Брянське князівство (1240 – 1430)
  - Вщижське князівство (1156 – 1240)
  - Стародубське князівство (1406 – 1503)
  - Глухівське князівство (1246 – 1407)
  - Новосильське князівство (1376 – 1425)
  - Одоєвське князівство (1376 – 1547)
  - Білівське князівство (1376 – 1558)
  - Карачаєвське князівство (1246 – 1360)
  - Мосальське князівство (1350 – 1494)
  - Козельське князівство (1235 – 1445)
  - Воротинське князівство (1455 – 1573)
  - Єлецьке князівство (1370 – 1480)
  - Звенигородське князівство (1340 – 1504)
  - Таруське князівство (1246 – 1392)
  - Мишегдське князівство (1270 – 1488)
  - Оболенське князівство (1270 – 1488)
  - Мезецьке князівство (1360 – 1504)
  - Барятинське князівство (1450 – 1509)
  - Волконське князівство (1270 – 1470)
  - Тростенське князівство (1460 – 1490)
  - Конинське князівство
  - Спажське князівство
3. **Новгород-Сіверське князівство 1096 – 1494 рр. Сумська обл. України, Курська і південь Брянської обл. Росії.....46**
Уділи (райони):
  - Курське князівство (1132 – 1240)
  - Трубчевське князівство (1392 – 1500)
  - Рильське князівство (1132 – 1500)
  - Путивльське князівство (1150 – 1500)
4. **Переяславське князівство 1054 – 1239 рр. Південь Чернігівської, північ Донецької, схід Київської, схід Черкаської, схід Дніпропетровської, Полтавської і Харківської області України.....47**
5. **Тьмутараканське князівство 988 – 1100 рр. (Тамань, східний Крим).....59**
6. **Полоцьке князівство 960 – 1399 рр. Вітебська, Мінська, Гродненська обл. Білорусії.....60**
Уділи (райони):
  - Вітебське князівство (1101 – 1392)
  - Мінське князівство (1101 – 1407)
  - Гродненське князівство (1127 – 1365)

Друцьке князівство (1150 – 1508)	
Друцько-Підберезьке князівство (1320 – 1460)	
Борисовське князівство (1101 – 1245)	
Логозьке князівство (1150 – 1245)	
Ізяславське князівство (1101 – 1245)	
7. Турово-Пінське князівство 988 – 1168 рр. Захід Гомельської, схід Брестської обл. Білорусії, північ Житомирської і Рівненської обл. України.....	68
Уділи (райони):	
Турівське князівство (1168 – 1540)	
Пінське князівство (1168 – 1521)	
Клецьке князівство (1250 – 1521)	
Слуцьке князівство (1240 – 1587)	
Новгородське князівство (1245 – 1431)	
Мстиславське князівство (1370 – 1529)	
Брестське князівство (1087 – 1444)	
Кобринське князівство (1366 – 1529)	
Вишгородське князівство (1077 – 1210)	
8. Галицько-Волинське князівство.....	71
Уділи (райони):	
Володимир-Волинське князівство (990 – 1452)	
Галицьке князівство (1084 – 1352)	
Луцьке князівство (1099, 1125 – 1320)	
Белзьке князівство (1170 – 1269)	
Теребовлянське князівство (1085 – 1141)	
Перемишльське князівство (1085 – 1269)	
Холмське князівство (1263 – 1366)	
Пересопницьке князівство (1146 – 1238)	
Дорогобужське князівство (1085 – 1277)	
Трипольське князівство (1162 – 1180)	
Червенське князівство	
9. Смоленське князівство 990 – 1404 рр. Смоленська, захід Тверської, південь псковської області Росії, схід Могилевської області Білорусії.....	103
Уділи (райони):	
Вяземське князівство (1190 – 1494)	
Дорогобужське князівство (1343 – 1505)	
Порховське князівство (1386 – 1442)	
Торопецьке князівство (1167 – 1320)	
Фомінсько-Березуйське князівство (1206 – 1404)	
Ярославське князівство	
10. Новгородська феодальна республіка 10 ст. – 1478 рр.....	107
11. Псковська феодальна республіка 10 ст. – 1510 рр.....	116
12. Муромське князівство 989 – 1390 рр. Південь Володимирської, північ Рязанської. Південний захід Нижньоновгородської обл. Росії.....	117
13. Пронське князівство 1129 – 1465 рр. Південь Рязанської обл. Росії.....	118

14. Рязанське князівство 1129 – 1510 рр.....	120
Уділи (райони):	
Білгородське князівство (1149 – 1205).....	
Коломенське князівство (1165 – 1301).....	
15. Володимиро-Суздальське князівство 1125 – 1362 рр. Вологодська, Ярославська, Костромська. Владімірська, Івановська, Московська і північ Нижняновгородської обл.....	123
Уділи (райони):	
Пороське (Торчеське) князівство	
16. Переяслав-Заліське князівство 1175 – 1302 рр.....	126
17. Ростовське князівство 989 – 1474 рр.....	126
Уділи (райони):	
Устюжське князівство (1364 – 1474)	
Бохтюжське князівство (1364 – 1434)	
18. Ярославське князівство 1218 – 1463 рр.....	130
Уділи (райони):	
Моложське князівство (1325 – 1450)	
Сіцьке князівство (1408 – 1450)	
Прозоровське князівство (1408 – 1460)	
Шуморовське князівство (1365 – 1420)	
Новленське князівство (1400 – 1470)	
Заозерсько-Кубенське князівство (1420 – 1452)	
Шекснїнське князівство (1350 – 1480)	
Шехонтське князівство (1410 – 1460)	
Курбське князівство (1425 – 1455)	
Ухорське князівство (1420 – 1470)	
Романовське князівство	
19. Углицьке князівство 1216 – 1591 рр.....	132
20. Білозерське князівство 1238 – 1486 рр.....	133
Уділи (райони):	
Сугорське князівство (1345 – 1375)	
Шелешпанське князівство (1375 – 1410)	
Кемське князівство (1375 – 1430)	
Карголомське князівство (1375 – 1430)	
Ухтомське князівство (1410 – 1450)	
Андожське князівство (1385 – 1430)	
Вадбольське князівство (1410 – 1450)	
Білосільське князівство (1385 – 1470)	
21. Стародубське князівство 1238 – 1460 рр.....	135
Уділи (райони):	
Пожарське князівство (1390 – 1470)	
Ряполовське князівство (1390 – 1440)	
Палицьке князівство (1390 – 1470)	
Кривоборське князівство (1440 – 1470)	
Льяловське князівство (1440 – 1460)	
Голібесовське князівство (1410 – 1510)	

Ромодановське князівство (1410 – 1440)	
22. Галицьке князівство 1246 – 1453 рр.....	137
23. Юр'ївське князівство 1212 – 1345 рр.....	141
24. Костромське князівство 1246 – 1303 рр.....	142
25. Дмитровське князівство 1238 – 1569 рр.....	143
26. Суздальсько-Нижняновгородське велике князівство 1238 – 1424 рр.....	146
Суздальське князівство	
Нижняновгородське князівство	
Уділи (райони):	
Городецьке князівство (1264 – 1403)	
Шуйське князівство (1387 – 1420)	
27. Тверське велике князівство 1242 – 1490 рр.....	149
Уділи (райони):	
Кашинське князівство (1318 – 1426)	
Холмське князівство (1319 – 1508)	
Дорогобужське князівство (1318 – 1486)	
Микулинське князівство (1339 – 1485)	
Городенське князівство (1425 – 1435)	
Зубцовське князівство (1318 – 1437)	
Телятівський уділ (1397 – 1437)	
Чернятинський уділ (1406 – 1490)	
28. Московське велике князівство 1276 – 1547 рр.....	152
Уділи (райони):	
Серпухівське князівство (1341 – 1472)	
Вологодське князівство (1331 – 1492)	
Можайське князівство (1443 – 1481)	
Верейське князівство (1432 – 1486)	
Волоцьке князівство (1408 – 1410, 1462 – 1513)	
Рузьке князівство (1494 – 1503)	
Старицьке князівство (1519 – 1563)	
Ржевське князівство (1508 – 1410, 1462 - 1525)	
Калужське князівство (1505 – 1518)	

Київське князівство 482 – 1471 рр.

(захід Київської, північний захід Черкаської, схід Житомирської обл. України)

Києвичі

1. Кий 482 –
2. Вандал
3. Славен
4. Яфет
5. Ізбор
6. Володимир
7. Стовпосвят
8. Буривій
9. Гостомисл 850 –

В 860 р. князі Аскольд і Дир. Підступили флотом до Царгорода взяли передмістя, але самого міста на змогли взяти (флот 6-8 тис. воїнів). Період Царювання імператора Михайла III. 867 р. князі виявили бажання охреститись. Михайло III засновує в Києві єпархію і присилає єпископів (Патріарх константинопольський Фотій). 873-874 рр. – договір між імператором Василем I і Аскольдом і Диром. 880 р. – створення митрополичого статуту. На час їх правління припадає проповідування Кирила і Методія.

Рюриковичі

1. Рюрик 872 – 879

Рюрик (пом.879), за описом «Повісти Временних Літ», начальник варязької дружини, що 862 р. разом з братами Синеусом та Трувором прибув до Новгороду, що став столицею його держави. По смерті обох братів приєднав їхні володіння до Новгороду. Від Рюрика, син якого (або внук) Ігор став київським князем і приєднав кілька руських племен до Київської держави, пішла назва княжої династії, що довгий час володіла Руссю.

2. Олег 879 – 913

Олег був воєводою Рюрика, опікуном Ігоря. Олег приборкав сіверян, древлян і ін. В 907 р. пішов походом на Царгород. Підписано два договори 907 і 911 рр. з Візантією. Договір надавав великі права купцям з Русі. Візантія виплатила Русі велику контрибуцію. Русь виступає як рівноправний партнер Візантії.

3. Ігор 913 – 954

Родинний зв'язок з Рюриком є сумнівний. Приєднав до Русі велику територію між Дністром і Дунаєм. В 913 р. вийшов на берег каспійського моря до Баку. Ігор попав на опір Візантії. Візантія використала печенігів. 941 р. невдалий похід на Грецію («грецький вогонь»). Згодом Ігор пішов на Царгород, був підписаний другий договір менш сприятливий. Русь платила мито за товар і повинна була помагати у війні.

4. Ольга 945 – 964

Після смерті Ігоря залишився малолітній Святослав. Ольга стала регенткою при ньому. Ольгу привезли з Пскова як дружину Ігорю. Правила 20 років. Ці 20 років прожито мирно і тихо. Вчинила розправу над древлянами (5 тис. чол. вирізано). Перша з князів встановила норми податку. Данину було поділено на 3 частини: 2 йшли на Київ, 1 – на Вишгород (місто Ольги). Відбулося хрещення Ольги.

5. Святослав I 945 – 972

Наступником Ольги став Святослав. Людина мужня з рицарською вдачею. Вів успішні війни. Походи на Оку і Волгу. 964 р. – почалася війна з хозарським каганатом. 965 р. – хозари були розбиті. Ходив походом на Кавказ. Воював на Балканах. Коли Візантія почала війну з Болгарією візантійський цісар Фока Никифор втягнув в цю війну Святослава (60 тис. руських військ). Він здобув 80 міст. Але через деякий час Болгарія і Святослав

порозумілися. Візантія використала для боротьби з Святославом печенігів. Святослав розбив печенігів і пробував вигнати греків з Європи, але цар Царгороду примусив Святослава до капітуляції (972 р.). Після цього повернувся Святослав на Русь. Попав у засідку печенігів і був убитий. Зіграв негативну роль бо приділяв увагу справам європейським, а не домашнім. Розбив Хазарський каганат (буфер між Руссю і ордами).

6. Ярополк I 972 – 979

Ярополк I Святославич (940 – 980), київський князь (972 – 980), старший син Святослава Ігоревича. Під час батькових походів виховувався у баби княгині Ольги. Ще за життя Святослава поділив державу між синами і Ярополк дістав Київщину, а по смерті Святослава 972 р. перебрав верховну владу над Руссю. Ярополк підтримував зв'язки з західною Європою, з королем Оттоном I. В 973 р. послі Ярополка взяли участь у соймі в Кведлінбурзі, а 979 р. послі від папи приїздили в Київ. Хотівши об'єднати всю Русь під своєю владою Ярополк вів боротьбу з братами: 977 р. перемігши Олега, якого вбито, приєднав Деревлянську землю, а 980 р. захопив Новгород, прогнавши Володимира, який проте, за допомогою варягів 980 р. повернув собі Новгород, згодом здобув і Київ. Ярополк був убитий з відома Володимира.

7. Володимир Великий 980 – 1015

За часів Володимира в державу входили 20 народів (земель).

981 р. – повстали в'ятичі («дань з рала»).

981 р. зовнішню політику направив проти Польщі. Захопив Перемишль, Буськ, Белз. Ця територія була заселена дулібами, білими хорватами та ін. На Підкарпатті були поклади солі і перехрещення великих торгових шляхів.

983 р. – похід на ятагів, які жили над Німаном і Бугом. Заснував місто Володимир-Волинський.

984 р. – похід на радимичів.

985 р. – похід на волзьських болгар (уклав мирний договір).

Головну увагу звернув на боротьбу з печенігами. Будує в степу ряд укріплень. Замінює варягів на місцеву дружину. Володимир Великий створив централізовану державу найбільшу в Європі. Ця держава складалася з різних народностей. Потрібне було об'єднуюче начало. Таким началом було християнство. Володимир охрестився у Корсуні в 987 р. Варда Фока повстав проти імператорів Василя і Костянтина. Вони звернулися до Володимира про допомогу. Фоку було розбито і Володимир поставив умову – шлюб з візантійською цесарівною Анною. Володимир здобув Корсунь і тут обвінчався з Анною. 988 р – хрещення Русі.

8. Святополк I 1015 – 1019

Святополк I (980 – 1019), син князя Володимира Великого, зять польського короля Болеслава Хороброго, спершу князував у Турові. Звідки був усунений за змову проти батька. По смерті Володимира Святополк захопив Київ (1015) і наказав убити своїх братів Бориса і Гліба та Святослава, за що літописець називає його Окаянним. Проти планів Святополка об'єднати всю спадщину батька виступив його брат новгородський князь Ярослав Мудрий. Святополк зв'язався з печенігами, але розбитий військами Ярослава біля Любеча 1016 р.. втік до Польщі. За допомогою польського війська Святополк вигнав Ярослава з Києва і знову засів на княжому престолі 1018 р., але того ж самого року Ярослав вигнав його з Києва. Розбитий над р. Альтою, Святополк загинув, тікаючи на захід.

9. Ярослав I Мудрий 1019 – 1054

15 липня 1015 р. помер князь Володимир. Святополк син Ярополка оголошує себе спадкоємцем (вбивство Бориса і Гліба). Ярослав виступив проти Святополка і в 1019 р. розбив його. Ярослав старався повернути західні землі Русі. 1030 р. здобув Белз і інші «червенські міста». Був прихильником сильної польської держави. В 1036 р. печеніги

облягли Київ, але Ярослав розбив їх. 1043 р. – похід на Царгород. Похід закінчився поразкою. Ярослав мав династичні зв'язки з країнами Західної Європи – це було мірилом престижу. Завдяки правлінню Ярослава зросла церква. Існувало 400 храмів. 1051 р. призначено митрополитом Іларіона. Укладено «Руську Правду».

10. Ізяслав I 1054 – 1068

Ізяслав Ярославич (1024 – 78), син Ярослава Мудрого, великий князь київський 1054 – 78 (з перервами). Володів більшістю земель Руської держави, в 1060 –их рр.. опанував усі землі на захід від Дніпра. Посвоячений з польською династією Ізяслав Ярославич орієнтувався у своїй політиці на Західну Європу. Двічі мусив залишати Київ: раз під натиском народного повстання (1068), удруге по невдалій війні з братами Святославом і Всеволодом (1073) шукаючи чужої підтримки. Не здобувши допомоги від Болеслава II польського Ізяслав Ярославич подався до Німеччини вів переговори з цісарем Генріхом IV, а пізніше вислав сина Ярополка до папи Григорія VII, віддаючи себе й свої землі під опіку Риму 1076 помер його наступник у Києві Святослав і Ізяслав Ярославич повернувся на Русь. Виступив по стороні брата Всеволода проти синів померлого Святослава і загинув у боротьбі з ним.

11. Всеслав 1058 – 1069

Всеслав I син Брючеслава Полоцького.

Ізяслав I 1069 – 1073 (2)

12. Святослав II 1073 – 1076

Святослав II (1027 – 76), син Ярослава Мудрого, чернігівський. З 1073 р. великий князь київський. Разом з своїми братами Всеволодом князем переяславським та Ізяславом київським розбив торків (1060) і полоцького князя Всеслава (1067). В 1068 р. зазнав поразки від половців, але того ж року розбив значні їх відділи над р. Снов. За допомогою Всеволода усунув Ізяслава з великокняжого престолу і зайняв Київ. Меценат науки. Його заходами складено два «Изборники Святослава» (1073 і 1076), що мали великий вплив на дальший розвиток повчальної літератури на Русі.

Ізяслав I 1076 - 1077

13. Всеволод I 1077 – 1093

Всеволод Ярославич (1030 – 93), князь київський 1077 – 93 рр. Улюблений син Ярослава Мудрого, член тріумвірату. Що володів Руссю по смерті Ярослава, разом з Ізяславом та Святославом. До 1077 р. князь переяславський, підтримував зв'язки з Візантією, одружений з візантійською царівною з родини Мономаха. Розважливий, освічений політик, прихильник церковних кіл, але слабкий адміністратор. У воєнних походах всеволода заступав його син Володимир Мономах.

13. Святополк II Ізяславич 1093 – 1113

Святополк II Ізяславич (1050 – 1113), внук Ярослава Мудрого, полоцький, пізніше новгородський, згодом турівський, врешті київський великий князь. На час панування Святополка припадає особливе посилення половецьких нападів на Україну (хан Боняк, в союзі з яким були чернігівські князі Святославичі. Святополк одружився з половчанкою, дочкою Тугорхана, але це не припинило половецьких нападів, під час яких знищено передмістя Києва (1096). Половецька загроза та тяжкі усобиці призвели до скликання княжих з'їздів (Любецький 1097, Витичівський 1100, Золотчанський 1101, Долобський 1103), що на них був також і Святополк. Разом із Володимиром Мономахом Святополк брав участь в переможних боях з половцями (1110 і 1111), в яких було здобуто половецькі міста Шарукань і Сугрів. Осліплення князя Василька Тербовельського Давидом Ігоровичем за згодою Святополка викликало війну в якій Святополк захопив Давидову волость – Волинь.

14. Володимир II Мономах 1113 – 1125

Володимир II Мономах (1053 – 1125), київський великий князь 1113 – 1125 рр., син князя Всеволода Ярославича і візантійської княжни з сім'ї Мономаха. За життя батька

князував у Смоленську і Чернігові, часто заступав його у боротьбі з половцями, виконував дипломатичні місії По смерті Всеволода князь у Переяславі. По смерті Святополка II перейшов до Києва. Один з найвизначніших державних діячів українського середньовіччя. Старався зміцнити центральну княжу владу і єдність Русі, боровся проти занепаду родової солідарності київської династії, намагаючись об'єднати князів проти половецької загрози. Ініціатор Любецького з'їзду 1097 р., де була проведена радикальна реформа порядку спадкоємства (прийнято засаду прямого родового успадкування замість складної системи сеньйорату й зміни уділів). У Києві Володимир Мономах провів правно-фінансові реформи, що ввійшли до складу «Руської правди» й були прийняті сучасниками як радикальне уздоровлення кредиту (обмежений був розмір процентів на позики). Талановитий автор-публіцист, написав «Поучення дітям» (близько 1117), твір повчально автобіографічний, великої літературної вартості, в якому Володимир Мономах виступає як носій ідеї цілісності держави, хоробрий вояк і мудрий справедливий правитель. В історії Русі Володимир Мономах замикає добу відносної єдності держави. Від Володимира Мономаха походить київська, смоленська й суздальська лінії Рюриковичів.

15. Мстислав I Володимирович 1125 – 1132

Мстислав I Великий Володимирович (хресне ім'я Федір, 1076 – 1132), син Володимира Мономаха і Гіди англійської королівни, дочки Геральда II. За життя батька як новгородський князь брав участь в походах на половців і успішно боровся з Олегом Святославичем. Після смерті батька (1125) посів київський престол, продовжуючи зверхника всіх Рюриковичів та тримаючи престиж київського князя на тій висоті, на яку поставив його Мономах. 1130 р. повернув під впливи Києва Полоцьк. Вів активну закордонну політику, розгромив половців загнавши їх за Волгу і Яїк та з успіхом воював проти литовців. Продовжував династичну політику своїх попередників. Сам одружився з шведською королівною Христиною, дочку Малфріду віддав за норвежського короля Сігурда, Інгеборду за данського принца Кнута, третю – за візантійського цесаревича Олексія, Єфросинія одружилася з угорським королем Гейзою II.

16. Ярополк Володимирович 1132 – 1139

Ярополк Володимирович (1082 – 1139), переяславський князь (1113 – 32), згодом великий київський князь (1132 – 39). Син князя Володимира Мономаха з яким в 1103, 1109, 1111, і 1113 рр. брав участь в походах проти половців, а 1116 і 1120 рр. завдав їм значних поразок. Ярополк жив у згоді з батьком Володимиром Мономахом і старшим братом Мстиславом I Великим. Як великий князь дбав про єдність київської держави і вів боротьбу чернігівськими князями Ольговичами. Які пробували з допомогою половців захопити київський престол. Як згадує літописець Ярополк визначався мужністю і здобув велику славу успішними походами проти половців.

17. Вячеслав Володимирович 1139

Вячеслав, князь турівський і київський (1139 і 1150-54), син Володимира Мономаха. Влади в Києві фактично не мав. Бо державні справи вів його співправитель Ізяслав Мстиславич, що використовував амбітного, але нездарного Вячеслава, як найстарішого в династії Мономаховичів.

18. Всеволод з Святославичів 1139 – 1146

Всеволод Ольгович, князь київський (1139 – 46) із сіверських Ольговичів. Не мав спадкового права на Київ, який здобув і затримав політичною спритністю та інтригами, непопулярний серед київського населення.

19. Ігор з Святославичів 1146

Ігор Ольгович, брат Всеволода Ольговича київського князя. Був князем новгород-сіверським і київським по смерті Всеволода. Хворобливий, не люблений киянами,

піддався Ізяславу Мстислаичу і постригся в ченці. Вбитий киянами 1147 р. як представник непопулярної династії Ольговичів.

20. Ізяслав II Мстиславич 1146 – 1149

Ізяслав Мстиславич (пом. 1154), великий князь київський 1146-54 рр., з роду Мономаховичів, князь волинський, пізніше переяславський. Талановитий і популярний володар, що всю свою енергію зосередив на опанування Києва і боротьбу з Юрієм суздальським. У війні з останнім спирався на Волинь, Турово-Пинщину, Київщину, Переяслав та Смоленськ, організовуючи таким чином понад удільну систему на Русі, що базувалася на Дніпрі й Правобережжі. Гарячий прихильник усамостійнення Української церкви від візантійського патріарха. Під його протекторатом єпископи України на Київському Соборі 1147 р. на місце грека Михайла вибрали київським митрополитом українця Кліма Смолятича без згоди Царгороду.

21. Юрій Долгорукий 1149 – 1150

Ізяслав II Мстиславич (2) 1150

Юрій Долгорукий (2) 1150

Ізяслав II Мстиславич 1150 – 1154

22. В'ячеслав Володимирович 1150 – 1154

23. Ростислав I Мстиславич 1154

За правління Ростислава I княжі міжусобиці трохи затихли і він міг звернути увагу на половців, які поновили свої напади. Участь у боротьбі проти них брали Чорні клобуки, торки та інші тюркські племена, що оселилися на південному кордоні України. Не зважаючи на свій високий авторитет серед князів, Ростислав не міг організувати походів, подібних до тих. Що їх вели Володимир Мономах та Мстислав I, і примушений був обмежитися обороною своєї землі.

24. Ізяслав з Святославичів 1154 – 1155

Ізяслав Давидович

Ізяслав Давидович, князь чернігівський, тричі захоплював Київ (1154, 1157, 1161), згинув у бою з Мономаховичами 1162 р.

Юрій Долгорукий 1155 – 1157

Ізяслав з Святославичів (2) 1157 – 1158

Ростислав I Мстиславич (2) 1159 – 1161

Ізяслав з Святославичів (3) 1161

Ростислав I Мстиславич (3) 1161 – 1167

25. Мстислав Ізяславич 1167 – 1169

Мстислав Ізяславич (пом. 1170), київський великий князь, син Ізяслава Мстиславича. За життя батька князував у Переяславі, а потім у Володимирі-Волинському, з 1167 р. у Києві. Був загальнолюблений киянами. Відновлюючи традиції Володимира Мономаха організував похід всіх українських князів проти половців і розбив їх 1168 р. Вигнаний Андрієм Боголюбським з Києва 1169 р., помер у Володимирі Волинському.

Агнеса (1137 – 82), дочка польського князя Болеслава Кривоустого, дружина Мстислава Ізяславовича, князя волинського (1155 – 67) і згодом київського (1167-69), мати князя Романа Мстиславича.

26. Гліб Юрієвич 1169 – 1171

Гліб, князь переяславський 1155 – 71 рр., син князя Юрія Суздальського. Одержавши престол під час боротьби Ізяслава київського з Юрієм. Відокремив переяславське князівство від Києва.

27. Володимир Володимирович 1171

Володимир Мстиславич (1132 – 74), князь дорого бузький, внук Володимира Мономаха, винятково непопулярний між сучасниками. 1171 р. недовго був на київському престолі.

28. Роман Ростиславич 1171

Роман Ростиславич (пом.1180), князь київський утримував школи для священників. Де були вчителі греки і латини. Зокрема широко розповсюджене було знання латини в Галицькому князівстві.

29. Михайло Юрієвич 1172

30. Рюрик Ростиславич 1173

Рюрик Ростиславич (пом. 1215) внук Мстислава I. По смерті Святослава Всеволодовича (1194) сидів (з перервами) на київському престолі. Політичні розходження з Ольговичами, а потім з Романом Мстиславичем примусили його звернутися по допомогу до половців. В кінці життя змушений був змінити Київ на Чернігів (1210), у якому княжив до смерті.

31. Ярослав Ізяславич 1174

Ярослав Ізяславич (+1180), княжив у Турові, Новгороді, а найдовше в Луцьку, син київського князя Ізяслава II Мстиславича 1173 – 74 рр. при допомозі Ростиславичів короткотривало засів на княжий престол у Києві і наклав велику контрибуцію на населення, за що був вигнаний звідти. За нього було засноване в Луцьку єпископство. Ярослав був одружений з дочкою чеського короля Володислава.

Роман Ростиславич (2) 1175 – 1176

32.Святослав III Всеволодович 1176 – 1180

Святослав III (пом. 1194), син Всеволода Ольговича, з чернігівської лінії Рюриковичів, переходив з волості на волость (Волинь, Турово-Пинщина, Новгород-Сіверщина, Чернігівщина), з 1181 – великий князь київський. Щоб припинити напади половців (хани Боняк і Кончак), святослав створив проти них коаліцію українських князів. В 1184 р. руське військо дійшло до р.Орель, де розбило половців, забравши хана Кобяка в неволю. Але зусилля Святослава цілковито ліквідувати половецьку загрозу не вдалися, головню через нескоординовані виступи окремих князів (похід Ігоря святославича, князя новгород-сіверського в 1185). Завдяки пізнішим заходам Святослава половецька небезпека зменшилася.

Рюрик Ростиславич (2) 1180 – 1181

33. Святослав III Всеволодович (2) 1181 – 1194

Рюрик Ростиславич (3) 1194 – 1200

34. Інгвар Ярославич 1200 – 1202

Рюрик Ростиславич (4) 1203

35. Ростислав Рюрикович 1204 – 1205

Галицький князь Роман постриг у ченці Рюрика Ростиславича, його дружину і дочку Предславу з якою перед тим розлучився. Посадив князем київським Рюрикового сина Ростислава, одруженого з дочкою Всеволода Володимиро-Суздальського.

Рюрик Ростиславич (5) 1205 -1206

36. Всеволод Святославич 1206

Всеволод Чермний, князь київський (1206-07 і 1210-12), син Святослава Всеволодовича київського-чернігівського, з сіверських Ольговичів. Панування Всеволода було епізодичне й впливу на розвиток подій не мало.

Рюрик Ростиславич (6) 1206

Всеволод Святославич (2) 1207

37. Рюрик Ростиславич (7) 1207 – 1210

Всеволод Святославич (3) 1210 – 1212

Інгвар Ярославич (2) 1212

38. Мстислав Романович 1212 – 1223

Мстислав Романович (пом.1223), син Романа Ростиславича, з 1197 р. князь смоленський. Приблизно з 1212 р. – київський. Був одним з організаторів з'їзду українських князів у Києві напередодні першого походу на татар. Загинув в битві на р.Калці.

39. Володимир Рюрикович 1223 – 1234

Володимир Рюрикович, князь київський (1223 – 36 з перервами), син Рюрика овруцько-київського із смоленських Мономаховичів. Спершу ворог Данила Галицького, згодом союзник. Спирався на Данила в боротьбі з Михайлом Чернігівським.

40. Ізяслав Мстиславич 1235

Володимир Рюрикович (2) 1236

41. Ярослав з Довгоруких 1236 – 1238

Ярослав Всеволодович (1191 – 1246), князь переяславський, син князя Всеволода Юрієвича Велике Гніздо. Брав участь у боротьбі з половцями і міжусобних змаганнях південно-руських князів. У 1220 – 30 рр. кількаразово княжив в Новгороді і 1238 – 46 у Володимирі над Клязьмою. 1243 р. їздив до хана Золотої Орди Батия, який його затвердив Великим князем всієї Русі, включно з Києвом. 1246 р. Ярослава Всеволодовича викликано до Великого хана Гуюка в Каракорум (Монголія) і там його отруєно.

42. Михайло Всеволодович 1238 – 1239

Михайло Всеволодович (пом. 1246), чернігівський князь, син Всеволода Черного з родини Ольговичів, учасник першої битви українських військ з татарами над р. Калкою (1123). По смерті Мстислава Удатного галицького (1228) заявив претензії на галицьке князівство, розпочавши довголітній конфлікт з Данилом і Васильком Романовичами, під час якого зайняв на деякий час Галич і Київ, що належав Даниловому союзнику Володимирі Рюриковичу. 1239 р. перед наїздом татар виїхав на Угорщину. Після повороту на короткий час зайняв Київ, а потім повернувся в Чернігів. 1246 р. їздив до хана Батия, щоб одержати від нього ярлик на князювання у Чернігові, але був замучений за те, що не погодився виконати татарські ритуально-двірські обряди. Є підстави вважати, що справжньою причиною смерті була його прозахідна орієнтація і зв'язки з західними державами. Православна церква канонізувала Михайла Всеволодовича як мученика за християнську віру.

43. Ростислав Мстиславич 1239

44. Данило Романович 1240

Михайло Всеволодович (2) 1241 – 1246

Ярослав з Довгоруких (2) 1246

Київське князівство

Семен Олелькович (пом.1470)

Семен Олелькович (пом.1470), останній київський удільний князь (з 1455), син Олелька Володимировича, правнук Великого литовського князя Ольгерда. Був представником руського елемента у Великому Литовському князівстві, воював з татарами. Литовські і руські пани без успіху висували кандидатуру Семена Олельковича на Великого литовського князя.

Олелько Володимирович 1440 – 1445

Олелько (Олександр) Володимирович (1455), внук Ольгерда, удільний князь Київський в 1440 - 45 рр. Одружений з дочкою Великого московського князя Василя Дмитровича Анастасією. Олелько змагався за цілковиту автономію Київського князівства, до

складу якого тоді входила також Переяславщина і можливо Брацлавщина. Омелько відзначився в боротьбі з татарами й сприяв розвитку української православної церкви й культури. Його нащадки називалися Омельковичами, згодом князями Слуцькими і князями Пинськими.

Омельковичі

Омельковичі, рід удільних князів київських, який походив від Володимира Ольгердовича. Син його князь Олександр (Омелько) і внук князь Семен Омелькович (пом.1471), були удільними князями київськими. Від внука Володимира – князя Михайла Омельковича (пом. 1481) походили князі Слуцькі (споріднені з князями Острозькими) рід яких згас на початку 17 ст.

Чернігівське князівство 1024 – 1330 рр.

(північ Чернігівської обл., схід Гомельської обл. Білорусії, Калужська, Брянська, Липецька, Орловська обл. Росії)

Чернігівське князівство Чернігово-сіверські князі

Чернігівське князівство

1023-1036	Мстислав I Хоробрий (син Володимира I Великого)
1054-1073	Святослав I (син Ярослава I Мудрого)
1073-1076	Всеволод I (брат)
1076-1077	Володимир Мономах (син Всеволода I)
1077	Борис (син Святослава II)
1077-1078	Всеволод I (син Ярослава I Мудрого)
1078	Олег I Гореславич (син Святослава II)
1078-1094	Володимир Мономах (вдруге)
1094-1097	Олег I Гореславич (вдруге)
1097-1123	Давид (брат)
1123-1127	Ярослав I (брат)
1127-1139	Всеволод II (син Олега I Гореславича)
1139-1151	Володимир
1151-1154	Ізяслав
1154-1155	Святослав II (син Олега I Гореславича)
1155-1157	Ізяслав (вдруге)
1157-1164	Святослав II (вдруге)
1164-1177	Святослав III (син Всеволода II)
1177-1198	Ярослав II (брат)
1198-1202	Ігор (син Святослава Ольговича)
1202-1204	Олег II
1204-1206	Всеволод III Рудий (син Святослава III)
1210-1214	Рюрик (син Ростислава I)
1214-1215	Всеволод III Рудий (вдруге)
1215-1219	Гліб
1219-1224	Мстислав-Пантелеймон (син Святослава III)
1224-1226	Михайло (син Всеволода III Рудого (Чермного))
1226	Олег III Курський
1226-1234	Михайло (вдруге)
1234-1239	Мстислав II
1239	Михайло (втретє)
1240-1241	Ростислав (син)
1241-1245	Михайло (вчетверте)
1245	Андрій (син Мстислава-Пантелеймона)
1246-1263	Всеволод IV (вчетверте)
1263-1288	Роман I Старий (син Михайла Всеволодовича)
1291-1292	Олег IV (син)
1303-1309	Василь I
1309-1310	Святослав IV
1311-1314	Василь I (вдруге)
1314-1333	Дмитро I

1333-1340 Святослав V
1340-1350 Дмитро II
1350 Ольгерд (син Гедиміна)
1350-1356 Дмитро II (вдруге)
1356 Василь II
1356 Роман II
1356-1386 Дмитро III Старший (син Ольгерда)
1361-1401 Роман II (вдруге)
1408-1420 Свидригайло (син Ольгерда)

Глухівське князівство

з 1246 Симеон
кін. XIII-поч. XIV Михайло (син)
XIV ст. Семен
до 1372 Іван (син)
1372-1407 Роман (брат)

Сіверське князівство

1097-1115 Олег I Гореславич (син Святослава II)
1115-1127 Всеволод (син)
1127-1139 Володимир I
1139-1146 Ігор-Георгій (син Олега I Гореславича)
1146-1157 Святослав I (брат)
1157-1164 Святослав II (син Всеволода II)
1164-1180 Олег II (син Всеволода II)
1180-1198 Ігор II (син Святослава Ольговича)
1198-1206 Володимир II (син)
з 1206 Олег III Курський (син Святослава Ольговича)
до 1239 Ізяслав (син Володимира IV)
1239-1245 Андрій (син Мстислава-Пантелеймона)
1362-1379 Дмитро I Старший (син Ольгерда)
1380-1393 Корибут-Дмитро (брат)
1393-1405 Федір Любартович (син Любарта-Дмитра, князь володимирський 1384–1390,
1431, жидачівський 1405–1431)
1418-1422 Жигимонт Корибутович (син Корибута-Дмитра)
1454-1471 Іван Шемякін (син Дмитра Шемяки)
до 1523 Василь Шемякін (син)

Путивльське князівство

до 1147 Ігор
1157-1159 Олег (син Ігоря Святославича)
1185-1198 Володимир
XIII ст. Іоанн Путивльський

Чернігово-сіверські князі

Чернігівське князівство

1023-1036 Мстислав I Хоробрий (син Володимира I Великого)

Мстислав I Володимирович (Хоробрий) (*983 — †1036) — князь тмутараканський (990/1010—1036) і чернігівський (1024-1036). Син київського князя Володимира I

Великого і полоцької княжни Рогніди. Брат Ярослава I Мудрого. Молодий і рішучий князь, який увійшов в історію як Мстислав Хоробрий, проводив активну політику розширення своїх володінь. У 1022 року Мстислав виступив з військом у похід проти касогів (предків сучасних черкесів). Як свідчить літопис, коли обидва війська стали одне проти одного, косозький князь Редедя сказав Мстиславу:

«Для чого ми будемо губити дружину один одному? Станемо на герць, і якщо ти мене переможеш, то візьмеш і моє майно, і мою дружину, і мою землю. Якщо ж я переможу, то візьму все твоє».

«Хай буде так!» — відповів Мстислав. Коли вони з'їхалися, Редедя сказав: «Давай не зброєю битися, а боротися!».

Довго вони боролися, і почав Мстислав занедужувати, Редедя був великим і сильним. І сказав тоді Мстислав: «О, пресвята Богородице, допоможи мені! Якщо я його переможу, то збудую церкву на честь Твою». Сказавши це, вдарив Редедю об землю і, вихопивши ніж, ударив їм суперника в гортань. Убивши Редедю, увійшов Мстислав в його землю, взяв усе його майно, дружину та дітей і наклав на касогів данину. А повернувшись до Тмутаракані, спорудив церкву святої Богородиці.

Зміцнюючи свої позиції у далекому Приазов'ї, Мстислав уважно стежив за ситуацією на Русі. Після смерті Володимира I Великого у 1015 р. Київ захопив Святополк I, який був у Вишгороді та раніше за інших дізнався про смерть батька. Одного за іншим він убив своїх братів Бориса, Гліба і Святослава — своїх потенційних суперників. За це він отримав у народі прізвисько «Окаянний», під яким і увійшов в історію.

Однак підступність та жорстокість не допомогли йому затвердитися на великокняжому київському столі; у суперечку рішуче вступив старший син Володимира — новгородський князь Ярослав Мудрий. Заручившись підтримкою новгородського віча, Ярослав на чолі тритисячного війська вирушив на Київ. Восени 1015 р. у битві під Любечем Ярослав вщент розгромив Святополка, змусивши його втекти до печенігів. Хоч Ярослав і в'їхав урочисто в Київ, його успіх не був повним. Незабаром, спираючись на підтримку свого зятя Болеслава I Хороброго — польського короля, Святополк I знову оволодів Києвом. Ярослав остаточно затвердився на київському престолі тільки у 1019 р. після повної перемоги над Святополком на річці Альті. Однак він не переїхав до Києва, а продовжував керувати країною із Новгорода, який полюбився йому.

До того часу більшість Володимировичів або загинули в усобицях, або займали другорядні столи. Мстислав Тмутараканський став єдиним реальним суперником Ярослава. У 1019 р. він написав йому листа з проханням віддати частину уділів братів, якими той заволодів. Ярослав запропонував йому Муром, однак це не могло задовольнити Мстислава і він почав готуватися у похід. Зібравши дружину та союзників — хазарів та касогів, він вичікував зручного часу.

Така можливість виникла у 1024 р., коли Ярослав придушував повстання у Суздальській землі. Із великим військом Мстислав підійшов до Києва та проголосив себе претендентом на великокняжий стіл, але, як свідчить літопис, «неприняша его кыяне». При удільно-вічовому ладі, що існував тоді в Київській Русі, коли влада ділилася між князем і народним віче, таке рішення городян не було чимось незвичайним. Не зважившись обложити добре укріплене місто, Мстислав відійшов до Чернігова із твердим наміром зробити його центром своїх володінь.

Отримавши повідомлення про події на Русі, Ярослав спішно повернувся до Новгорода, і послав за вікінгами (варягами). Незабаром до Новгорода прибув загін вікінгів під командуванням князя Якуна. Про кількість скандинавів літописні джерела мовчать, але навряд чи їх було більше тисячі. Цікаво, що літопис, який зазвичай ретельно фіксував склад князівської дружини, у цьому випадку жодного слова не говорить про новгородців або киян.

Час працював проти Ярослава, його головною метою було вигнання Мстислава із меж своїх володінь, не давши можливості укріпити свої позиції у Чернігові. Із Новгорода на

Русь Ярослав рушив найкоротшим шляхом — на човнах Дніпром, як за дев'ять років до того він йшов на Святополка. Цей шлях пролягав через Любеч — важливий стратегічний пункт на Дніпрі. Із Любеча Ярослав міг рушити двома шляхами: або вниз Дніпром до гирла Десни, а потім вгору Десною до Чернігова (майже 500 км), або малими річками й озерами прямо на Чернігів (майже 60 км). У першому випадку, Мстислав отримав би додаткові два тижні для підготовки до битви. Розуміючи це, Ярослав обрав другий шлях.

Не зважившись залишати центр своїх володінь без прикриття і побоюючись розминутися з противником, Мстислав до останнього моменту не залишав Чернігів. Він вирушив назустріч Ярославу тільки після отримання повідомлення про його наближення із заходу. Розрахунок Мстислава був безпомилковим: його військо чекало сили противника біля міста Листвен, розташованого на річці Білоус, приблизно посередині між Любечем та Черніговом (нині село Малий Листвен Ріпкинського району Чернігівської області). Листвен розташований у найвужчому місці вододілу рік Білоус і Стрижень, оточений заболоченими низинами й болотами. Будучи ключем водного шляху, він дозволяв його цілком контролювати. Саме це місце обрав Мстислав для вирішальної битви з Ярославом: обійти Листвен було практично неможливо.

Виграш у часі та правильний вибір місця битви дали Мстиславу величезну перевагу. Ще з вечора він розгорнув військо, поставивши у центрі сіверян, зайнявши зі своєю дружиною фланги. Швидше за все, військо Мстислава атакувало вікінгів одразу ж після їхньої висадки на берег, не давши їм часу вишикуватися у бойові порядки. «Повість минулих літ» вельми детально описує ту битву. «...Була і п'ятьма, і грім, і блискавки, і дощ. І сказав Мстислав дружині: «Підемо на них!» І зустрілися варяги лоб в лоб із сіверянами. І трудилися варяги, рубаючи сіверян. А потім вступив у бій Мстислав зі своєю дружиною і став сікти варягів. І була сильною і страшною та січ: у світлі блискавок виблискувала зброя».

Ярослав та Якун втекли, при цьому Якун навіть втратив свою знамениту накидку, ткану золотом. Перемога під Лиственом мала не тільки воєнне та політичне, але й ментальне значення, оскільки то була перемога над вікінгами, професійними військовими, яких доти вважали непереможними.

Однак, попри здобуту перемогу, Мстислав визнав першість старшого брата і негайно відправив йому вслід до Новгороду посла із пропозицією зайняти київський стіл, поступившись йому (Мстиславу) руськими землями ліворуч Дніпра.

Ярослав довго не зважувався пристати на пропозицію Мстислава. Тільки через два роки брати остаточно помирилися, розділивши, як і пропонував Мстислав, країну по Дніпру. Відтоді вони неодноразово здійснювали спільні походи проти спільних ворогів.

Таким чином, Чернігів став столицею величезного й могутнього князівства, землі якого сягали Оки, Дону й Азовського моря. Податки до князівської скарбниці надходили з території, що дорівнює сучасній Франції. Правління Мстислава Хороброго ознаменувалося бурхливим розвитком усіх сфер духовного й економічного життя Чернігова, стало початком його «Золотої доби».

Бурхливо розвивалося мистецтво й ремесла, велися літописи, виник власний чернігівський архітектурний стиль, було збудовано чудові споруди, деякі з них збереглися до наших днів. У період свого розквіту Чернігів був одним із найбільших міст Європи, його укріплена площа перевищувала два квадратних кілометри, а населення становило майже 25 тисяч людей. Чернігівські купці подорожували всією Європою, їх можна було зустріти навіть у Лондоні.

Після себе Мстислав залишив величний Спасо-Преображенський собор, закладений у 1030 р. як головна культова споруда князівства. Однак побачити завершену споруду йому не довелося: він помер у 1036 р., простудившись на полюванні.

До того часу стіни храму були збудовані лише на висоту долоні вершника, що стоїть на коні з простягнутою вгору рукою (4,5 м).

Дружиною Мстислава Володимировича була княгиня Анастасія, яка народила йому сина Євстафія, який помер за три роки до смерті батька.

1054-1073 Святослав I (син Ярослава I Мудрого)

Святослав II Ярославович (у хрещенні Микола, 1027 — 27 грудня 1076) — князь чернігівський (1054–1073), київський (22 березня 1073—27 грудня 1076), син Ярослава I Мудрого. Був одружений з дочкою графа Етелера, сестрою трірського архієпископа Бургарда, одного з найбільших духовних князів імперії. З Любецького пом'яника відомо, що княгиню звали Киликія. Разом з своїми братами Ізяславом I, Великим князем Київським, та Всеволодом, князем переяславським, розбив торків (1060) і полоцького князя Всеслава (1067). 1068 року зазнав поразки від половців, але того ж року розбив значні їх загоны над рікою Снов. За допомогою Всеволода усунув Ізяслава з великокняжого стола і зайняв Київ. Меценат науки — його заходами, складено два «Ізборники Святослава» (1073, 1076), що мали великий вплив на дальший розвиток повчальної літератури на Русі. Святослав Ярославич помер після невдалої операції фурункула. Мав синів — Гліба, Романа, Давида, Олега, Ярослава. Похований у Чернігові в соборі св. Спаса.

1073-1076 Всеволод I (брат)

1076-1077 Володимир Мономах (син Всеволода I)

1077 Борис (син Святослава II)

Борис Вячеславич (до 1058 — 3 жовтня 1078) — Князь чернігівський (травень 1077 р.). За В.Татищевим, Борис був вщижським князем і сином Святослава Ярославича. Якщо перше ще ймовірно, то друге — явна помилка. Загинув 3 жовтня 1078 р. у битві на Нежатиній Ниві під Черніговом, де спільні війська Ярославичів (Ізяслава Ярославича та Всеволода Ярославича) розбили Бориса та тмутаракаського князя Олега Святославича. Битва на Нежатиній Ниві та загибель Ізяслава і Бориса згадані у «Слові о Полку Ігоревім».

1077-1078 Всеволод I (син Ярослава I Мудрого)

Всеволод I Ярославович (хресне ім'я Андрій, 1030—13 квітня 1093)— великий князь київський (1078—1093), четвертий син Ярослава I Мудрого та шведської принцеси Інгігерди. Народився в 1030 році. Був улюбленим сином Ярослава. Перша дружина "Мономахиня", донька візантійського імператора Константина IX Мономаха Марія, померла у 1067 році. Друга - половчанка Анна, померла в 1111 році. Анна, княгиня "Всеволожа", фігурує у графіті на стіні Софії Київської, в якому говориться, що княгиня Всеволожа купила землю Бояню всю. Народив синів Володимира II Мономаха 1053 року, Ростислава 1070 року, трьох доньок - Євпраксію, Янку та Катерину (pl:Katarzyna Wsiewolodowna). У 1054-1073 року князь Переяславський. У 1073-1078 роках князь Чернігівський. З 1 січня 1077 до 13 квітня 1093 року - Великий князь Київський, з перервою на липень-жовтень 1077 року. Одноосібно керував державою понад 15 років, а до того керував державою як член триумвірату Ярославичів. У роки його правління була збудована церква Андрія Первозваного у Києві, Михайлівський Видубецький монастир, перенесено мощі Святого Феодосія, відкрито школу для дівчат. Намагався втримувати єдність київської держави і утримував зв'язки з Візантією та Західною Європою, говорив п'ятьма мовами. Батько [[Володимир Мономах|Володимира II Мономаха], Євпраксії Всеволодівни, королеви Адельгейди, імператорки Германії та Преподобної Анни Всеволодівни, засновниці жіночої монастирської школи у Києві[5]. Євпраксія є одною з перших вітчизняних феміністок: "...мала силу характеру і мужність боротися проти гноблення і знущань. Вона виступила проти найсильнішого можновладця світу - германського імператора Генріха IV - й перемогла його, хай і пожертвувавши собою. Такою й увійшла до історії.

До наших днів зберігся прижиттєвий портрет Великого Князя Всеволода, що входить до фрескової ктиторської композиції Софії Київської. Дослідники однак не у тому, що крайня з лівого боку фігура на південній стіні храму - князь Всеволод. Крім погано

збереженого оригіналу фрески до нашого часу дійшли її копії з малюнків голландця Вестерфельда (1651 рік) та акварелей Солнцева (1843 рік)

1078 Олег I Гореславич (син Святослава II)

Олег Святославич (? — 1 серпня 1115) — руський князь з династії Рюриковичів. Патріарх роду Ольговичів. У хрещенні — Михайло. Син київського князя Святослава Ярославича, онук Ярослава Мудрого. Князь володимирський (1074—1077), тмутороканський (1083—1115), чернігівський (1097) і сіверський (1097—1115)[1]. У «Слові о полку Ігоревім» прозваний «Гореславичем» за розпалювання міжусобиць. Намагався зброєю захопити Чернігів, за що був засланий до Візантії на острів Родос. Користувався довірою візантійського імператора Никифора III Воніата, був одружений на візантійській аристократці Феофанії Музалон. 1082 року за підтримки Києва і Константинополя здобув Тмутаракань. Титулував себе «архонтом Матрахи, Зіхії і всієї Хазарії», карбував власну монету, підкреслюючи свою суверенність. У 1076 р. Олег Святославич здійснив разом з Володимиром Мономахом успішний похід у Чехію, допомагаючи польському королю Болеславу II Сміливому. Після смерті батька (1076) одержав Володимир-Волинський. Незабаром Олег Святославич був вигнаний з Володимира-Волинського князем Всеволодом Ярославичем. У квітні 1078 втік у Тмутаракань до брата Романа Красного. У серпні 1078 р. Олег Святославич з Борисом Вячеславичем привів половців на Руську землю. 25 серпня відбулась битва з військом Всеволода над Сожицією (зараз Оржиця). Всеволодове військо було розбито, Олег і Борис захопили Чернігів. Супротив Олега і Бориса вийшли князі Всеволод Ярославич з сином Ярополком та Ізяслав Ярославич з сином Володимиром. В битві на Нежатиній ниві (зараз Ніжин) (3 жовтня 1078) загинули Борис Вячеславич і Ізяслав Ярославич. Військо Олега зазнало поразки і він був змушений повернутися до Тмутаракані. В 1079 Олег Святославич був по-зрадницьки схоплений половцями і виданий Візантії. Візантійським урядом він був засланий на о. Родос, де провів 4 роки і оженився на Феофанії Моузалоніса (Theophano Mouzalonissa). У 1083 повернувся і відібрав тмутораканський престол від Давида Ігоревича і Володаря Ростиславича. У 1094 р. за підтримки половців здобув Чернігівське князівство (за деякими даними, Володимир Мономах добровільно віддав йому у володіння Чернігів). Вів тривалу боротьбу з Великим князем Київським Святополком Ізяславичем, Володимиром Мономахом та його синами Ізяславом і Мстиславом. Згодом за рішенням Любецького з'їзду 1097 отримав у володіння Новгород-Сіверське князівство. В 1107 і 1113 брав участь у походах на половців. Похований у Спаському соборі в Чернігові. За укладення союзу з половцями та розпалювання князівських міжусобиць автор «Слова о полку Ігоревім» назвав Олега Святославича Гориславичем.

1078-1094 Володимир Мономах (вдруге)

1094-1097 Олег I Гореславич (вдруге)

1097-1123 Давид (брат)

Давид Святославич (1050 – 1 серпня 1123) - князь переясловський (1073—1076), князь муромський (1076—1093), князь смоленський в (1093—1095 і 1096—1097), князь новгородський в (1094—1095), князь чернігівський (1097—1123). Середній з п'яти синів великого князя київського Святослава II. Внук Ярослава I Мудрого.

1073 - після приходу батька за київській стіл, Давид отримав у князювання Переяслав. Після смерті Святослава в 1076 році, був вимушений покинути князівство та разом з іншими Святославовичами йти в Муром.

1093 - після смерті Всеволода I, Святополк II вибив із Смоленська Мономаха, а Смоленськ віддав Давиду.

1095 - Святополк і Володимир Мономах (у зв'язку з війною проти Олега I Святославовича) перевели Давида далі на північ у далекий Новгород, а Мстислава Володимировича з Новгорода в Ростов. Смоленськ дістався другому сину Мономаха - Ізяславу.

1096 - Давид повернувся в Смоленськ, прогнавши звідти Ізяслава Володимировича. Новгород, він також хотів залишити собі, але за відсутності Давида новгородці обрали собі за князя Мстислава Володимировича, а Давиду сказали: «не ходи до нас». Святополк і Володимир запрошували Святославичів до Києва на перемовини, отримавши відмову пішли в похід на Смоленськ, але по дорозі зустріли послів Давида і уклали мир. В той же час Олег Святославович з дружиною Давида продовжував воювати з Мономахом.

1097 - брав участь в Любецькому з'їзді князів, де князі домовились: «Кожен сам тримає вотчину свою». Було вирішено, що Чернігівське князівство навечно закріплюється за Олегом та Давидом. Відразу після з'їзду Давид Ігорович волинський та Святополк ІІ київський силою осліпили Василька Ростославича теребовльського. Володимир Мономах послав за Святославичами і ті з чернігівськими військами прийшли до Мономаха. Князі вже готувались до війни з Святополком, але Київ зумів вмовити їх на перемир'я. Святополк виправдовувався тим що ніби це Давид Ігорович обмовив Василька, і саме він був ініціатором його каліцтва. Володимир і Святославичі зобов'язали Святополка схопити Давида Ігоровича, чи принаймі позбавити його княжого столу.

1098 - згідно з домовленостями Олег І Святославич забирає собі Новгород-Сіверське князівство. Так на Новгород-Сіверщині започатковується династія Ольговичів. За Давидом залишається Чернігівське князівство. Тривале князювання Давида Святославича було неспокійним для Чернігівської землі. Але князь був людиною поміркованою і врівноваженою, з миролюбним характером. Все життя своє поклав на благоустрій Чернігівського князівства. Він допоміг своїй сестрі Предславі збудувати кам'яний храм на честь святої Параскеви-П'ятниці (на тому місці тепер височить П'ятницька церква). Храм споруджено у Чернігові 1116 р. Тут і поховано Предславу.

1099 Давид Святославович послав свого сина Святослава на допомогу Святополку, який після війни з Давидом Ігоровичем вирішив відбити князівство у ростиславичів. В битві на межі своїх володінь Ростиславичі перемогли.

1100 Давид Святославич брав участь у витечівському з'їзді князів, куди князі зібрались для суду над Давидом Ігоровичем. Давид Ігорович позбувся Володимир Волинського, але взамін отримав Дорогобуж, Буськ, Дубно та Чорторійськ, а від Давида і Олега Святославичів - двісті гривень.

1101 - Мономах та Давид збирались разом йти на половців, але половецькі послі вмовили князів укласти мир.

1103 - Давид з іншими князями успішно воював з половцями біля Хортиці, перемігши 20 половецьких ханів, та захопивши безліч цінної здобичі.

1107 - бій на річці Хорол, половецький хан Шарукан ледь уникнув полону. Після цих воєн Мономах, Давид і Олег Святославичі зустрічались з половецькими ханами, і взяли їхніх дочок заміж за своїх синів.

1110 - разом з Святополком, і Володимиром Мономахом, Давид знову ходив на половців, але через сильні морози і гибель коней князі повернулись назад.

1111 - брав участь у поході руських князів проти половців. Були взяті міста Шарукань та Сугуров, половці були биті на річці Сольниця. Половці були розбиті вщент, це надовго відбило у них бажання нападати на Київську Русь.

1115 - Давид брав участь у поході проти Гліба Всеславича мінського. Разом з Ярополком Володимировичем, вони здобули Друцьк. Гліб, оточений у Мінську Мономахом - здався. В цьому ж році у Вишгороді Давид разом з братом Олегом брав участь у перепохованні мощей Бориса і Гліба у новий кам'яний храм.

1116 - Мономах, та Давид Святославович відправили проти половців своїх синів, ті захопили три половецькі міста та багато здобичі.

1118 - Давид, разом з Мономахом і галицькими Ростиславовичами воював проти волинського князя Ярослава Святополковича. Після дво-місячного оточення Ярослав здався, але був залишений князувати у Володимирі.

1120 - Давид Святославич втратив сина Ростислава. В пам'ять про нього і з поваги до святих князів Бориса і Гліба князь спорудив храм, який нині відомий у Чернігові як Борисоглібський собор, його спорудження завершилося напередодні смерті Давида Святославича. Князь наказав спорудити у соборі усипальницю для себе.

1123 - (1 серпня) - князь помер. Панахиду відслужили у Спаському соборі, а поховали у спорудженому ним Борисоглібському храмі.

Святослав Ярославич з сім'єю, один з синів - Давид Святославич Давид Святославич та його брат Олег були зовсім різними людьми. Олег, прозваний «Гореславичем» був войовничим та агресивним, а Давид навпаки, як для свого часу миролюбним та спокійним. Напевно не було жодного військового походу організованого по ініціативі Давида. Через це напевно князівства де він князував ніколи не були не перших ролях, зокрема за Давида Чернігівщина не відігравала помітної ролі у політичному житті Київської Русі. Вона була підлеглою Київських князів Святополка і Мономаха. Але невоєвничість князя стала добрим знаком для церкви, яка проголосила його першим святим Чернігово-Сіверської землі. Така ж участь спіткала і його сина Святослава, який постригся у Києво-Печерській лаврі під ім'ям Микола Святоша.

1123-1127 Ярослав I (брат)

Ярослав Святославич (1070-ті — 1129) — князь муромський та рязанський (1097 — 1129), князь чернігівський (1123—1127). Син великого князя київського Святослава II. Внук Ярослава I Мудрого, брат Давида Святославича.

Вперше з'являється на сторінках літописів у 1096 році. За деякими даними виховувався у Німеччині.

1096 — допомагав Олегу Святославичу заволодіти Ростово-Суздальською землею. Святославичі були розбиті Мстиславом Володимировичем.

1097 — разом з братами Олегом та Давидом брав участь в Любецькому з'їзді князів, разом з ними отримав Чернігівське князівство, але до смерті Давида князував у Муромі та Рязані.

1101 Ярослав разом з другими князями брав участь в укладанні миру у Золотці з половцями.

1110 — зазнав поразки від Мордви.

1123 — після смерті брата Давида обійняв Чернігівський стіл.

1127(28) — прогнав з Чернігова власний небіж Всеволод II Олегович. «...в 1128 р. з далекої Тмутаракані виступив на Русь Всеволод Ольгович (син Олега Гореславича, племінник Ярослава). Хижий, хитрий, товстий і лисий розпусник, підступний і рішучий Всеволод всю свою суспільну діяльність підпорядкував боротьбі за владу, нехтуючи всякими сумнівами і етикою. Він зненацька захопив Чернігів, побив ярославову дружину, пограбував місто, а Ярослава прогнав – замість себе – у Тмутаракань».

Ображений Ярослав звернувся за допомогою до Мстислава I Великого – сина Володимира II Мономаха. Той почав готуватися до походу на Чернігів. Проте знову всіх випередив Всеволод: призвав на поміч половецького хана Осулука (дядька по материнській лінії), дав йому можливість пограбувати міста і села Переяславщини, через хабаря змусив Мстислава відмовитися від походу на Чернігів.

1129 — зраджений Мстиславом Ярослав помер у Муромі.

1127-1139 Всеволод II (син Олега I Гореславича)

Всеволод Ольгович (? — 30 липня / 1 серпня 1146) — руський князь з роду Ольговичів, династії Рюриковичів. Син чернігівського князя Олега Святославича. У хрещенні — Кирило. Князь сіверський (1115—1127), чернігівський (1127—1139), великий князь київський (5 березня 1139 — 1 серпня 1146). 1111 - Всеволод, разом з Святополком Ізяславичем та іншими князями ходив на половців. За В.Татищевим Всеволод до приходу в Чернігів займав тмутараканський престол. Наступ половців привів до розриву зв'язків Тмутаракані з митрополією. У 1117 р. гарнізон та населення покинули Білу Вежу

(Саркел). Тмутараканська земля скоротилась до клаптика в гирлі Дону і володінь на Таманському та Керченському півостровах, населення яких схилилося до візантійської опіки. Історик Г. Литаврін припускає, що у цей час князівство було приєднане до Візантії. Це далеко не безсумнівно. Анна Комнен, яка детально описала діяльність батька, ніде не згадувала про похід на північ Чорного моря. Всеволод був рішучий князь, не боявся ризикувати, йому під силу було утримати і Тмутаракань.

1127 - він вигнав з Чернігова свого дядю Ярослава Святославича, а всю його дружину перебив. Великий князь Мстислав Володимирович, об'єднавшись з братом Ярополком переяславським, пішов у похід на Всеволода. Всеволод, будучи людиною хитрою, діяв більше розумом чим зброєю - він обдарував київських бояр різними дарами, аби тільки ті стали на його бік перед великим князем. Зокрема у цій справі невільним союзником Всеволода виявився ігумен Андріївського монастиря Григорій, який незважаючи на всі зусилля Ярослава, зумів вмовити великого князя київського зберегти мир. Таким чином Всеволод залишився князувати у Чернігові.

1134 - коли великим князем уже був Ярополк Володимирович, Всеволод уклав союз з Ізяславом Мстиславичем і його братом Святополком, які розпочали війну проти своїх дядьків. В цей же час, заручившись підтримкою половців, Всеволод почав готуватись до війни з Мономаховичами, відправивши гонців сказати їм: «Ви перші почали нас губити» Ярополк з братами Юрієм Долгоруким та Андрієм виступив проти Всеволода, вони переправились через Дніпро, захопили поселення біля Чернігова, і зупинились. Всеволод вже не міг дати бій Ярополку так як, не прийшовши вчасно на допомогу його підвели половці. Але Ярополк, постоявши кілька днів біля Чернігова, неочікувано повернувся в Київ, навіть не зустрівшись з Всеволодом. Напевно він гадав, що достатньо налякав Всеволода, і просто не схотів проливати даремної крові. Але все вийшло навпаки: коли до Всеволода нарешті поспіли половці з Мстиславичами, він одразу пішов з ними в Переяславську землю, почав нищити села та міста і убивати людей. Дійшов до Києва, підпалив Городець. Перебивши та переловивши люд який не встиг втекти на правий берег, половці винищили майже все на лівому березі Дніпра. Через те що Дніпро, у цей час був вкритий недосить міцною кригою, половці захопили безліч різної худоби. По цій же причині Ярополк, не мав можливості переправитись на інший берег та прогнати їх. Постоявши три дні біля Городця, Всеволод повернувся назад в Чернігів, звідки відразу розпочав перемовини з Мономаховичами про перемир'я, яке і було досягнуто до чергового княжого з'їзду. Для повного миру, Всеволод вимагав від у Ярополка Курськ та все посем'я, які свого часу були відібрані у чернігівських князів Мономаховичами. З метою розколу небезпечного для себе союзу Ольговичів з Мстиславичами, Ярополк був змушений задовольнити Ізяслава віддавши йому Володимир-Волинський. Після чого вже Всеволод був вимушений миритись з Ярополком, так і не отримавши свого.

1135 - Всеволод, разом з дружиною прийшов до Переяслава проти Андрія Володимировича, стояв біля міста три дні, б'ючись об міські мури. Взнавши, що Ярополк іде на допомогу брату, Всеволод відступив до верхів'я Супія і там чекав київського князя. Ярополк, не дочекавшись київських полків, кинувся у бій з однією дружиною, перебив половців, а на вздогін послав кращу частину дружини на чолі з тисяцьким. Решта дружини, в жорстокій битві була розбита чернігівцями. Повернувшись за Дніпро, київський князь почав збирати нове військо. Всеволод перейшовши Десну став біля Вишгорода, але простоявши 7 днів не наваживсь переправляти через Дніпро, тому повернувся назад у Чернігів, звідки розпочав перемовини з київськими князями про перемир'я, але цього разу безуспішно. Це було в кінці літа. А вже зимою Всеволод таки форсував Дніпро і почав спустошувати київську землю, дійшовши аж до самого Києва, до річки Либідь. Ярополк зібрав нову дружину, але воювати не став, а уклав мир віддавши Всеволоду Посім'я та Курськ.

1138 - новгородці прогнали від себе брата Всеволода - Святослава, ця подія стала новим підґрунтям для чергової війни. Всеволод заручившись підтримкою половців, почав

спустошувати Переяславську землю по річці Суда. Андрій Володимирович переяславський, хотів було уже тікати з міста, але Всеволод помирився з ним, а з половцями взяв Прилук. Тут він дізнався про підготовку Мономаховичів до битви, тому поспішив відступити у свою Чернігівську землю. Ярополк з військами пішов за ним. Всеволод перелякався, і хотів уже тікати до половців, але його зупинили чернігівці: «Ти хочеш тікати до половців, а землю свою погубити, так навіщо ж ти тоді повертаєшся сюди? Краще відступи, та проси перемир'я, ми знаємо Ярополкове милосердя, він не радий кровопролиттю, Бога ради, заради землі Руської він помириється» Всеволод дослухався до мешканців, і почав просити у Ярополка миру. Той будучи Божою людиною, подібно батьку своєму Володимирі Мономаху згодився на мир.

1139 році Ярополк Володимирович помер. Згідно з родом його, престолонаслідником мав стати його брат В'ячеслав Володимирович. Але як тільки Всеволод Ольгович дізнався про смерть Ярополка, і що тепер за великого князя київського В'ячеслав Володимирович, негайно зібрав невелику дружину і разом зі своїми братами, рідним Святославом і двоюрідним Володимиром Давидовичем, переправивсь через Дніпро та зайняв Вишгород. Звідси перегруповувавшись пішов на Київ. Став біля Копирева, і почав підпалювати двори в цій частині міста, одночасно пославши гінців сказати В'ячеславу: «Йди з добром із Києва». В'ячеслав відправив до нього митрополита Михайла II з такою відповіддю: «Я, брат, прийшов сюди на місто братів своїх, Мстислава та Ярополка, по заповіді батьків наших; якщо ж ти, брат, захотів стола цього, залишивши батьківщину свою, то йди, я буду меншим тебе, пішовши в твою землю попередню, а Київ тобі» Таким чином Всеволод зайшов у Київ, по словам літописців, з честю та славою великою. Але він розумів, що тільки ворожба між Мономаховичами зможе залишити йому київський стіл, тому в першу чергу розпочав намагання заручитись підтримкою самого могутнього з них, Ізяслава Мстиславича. Що, чесно кажучи, через близькі родинні давніші зв'язки, йому було нескладно зробити. За деякими даними Всеволод послав сказати Ізяславу: «Після батька твого Київ належить тобі, але дяді твої не дадуть тобі в ньому княжити, сам знаєш, що дотепер вас завжди звідси гнали, і якщо б не я, то ніякої землі вам би не дісталось взагалі, тому тепер я хочу Київ взяти, а вас буду мати за рідних братів, і не тільки надам добрі землі вам, а й Київ по смерті власній віддам тобі; тільки ви не об'єднуйтеся з дядями своїми проти мене» Ізяслав погодився, договір освятили клятвою хрещеного цілування. Але вирішивши питання з шуринами своїми Мстиславичами, Всеволод мав порозумітись і з рідними та двоюрідними братами - Ольговичами, та Давидовичами. Аби мати підтримку обох, Всеволод згідно з літописами обіцяв рідному Ігорю та двоюрідному Володимирі Чернігів після себе, але сівши в Києві віддав Чернігів Володимирі Давидичу, і таким чином зіткнув лобами рідних братів з двоюрідними. Хоча згідно з іншими, також дуже ймовірними даними, він братам своїм обіцяв: як тільки візьме Київ то прожене мономаховичів взагалі з усіх земель, які роздасть рідним братам, а двоюрідним залишить Чернігів. Коли ж київський стіл був підкорений, Всеволод побоюясь діяти проти мономаховичів, аби тільки не підштовхувати їх до об'єднання проти нього, це пояснює чому Всеволод пересварив власних братів одних з іншими. Але незважаючи на всю свою хитрість, дуже скоро Всеволоду довелось збройно відстоювати своє київське верховенство. Бунтівником став Юрій Долгорукий, слідуючий після В'ячеслава син Мономаха. Він став переписуватись з Андрієм переяславським, а до небіжа Ростислава Мстиславича їздив у Смоленськ. Тоді Всеволод вирішив випередити їх, напавши на кожного окремо, відібравши їхні землі, та роздавши їх братам своїм згідно з домовленостями попередніми. Він надіявся на власну силу, говорить літопис, сам хотів всю землю тримати. Відправивши у похід Ізяслава Давидовича проти Ізяслава Мстиславича, сам Всеволод пішов проти Андрія переяславського. Зупинившись біля Дніпра відправив листа Андрію «Йди у Курськ». Андрій відмовився, після чого розбив відправлене до нього Всеволодом військо Святослава Ольговича. На слідуючий день Всеволод помирився з Андрієм, скоріш за все на умовах, що Андрій відмовиться від

союзу з мономахівцями. Все йшло до хрещеного цілування... Андрій уже цілував хрест, як вночі загорівся Переяслав. Всеволод, перелякавшись Божого гніву відправив листа Андрію: «Бачиш, я ще хреста не цілував, тому аби хтїв зробити тобі лихо - то зробив би; ти ж поцілувавши хрест, виконаеш свою клятву - добре, ні - Бог суддя тобі». Помирившись з Андрієм, Всеволод пішов назад у Київ, де уклав мир з Ізяславом Мстиславичем. Всі мономахи залишились на своїх землях. Набагато складніше було Всеволоду з власними братами. Всі Ольговичі, були невдоволені землями своїми, заздрили один одному.

1142 - після смерті Андрія Володимировича, Всеволод перевів у Переяслав його брата В'ячеслава, а Турів віддав сину Святославу. Братам же не дісталось нічого. Після чого Володимир та Ізяслав Давидович домовились з молодшими Ольговичами - Ігорем та Святославом про спільні дії проти неправди старшого брата. Але Всеволод, все рівно не хотів надавати їм земель на Київщині, а пропонував міста: Берестя, Дрогичин, Чорторійськ, Клецьк. Брати відповіли йому на це: «Ти брат нам старший, але якщо не даси нам В'ятську землю, ми самі підемо шукати» - посварившись з Всеволодом, пішли брати військами на Переяслав, але зустрілись там з полками Ізяслава Володимиріча. Ізяслав розбив їх, та вигнав геть із землі переяславської. Всеволод позвав з монастиря, двоюрідного брата Миколу Святошу, та послав до братів сказати їм: «Брати мої, візьміть від мене з любов'ю що вам даю я: Городець, Рогачів, Брест, Дрогичин, Клецьк».

На цей раз, покійрно з'явившись у Київ, брати згодились. Але Всеволоду, який зберіг свої володіння тільки завдяки розбрату, та ворожбі між іншими князями, не подобався союз між братами; аби зіткнути лобами їх, він сказав давидовичам: «Тікайте від братів моїх, я вас обділю.»

Ті, спокушившись на обіцянки Всеволода, зрадили клятву - зайняли його бік. Всеволод зрадив їх розбрату, і надав Давидовичам чотири міста, а братам своїм тільки два. Ольговичі, з неволі погодились на міста два, але затаїли злобу та нелюбов до Всеволода. Як не як змирившись з братами своїми, Всеволод розсварився з Володимирком Володаровичем галицьким, через сина свого (Святослав Всеволодович тоді мав стіл по сусідству з Галичем - у Володимир-Волинському). Князі почали звинувачувати один одного, і Володимирко відіслав у Київ хрещену грамоту (тобто розірвав мир). Всеволод пішов проти нього з усіма союзними князями та поляками. По словам літописця, всі вони примушували Володимирка неволею приїхати до Всеволода та вклонитись, але той не хотів і чути про це, натомість заручився підтримкою угорців. Всеволод пішов на Теробовлю, Володимирко вийшов назустріч йому, але битись вони не могли, тому що війська роз'єднувала річка Серет, тому обоє пішли під берегами до Звенигорода. Всеволод став по одну сторону Звенигорода, Володимирко - по іншу. Невеличка річка роз'єднувала їхні полки. Тоді Всеволод наказав робити мости, війська його перейшли річку і зайшли як раз в тил Володимирку, відрізавши його від Перемишля та Галича. Галичани захвилювались, тому Володимирко, через Ігоря Ольговича вимушений був шукати миру. Всеволод погодився на перемир'я. Володимирко, виїхавши на зустріч йому уклонився, та дав 1400 гривень срібла. Всеволод поцілувавшись з Володимирком сказав йому: «Це ціль твоя, не гріши». І віддав йому назад два міста захоплені Ізяславом Давидовичем. Срібла собі Всеволод не взяв всього, а розділив між братами своїми. Але мир цей не тривав довго. Всеволод прихистив у себе Івана Ростиславича, небіжа Володимиркового, який за відсутності дяді захопив Галич, але не зміг там втриматись.

1145 - Всеволод зібрав братів своїх, рідних та двоюрідних, а також шурина Ізяслава Мстиславича, сказав їм - Володимир Мономах посадив після себе на столі страшого сина свого Мстислава, а Мстислав - брата свого Ярополка; так і я, коли Бог забере мене, залишаю Київ після себе брату своєму Ігорю." Ізяслав Мстиславич був дуже невдоволений, але вдіяти нічого неміг - цілував з усіма хрест, що признає Ігоря, хоч і з примусу. Коли всі брати зібрались у Всеволода, сказав він їм: «Ігоре! Цілуй хрест, що

будеш братів любити своїх, а ви, Володимир, Святослав, та Ізяслав, - цілуйте хрест Ігорю, та будьте вдоволені що дає він вам з власної волі, а не з примусу.»

Всі брати поцілували хрест.

1146 - Володимирко захопив Прилук. Всеволод знову зібрав братів, та шуринів, об'єднався з поляками та половцями і оточив Звенигород. Але незумівши взяти його повернувся у Київ. Продовженню війни зарадила хвороба Всеволода. Коли хворий Всеволод повертався з галицького походу, зупинились вони біля Вишгорода на острові, велів князь покликати до себе кращих киян, і сказав їм: «Я хворий дуже, ось вам брат мій, візьміть його в князі собі».

Кияни прийняли Ігоря. Після чого Всеволод послав запитати Давидовичів та Ізяслава Мстиславича, чи готові вони прийняти Ігоря, і ті відповіли згодою. Помер Всеволод 1 серпня, і був похоронений в храмі святих Бориса і Гліба у Вишгороді.

Спадщина

Після його смерті кияни, підбурювані його противниками, виступили проти його наступника Ігоря Олеговича (Київське повстання 1146) і вигнали Ольговичів з Києва.

Ворожий до Ольговичів київський літописець залишив таку характеристику Всеволода, передану В.Татищевим: «Сей великий князь зростом був велик муж і вельми товстий, власів мало на голові мав, борода широка, очі не малі, ніс довгий. Мудрий був у радах і судах — для того, кого хотів, того міг оправдати або звинуватити. Багато наложниць мав і більше у веселошах ніж розправах вправлявся. Через сіє киянинам від нього тягість була велика. І як вмер, то навряд чи хто по ньому, крім баб любимих, заплакав, а більше були раді.»

1139-1151 Володимир

1151-1154 Ізяслав

1154-1155 Святослав II (син Олега I Гореславича)

1155-1157 Ізяслав (вдруге)

1157-1164 Святослав II (вдруге)

1164-1177 Святослав III (син Всеволода II)

Святослав III Всеволодович (після 1116 — 25 липня 1194) — князь новгородський (1140), Турівський (1142, 1154—1155), Волинський (1141—1146), Буський (1146), Сновський (?) (1151—1154), Стародубський (?) (1155—1157), Сіверський (1157—1164), Чернігівський (1164—1177) з династії Рюриковичів, гілки Ольговичів. Великий князь Київський з короткочасними перервами (1173—1194). Син Всеволода II Ольговича. Хрещене ім'я — Михайло. Відомий також як Святослав III. Святославу Всеволодовичу вдалося загальмувати розпад Київської держави і добитись стабілізації під кінець XII ст..

1141 року — батько Святослава, ставши Великим князем Київським, дав йому Турів, а потім Володимир-Волинський, де він і княжив до 1146 р. Коли, по смерті Всеволода II, почалася боротьба між Ізяславом II і Ольговичами, Ізяслав, якому Святослав приходився племінником по матері, видалив його з Володимира, але дав кілька міст на Волині. Під час війни за Київ між Ізяславом і Юрієм I Долгоруким Святослав підтримував Юрія, однак, коли той брав гору, переходив на бік його супротивника. Після смерті Ізяслава Мстиславича (13 листопада 1154) Святослав дістав від Ізяслава III Новгород-Сіверський. Коли ж помер Святослав Ольгович (1164), він вокняжився у Чернігові.

У 1170-х рр. Святослав намагався будь-що (навіть наводив половців на Русь) оволодіти київським престолом. Вагомих династичних прав у нього на той стіл не було. Святослав розумів, що наскоком Київ не захопити — це не Чернігів. Тому він вирішив убезпечити себе з північного сходу. Після смерті Андрія I Боголюбського наприкінці червня 1174 р. Святослав втрутився в суперництво його братів і "їхніх небожів за великокнязівський стіл, і в червні 1175-го йому пощастило посадити у Володимирі-на-Клязьмі свого союзника Михайла Юрійовича. Забезпечивши тил, він перейшов до відкритих дій, спрямованих на оволодіння Києвом.

Влітку 1176 р. Святослав скористався з невдачі Романа I та його брата Рюрика II у війні з половецькими ханами. Половці захопили й пограбували багато міст. У боях з ними загинуло чимало бояр і ще більше простих воїнів. Суспільство було обурене нерозпорядливими й млявими діями київського князя. Роман Ростиславич не став захищатися й пішов до брата Рюрика у Білгород. 20 липня 1176 р. Святослав III нарешті видерся на київський престол. Але не остаточно.

Ростиславичі, здавалось, розгублені й деморалізовані поразками в сутичках з половцями, зуміли об'єднати сили й стрімко пішли на Київ. Вони прагнули дати вирішальну битву Святославу, але він ухилився від неї, вийшов з Києва і переправився на лівий берег Дніпра, на Чернігівську землю.

Так Ростиславичі перемогли Святослава, не проливши жодної краплини крові. Але раптом вони добровільно повернули йому Київ, а Роман сів княжити в родовому гнізді Ростиславичів Смоленську.

Втім Ростиславичі не залишилися в накладі: за угодою із Святославом вони взяли собі південну «Руську землю», тобто фактично Київщину. У 1181-1194 рр. у Південній Русі правив дуумвірат голів кланів Ольговичів і Ростиславичів. Це якоюсь мірою послабило міжкнязівські усобиці. В 1183-1194 рр. Святослав як великий князь київський очолював походи південноруських князів проти половців, але непослідовність його політики стосовно кочовиків і намагання ухилитися від боротьби з ними призвели до активізації половецьких нападів на Русь з 1180-х рр. Помер у Києві.

Князювання в Києві

6 вересня 1173 — 18/19 грудня 1173

березень 1174 — квітень 1174

20 липня 1176 — кінець липня 1176

серпень 1176 — січень 1181

літо 1181 — 25 липня 1194

1177-1198 Ярослав II (брат)

Ярослав Всеволодович (1139 — 1198), чернігівський князь, син київського і чернігівського князя Всеволода II. Після смерти батька княжив у Стародубі, з 1179 в Чернігові. Вів політику у відношенні до половців, не узгоджену з іншими князями: не взяв участі в поході проти половців 1184, 1185 (похід Ігоря Святославича), також зірвав заг. похід проти них 1187. Після смерти свого брата Святослава III боровся з князем Рюриком II за київський престол.

1198-1202 Ігор (син Святослава Ольговича)

Ігор Святославич (1151 — 1202) — новгород-сіверський князь (з 1178 р.) і князь чернігівський (1198 р.). Син чернігівського князя Святослава Ольговича, з роду Ольговичів (онук Олега I Святославича). Ігор Святославич в 1169 році взяв участь у поході Андрія I Боголюбського на Київ. У 1174 р. розбив орди половецьких ханів Кончака і Коб'яка під Переяславом. Після смерті брата Олега княжив у Новгороді-Сіверському. Брав участь у міжусобній боротьбі за великокнязівський престол. В 1183 р. здійснив вдалий похід проти половців. В 1185 р. організував спільно з братом Всеволодом, путивльським князем Володимиром і князем рильським Святославом Ольговичем новий похід проти половців. Княжі дружини зазнали поразки від орди половецьких ханів Гзи і Кончака, а сам Ігор Святославич потрапив у полон, з якого потім зумів утекти. Похід Ігоря Святославича на половців послужив сюжетною основою «Слова о полку Ігоревім».

1202-1204 Олег II

1204-1206 Всеволод III Рудий (син Святослава III)

Всеволод IV Святославич (Всеволод-Даніло Святославич Чёрмний, Рудий) (рік народження невідомий — помер після 1214 року) — князь чернігівський, Великий князь Київський (тричі — у 1206, 1207, 1210—1212 роках). Третій син Святослава III Всеволодича і доньки полоцького князя Василька Святославича.

1179 року Всеволод Святославич одружився з донькою краківського князя Казимира II Справедливого Марією-Анастасією . 1183 року брав участь у великому переможному поході руських князів на половців на чолі з Святославом Всеволодичем і Рюриком II Ростиславичем. 1191 року разом з іншими південноруськими князями невдало ходив до Половецької землі. 1201 року помер Ігор Святославич, і Всеволод Святославич вокняжився в Чернігові. Прагнув заволодіти київським престолом. У серпні 1206 року за сприяння Володимира Ігоровича забрав Київ у Рюрика Ростиславича. Тієї самої осені Рюрик за підтримки своєї рідні вигнав зідти Всеволода Святославича. Тоді Ольговичі (до клану яких належав Всеволод Святославич) зібрали велике військо. Не чекаючи на його прихід, Рюрик вернувся до свого домена Овруча. У першій половині 1207 року Всеволод Святославич знову вокняжився в Києві, але в серпні 1207 року на нього пішов князь владимири-суздальський Всеволод Юрійович. На шляху на південь Всеволод Юрійович зав'язав боротьбу з рязанськими князями. Скориставшись його затримкою, Рюрик Ростиславич у жовтні 1207 року вдерся до Києва. Не зумівши силою витіснити його з Києва, Ольговичі уклали з ним угоду, згідно з якою Київ повертався Всеволоду Святославичу, Рюрик сідав у Чернігові, а київські волості діставались Ростиславичам. Однак, осівши 1210 року в Києві, Всеволод Святославич не виконав умов договору: не дав обіцяних волостей «Ростиславим внукам» на Київщині, а в 1211—1212 роках став виганяти їх зідти. Ті звернулися по допомогу до свого авторитетного родича — Мстислава II Удатного, який княжив у Новгороді Великому. 1214 року Мстислав здобув Київ. Всеволод Святославич утік «за Дніпро», де незабаром помер.

1210-1214 Рюрик (син Ростислава I)

Рюрик II Ростиславич (*...? — 1214 або 1215) — син Ростислава I Мстиславича, внук Мстислава I Великого. Князь Вишгородський (1161-1168 рр.), Овруцький (1168-1173, 1173-1180, 1182-1194, 1202-1203, 1206-1207, 1207-1208 рр.), Новгородський (1170-1171 рр.), Чернігівський (1210-1212 рр.) Багатократний Великий князь Київський. По смерті Святослава III Всеволодовича (1194) сидів (з перервами) на Київському престолі (1173, 1180-1181, 1194-1201, 1203-1205, 1206, 1207-1210). Політичні розходження з Ольговичами, а потім з Романом II Великим примусили його звертатися по допомогу до половців. 1204 року насильно пострижений у ченці разом з дружиною Анною і донькою Предславою. У 1205 р. після загибелі Романа Мстиславича покинув монастир і повернувся до політичної діяльності. Був одружений двічі: у 1162 р. з дочкою половецького хана Белука (118, с.77), яка померла до 1172 р.; та у 1172 р. з Анною, дочкою турівського князя Юрія Ярославича. Анна Юріївна у 1204р. була насильно змушена прийняти чернецтво, але у 1205р. відмовилася покинути монастир. В кінці життя змушений був змінити Київ на Чернігів (1210), у якому княжив до смерті.

1214-1215 Всеволод III Рудий (вдруге)

1215-1219 Гліб

1219-1224 Мстислав-Пантелеймон (син Святослава III)

Мстислав-Пантелеймон Святославич (? — 31 травня 1223) — князь козельський (1201—1216) і чернігівський (1216 (?) — 1223) з династії Рюриковичів, гілки Ольговичів. Син Святослава Всеволодовича, князя чернігівського і Великого князя київського. Хрещене ім'я — Пантелеймон. Перебував у союзі із ясами. Загинув у битві на Калці

1224-1226 Михайло (син Всеволода III Рудого (Чермного))

1226 Олег III Курський

Олег Святославич (? — після 1228) — князь курський (до 1206 — після 1228) з династії Рюриковичів, гілки Ольговичів. Брав участь у битві на Калці, в якій проявив себе в обороні під час натиску монгольських військ. У 1226 році добивався перегляду рішень чернігівського снему 1206 року, але зазнав поразки.

1226-1234 Михайло (вдруге)

1234-1239 Мстислав II

1239 Михайло (втретє)

1240-1241 Ростислав (син)

Ростислав IV Михайлович (бл. 1219 — бл. 1264) — князь новгородський (1230-1231), галицький (1236-1238), луцький (1240), жупан березький та земплинський (бл. 1245 - 1251), бан Мачви (з 1251), самопроголошений цар Болгарський. Син Великого князя Київського Михайла II. Походив по батькові з династії чернігівських князів Ольговичів і Романовичів по матері Олені, доньці волинського князя Романа Мстиславича від першого шлюбу. Зведеним братом його матері по батькові був король Русі Данило. Був одружений з дочкою угорського короля Бели IV Анною. Намагався за підтримки угорського короля закріпитися на галицьких землях, однак галичани допомогли князю Данилу Романовичу посісти батьківський престол. У 1241 уклав союз з болхівськими князями і спільно з ними виступив на Бакоту, що була володінням Данила Романовича Галицького. У 1242 зібрав військо зі смердів, а його тисяцьким призначив Володислава Кормильчича, одного з керівників боярської опозиції.

Здобув Домомирову печеру поблизу Галича, але у 1244 зазнав поразки від дружинників Данила Романовича біля Мостищ (тепер Мостиська Львівської області) на р. Січній. 17 серпня 1245 у вирішальній битві під Ярославом угорські загоони та дружина Ростислава Михайловича були розгромлені військами Данила Галицького, а Володислава Кормильчича, який потрапив у полон. Після укладення союзу між Белою IV та Данилом Романовичем, Ростислава було призначено баном Славонії, а згодом - баном Мачви. Після вбивства зятя, болгарського царя Михайла I Асеня Ростислав Михайлович виступив з військом начебто для захисту доньки і взяв у облогу столичне Тирново, звідки втік узурпатор Коломан II Асень. Ростислав сам бажав стати царем Болгарії, але бояри лише віддали йому доньку Єлизавету і не допустили до міста. На зворотній дорозі він захопив прикордонний Видин над Дунаєм, де проголосив себе болгарським царем. Боротись за ці землі у 1259-61 рр. йому допомагав король Угорщини Бела IV.

1241-1245 Михайло (вчетверте)

1245 Андрій (син Мстислава-Пантелеймона)

Андрій Мстиславич (? — 1245) — князь з династії Рюриковичів, гілки Ольговичів чернігівських і сіверських. Його згадує Плано де Карпіні у своїх записах. На їх основі М. Карамзін вважав Андрія козельським князем, сином Мстислава Святославича, князя чернігівського. Проте Л. Войтович припускає, що козельського князя Андрія Мстиславича не існувало, бо у 1238 році козельським князем був юний князь Василь. На думку дослідника, Андрій був сином Мстислава-Федора Глібовича.

1246-1263 Всеволод IV (вчетверте)

1263-1288 Роман I Старий (син Михайла Всеволодовича)

Роман I Михайлович — «старий» князь Чернігова і Брянська, донька Ольга Романівна була дружиною володимирського князя Володимира Васильковича, якому Роман Михайлович допомагав відбити напад литовців.

Учасник походу галицьких і волинських князів, організованого князем Львом I Даниловичем у 1275 році (при співучасті татар) на Литву.

1291-1292 Олег IV (син)

1303-1309 Василь I

1309-1310 Святослав IV

1311-1314 Василь I (вдруге)

1314-1333 Дмитро I

1333-1340 Святослав V

1340-1350 Дмитро II

1350 Ольгерд (син Гедиміна)

Ольгерд (близько 1296 — травень 1377) — син Гедиміна, Великий князь Литовський (1345—1377). Ольгерд разом зі своїм братом Кейстутом об'єднав литовські землі і провадив боротьбу за розширення Великого князівства Литовського.

У 1345 став Великим Литовським князем відібравши владу у брата Євнута. Відтоді Ольгерд поступово приєднав більшість українських земель. Близько 1355 року відібрав від татар Чернігово-Сіверські землі, в 1362 розбив татарське військо на Синіх Водах (Синьоводська битва), приєднав до Литовської держави Київщину, а трохи згодом — Поділля й Переяславщину. В Києві посадив удільним князем свого сина Володимира. Ольгерд успішно воював за Волинь з польським королем Казимиром III Великим, якому залишилися тільки Белзька і Холмська землі. Ольгерд також приєднав Смоленське князівство і поширив свій вплив на Псков і Новгород. До Литви 1377 р. було приєднано Берестейський, Володимирський і Луцький уділи. Кілька разів ходив походом на Москву (1368, 1370, 1372) і допомагав своєму братові Кейстуту в боротьбі з Тевтонським орденом. Ольгерд зумів об'єднати у Велике князівство Литовське всі білоруські і більшість українських земель. Добрим ставленням до української культури і церкви прихилив до себе населення України-Русі та українських князів і магнатів, які брали участь у державній адміністрації Великого князівства Литовського. На зайнятих руських (українських) землях Ольгерд посадив своїх родичів, а в деяких місцях залишив руських князів із Рюрикового роду. За його правління руська мова стала офіційною мовою Великого князівства Литовського.

Велике князівство Литовське було успадковане його сином Владиславом II Ягайлом. Мав дванадцять синів та вісім дочок.

1350-1356 Дмитро II (вдруге)

1356 Василь II

1356 Роман II

1356-1386 Дмитро III Старший (син Ольгерда)

1361-1401 Роман II (вдруге)

1408-1420 Свидригайло (син Ольгерда)

Глухівське князівство

з 1246 Симеон

кін. XIII-поч. XIV Михайло (син)

XIV ст. Семен

до 1372 Іван (син)

1372-1407 Роман (брат)

Сіверське князівство

1097-1115 Олег I Гореславич (син Святослава II)

1115-1127 Всеволод (син)

1127-1139 Володимир I

1139-1146 Ігор-Георгій (син Олега I Гореславича)

1146-1157 Святослав I (брат)

1157-1164 Святослав II (син Всеволода II)

1164-1180 Олег II (син Всеволода II)

1180-1198 Ігор II (син Святослава Ольговича)

1198-1206 Володимир II (син)

Володимир Ігорович (8 жовтня 1170 — вересень 1211, за іншими даними 1212) — князь Путивльський (1185–1198), Новгород-Сіверський (1198–1206), князь Галицький (1206–1207, 1208–1211). Старший син легендарного героя «Слова о полку Ігоревим» князя Ігоря Святославича. З малих років брав участь у походах на половців (в 1183 і 1185 роках). 1185

року потрапив разом з Ігорем до половецького полону, де одружився з дочкою хана Кончака. Повернувся з дружиною на Русь у 1188 році. Княжив у місті Путивль. У 1206 році разом із київським князем Рюриком II та чернігівськими князями взяв участь у поході на Галич, що не приніс успіху. Натомість галицькі бояри запросили Володимира Ігоровича з братами княжити в їхній землі. В другій половині 1206 року сів у Галичі, а в серпні 1206 року допоміг Всеволоду IV Чермному сісти в Києві. Через незгоди з братами залишив Галич і вернувся до Путивля. Близько 1210 року знову подався до Галича і сів на престол. Щоб позбавитися боярської опіки, почав масові страти бояр. Останні втекли до Угорщини і привели угорське військо. Брати Ігоревичі були схоплені й прилюдно повішені в Галичі. З Галицько-Волинського літопису не ясно, чи й Володимир Ігорович зазнав такої долі (літопис сповіщає про страту його братів Романа, Святослава і Ростислава) — розповідається лише про його втечу з Галича у вересні 1211 року. Більше про нього не згадується.

**з 1206 Олег III Курський (син Святослава Ольговича)
до 1239 Ізяслав (син Володимира IV)**

Ізяслав IV Мстиславич (? — бл. 1239) — Великий князь Київський (05.1235 — бл.03.1236, 10.04.1236 — 05.1236), князь вишгородський (бл. 1232-1235, 1236-1239 ? рр.). Помер бл. 1239 р.

**1239-1245 Андрій (син Мстислава-Пантелеймона)
1362-1379 Дмитро I Старший (син Ольгерда)**

Дмитро I Ольгердович — удільний князь Брянський, Стародубський та Трубчевський з династії Гедиміновичів, засновник роду князів Трубецьких. Син великого князя литовського Ольгерда (в хрещенні — Олександра) та княгині вітебської Марії Ярославни. Князь Брянський, брав участь у Куликовській битві. Дмитро Ольгердович, старший брат Дмитра-Корибута, що був приблизно з 1370 року князем Брянським та Стародубським але втратив свої володіння внаслідок переходу його на службу до московського князя зимою 1379—1380 р. Після 1380 року ці землі були надані у володіння Дмитру-Корибуту Ольгердовичу. Загинув у битві литовсько-руського війська проти татар в битві на Ворсклі.

1380-1393 Корибут-Дмитро (брат)

**1393-1405 Федір Любартович (син Любарта-Дмитра, князь володимирський 1384–
1390, 1431, жидачівський 1405–1431)**

Федір Любартович (бл.1351 — після 1 червня 1431) — Великий князь Волинський (1383-1390), князь Сіверський (1393-1405 рр.), Жидачівський (бл.1405—1431 рр.), Волинський (1431 р.). Син князя Любарта Гедиміновича. Після смерті батька (бл. 1384) успадкував Луцьку й Володимирську землі. У 1386 Ягайло відібрав у Ф.Л. частину князівства з Луцьком й обмежив його владні прерогативи, вивівши з-під юрисдикції Ф.Л. князя Федора Острозького. У 1393 Ф.Л. був остаточно позбавлений Ягайлом спадкових володінь, отримавши натомість Сіверську землю, але, очевидно, так і не скористався з цього надання. Деякий час перебував разом із Свидригайлом в Угорщині. Після повернення бл. 1400 отримав у держання Жидачів, який раніше належав Федору Ольгердовичу, а в 1431 — Володимир-Волинський. Засновник роду Сангушків.

1418-1422 Жигимонт Корибутович (син Корибута-Дмитра)

Жигимонт (Сигізмунд) Корибутович (? — 1435) — Литовсько-Руський князь, герой Гуситських війн, намісник Чеського королівства. Син удільного чернігівсько-сіверського князя Корибута-Дмитра Ольгердовича з роду Гедиміновичів. Легендарний патрон роду князів Збаразьких та Вишневецьких. Народився в Новгород-Сіверському. Батько — князь Новгород-Сіверський Дмитро Корибут, мати — Анастасія, дочка великого князя Рязанського Олега. З 1404 року — виховувався при королівському дворі свого дядька

Ягайла. Брав участь у битві при Грюнвальді, очолював 51-у хоругву, яка йшла під його власним прапором (гербом «Погоня»). Після Грюнвальду користувався великою довірою польського короля Ягайла. У 1411 — 1417 рр. мав окремий двір у Кракові і розглядався як можливий спадкоємець Владислава Ягайла.

Новгород-Сіверський період

Від Вітовта отримав батьківське Новгород-Сіверське князівство (1418 — 1422). У 1418 р. разом з князем Федором Острозьким прибув у Чехію до гуситів, які висунули його претендентом на королівську корону, проголосивши королем. Намагався переконати Ягайла виступити на боці гуситів, але невдало, через що втік у землі Ордену, де навчав орденські війська гуситським методам ведення війни.

Чеське намісництво 1422 —1423 рр.

Після смерті чеського короля Вацлава (1419), гусити підняли повстання проти претендента на трон імператора Сигізмунда I Люксембурга, та запропонували чеську корону — Ягайлу. Коли той відмовився, то — Вітовту. Вітовт погодився, але заявив чехам, що сам виїхати не може. 14 липня 1420 року Ян Жижка розгромив війська Сигізмунда під Прагою (битва біля Віткової гори). 1421 року чеський сейм оголосив Сигізмунда I втратившим чеський престол. 1422 року Вітовт послав до Чехії 5-тисячне військо, та призначив своїм намісником у Чехії — Жигимонта Корибутовича. З квітня 1422 року — в якості королівського намісника Богемії керував гуситською армією та литовськими підрозділами. Під їх натиском, війська іншого претендента на Чеський престол — Сигізмунда I, імператора Священної Римської імперії, відступили до Угорщини. 16 травня 1422 року Жигимонт Корибутович увійшов до Праги, де був проголошений правителем Чехії. Головною проблемою для Жигимонта було примирити два крила гуситів — поміркованих чашників та радикальних таборитів. Чашники відразу, а таборити — на чолі з Яном Жижкою — пізніше визнали владу Жигимонта, хоча й зберігали автономію в своїх діях. Тим часом, Папа Римський Мартін V почав тиснути на Вітовта й Ягайла, щоб Жигимонт покинув Чехію. 24 грудня 1423, відповідно до угоди Ягайла з імператором Сигізмундом, Жигимонт Корибутович зі своєю армією був вимушений залишити Прагу. Він повернувся до Кракова, де був присутній на коронації дружини Ягайла — Софії Гольшанської. 1424 року — чеські послы звернулись до Вітовта з проханням відпустити до них Корибутовича, де збирались коронувати його. Але Вітовт, зв'язаний договором з імператором не допомогати гуситам, відмовив. Тоді чехи звернулись напряму до Жигимонта, який сказав, що не може відмовитися від претензій на Чеський трон.

Чеське намісництво 1424 —1431 рр.

29 червня 1424 року — Жигимонт, на чолі з 1,500 загону, знову вступив до Праги. Там він був проголошений королем, але коронований так і не був. За це Ягайло конфіскував всі родові помістя Жигимонта, а папа римський оголосив його еретиком, а Вітовт публічно відкрісся від нього. Хоча, Жигимонт та Вітовт продовжували вести листування, а яких Корибутович умовляв короля підтримати його. Жигимонт об'єднав два крила гуситів, а після смерті Яна Жижки, став верховним головнокомандувачем всієї армії. 16 червня 1426 року — армія під проводом Корибутовича перемогла імператорські війська у битві біля Усті-над-Лабем. Попри це, Жигимонт не хотів продовжувати війну, намагався почати переговори з Сигізмундом, з наміром примирити католиків і гуситів. У своїх листах до Вітовта він просив його стати посередником у цих переговорах. Ця таємна переписка потрапила до рук радикальних таборитів, й вони відняли повстання. В кінці в 1427 року — Жигимонта, на чотири місяці, заточили до в'язниці у замку Вальдштайн. Проте, його

популярність серед народу була настільки велика, що таборити, що уникнути повстання, вирішили перевезти його під конвоєм до Польщі. Деякий час перебував у Ратиборському князівстві — у своєї сестри Олени. Тут він зібрав своїх пришильників гуситів, поляків, литовсько-руські дружини, до нього приєдналися війська Федора Острозького. У квітні 1430 року Жигимонт Корибутович з військом увійшов у Чехію, зайняв місто Глівіцу, й оголосив його своєю резиденцією. Проте Конрад Олесницький напав на місто та спалив його. Ще деякий час, Жигимонт воював під своєю хоругвою з імператорськими військами у Чехії та Сілезії.

Повернення до Литви

1431 року — новий Великий князь Литовський Свидригайло Ольгердович закликав його до себе на службу. Листи Корибутовича до Свидригайла потрапили до рук Ягайла, що дозволило останньому звинуватити Свидригайла у зв'язках з гуситами. Тим часом, у самій Литві, розпочалась громадянська війна у Великому Князівстві Литовському (1432-1435) між Сигізмундом Кейстутовичем та Свидригайлом Ольгердовичем князівстві Литовському за Литовський великокнязівський престол. 1434 року Жигимонту обхідними шляхами (через Німецькі князівства, Балтійське море та Ригу) вдалося повернутися до Великого Князівства Литовського. Він став на бік Свидригайла, але за переказом польського хроніста Яна Длугоша, намагався помирити Сигізмунда Кейстутовича і Свидригайла: «наполегливо просив, щоб усю справу, через яку виникла ця війна між великим князем Жигимонтом і князем Свидригайлом, віддати на з'ясування, суд та вирок Папи, імператора Сигізмунда, кого-небудь з католицьких королів або князів». Був одним з очільників війська Свидригайла у битві під Вількомиром 29 — 30 серпня 1435 р. Потрапив у полон до поляків і був страчений за наказом великого князя Сигізмунда.

1454-1471 Іван Шемякін (син Дмитра Шемяки)
до 1523 Василь Шемякін (син)

Путивльське князівство
до 1147 Ігор
1157-1159 Олег (син Ігоря Святославича)
1185-1198 Володимир
XIII ст. Іоанн Путивльський

Джерела та література

- Літопис руський. — К., 1989. — С. 323, 326, 332, 351, 361, 369, 373, 374, 394, 477.
- *Котляр М. Ф.* Всеволод Святославич // Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. — Київ: Наукова думка, 2003. — Т.1 — С. 644.

Чернігівське князівство

1. Всеволод I Ярославич Чернігівський 1020 – 1093
2. Святослав II Ярославич 1027 – 1076
3. Олег Святославович - 1096
4. Давид Святославович - 1123
5. Ярослав Святославович 1123 – 1129
6. Володимир Давидович - 1151
7. Святослав Олегович Гореславич - 1164
8. Ярослав Всеволодович 1139 – 99
9. Володимир II Святославич 1178 – 1191

10. Давид Олегович пом. 1196
11. Олег Святославич - 1203
12. Гліб Святославич пом. 1209
13. Мстислав Глібович 1235-1239
14. Св. Михайло Всеволодович Чернігівський пом. 1246
15. Всеволод IV Ярополкович 1246 – 1261

Мстислав Володимирович (пом.1036)

Мстислав Володимирович (пом. 1036), князь тмутороканський і чернігівський син Володимира Великого Засновник Тмутороканського князівства, уславився в битвах з хозарами (1016) і касогами (1022), перемігши в двобої їхнього хана Редюю. Намагання Ярослава Мудрого з'єднати в своїх руках всю Руську державу спонукали Мстислава збройно виступити проти нього. У битві під Листвином біля Чернігова (1024) переміг Ярослава Мудрого і захопив Лівобережжя, за винятком Переяславщини, яка залишилася при Ярославі. З того часу між обома братами наступило порозуміння і тісна співпраця: військо Ярославо допомагало Мстиславу у битвах проти ясів (1029), а Мстислав допоміг Ярославові відвоювати від Польщі Червенські городи (1031). Лицарський, шляхетний і щедрий для дружини, Мстислав нагадував прикметами вдачі свого діда Святослава Завойовника.

Святослав III Всеволодович 1176 – 1180

Святослав III (пом. 1194), син Всеволода Ольговича, з чернігівської лінії Рюриковичів, переходив з волості на волость (Волинь, Турово-Пинщина, Новгород-Сіверщина, Чернігівщина), з 1181 – великий князь київський. Щоб припинити напади половців (хани Боняк і Кончак), святослав створив проти них коаліцію українських князів. В 1184 р. руське військо дійшло до р.Орель, де розбило половців, забравши хана Кобяка в неволю. Але зусилля Святослава цілковито ліквідувати половецьку загрозу не вдалися, головню через нескоординовані виступи окремих князів (похід Ігоря святославича, князя новгород-сіверського в 1185). Завдяки пізнішим заходам Святослава половецька небезпека зменшилася.

Давид Святославич (пом.1123)

Давид Святославич (пом.1123) з чернігівських Ольговичів, вів бурхливе життя намагаючись здобути власний престіл. Недовго княжив у Новгороді, пробував відібрати Смоленськ у Володимира Мономаховича, помирився з ним у 1094 – 95 рр. й осів у Чернігові.

Ярослав Всеволодович 1139 – 99

Ярослав Всеволодович 1139 – 99, чернігівський князь, син київського і чернігівського князя Всеволода Ольговича. Після смерті батька княжив у Стародубі, з 1179 в Чернігові. Вів політику у відношенні до половців, не узгоджену з іншими князями: не взяв участі в поході проти половців 1184, 1185 (похід Ігоря Святославича), також зірвав загальний похід проти них 1187 р. Після смерті свого брата Святослава боровся з князем Рюриком Ростиславичем за київський престол.

Роман Михайлович

Роман Михайлович, «старий» князь Чернігова і Брянська, тесть володимирського князя Володимира Васильковича якому допомагав відбивати напад литовців. Учасник походу галицьких і волинських князів. Організованого князем Львом Даниловичем у 1274 (при співчутті татар) на Литву.

Володимир Давидович (пом.1151)

Володимир Давидович (пом. 1151), князь чернігівський із сіверських Ольговичів. Претендент на київський престол після смерті Всеволода Ольговича

Ізяслав Давидович

Ізяслав Давидович, князь чернігівський, тричі захоплював Київ (1154, 1157, 1161), згинув у бою з Мономаховичами 1162 р.

Мстислав Глібович (пом.1239)

Мстислав Глібович (пом.1239), син Гліба Святославича, союзник Данила Романовича, що допоміг йому в боротьбі з Михайлом Всеволодовичем одержати Чернігівське князівство (1234). Перший з українських князів ставив опір передовим частинам татарської армії хана Батия. Розбитий ними 1239 р. втік до Угорщини.

Михайло Всеволодович (пом.1246)

Михайло Всеволодович (пом.1246), чернігівський князь, син Всеволода Черного з родини Ольговичів, учасник першої битви українських військ з татарами над р. Калкою (1123). По смерті Мстислава Удатного галицького (1228) заявив претензії на галицьке князівство, розпочавши довголітній конфлікт з Данилом і Васильком Романовичами, під час якого зайняв на деякий час Галич і Київ, що належав Даниловому союзнику Володимирі Рюриковичу. 1239 р. перед наїздом татар виїхав на Угорщину. Після повороту на короткий час зайняв Київ, а потім повернувся в Чернігів. 1246 р. їздив до хана Батия, щоб одержати від нього ярлик на князювання у Чернігові, але був замучений за те, що не погодився виконати татарські ритуально-двірські обряди. Є підстави вважати, що справжньою причиною смерті була його прозахідна орієнтація і зв'язки з західними державами. Православна церква канонізувала Михайла Всеволодовича як мученика за християнську віру.

Мстислав Святославич (пом.1223)

Мстислав Святославич (пом.1223), син київського князя Святослава Всеволодовича, князь ковельський і чернігівський. Один з організаторів першого походу проти татар. Загинув у битві над р.Калкою 1223 р.

Олег Святославич (пом.1115)

Олег Святославич (пом.1115), внук Ярослава Мудрого, після смерті батька правив недовгий час Володимиром Волинським (1076). Вигнаний звідти, втік до Тмуторокані, звідки пробував здобути свою батьківщину – Чернігів. За допомогою половців йому вдалося на якийсь час заволодіти зруйнованим половцями Черніговом (1094). Прогнаний незабаром з Чернігова, погодився прибути на Любецький з'їзд українських князів на якому плановано полагодити всі спірні справи між князями. На підставі його рішень Олег одержав Новгород Сіверський. Зв'язаний попередніми договорами з половцями Олег попри заклики Володимира Мономаха, не брав участі у походах на половців. Народна традиція відзеркалена в «Слові о полку Ігоревім», таврує союз Олега з половцями, називаючи його Гореславичем. Нащадки Олега змагалися з Мономаховичами за панування в Києві.

Уділи (райони):

Брянське князівство (1240 – 1430)

Брянське князівство

1. Роман «Старий» пом.1288

Роман Михайлович

Роман Михайлович, «старий» князь Чернігова і Брянська, тесть володимирського князя Володимира Васильковича якому допомагав відбивати напад литовців. Учасник походу галицьких і волинських князів. Організованого князем Львом Даниловичем у 1274 (при співчутті татар) на Литву.

Вщижське князівство (1156 – 1240)

Стародубське князівство (1406 – 1503)

Глухівське князівство (1246 – 1407)

Новосильське князівство (1376 – 1425)

Одосвське князівство (1376 – 1547)

Білівське князівство (1376 – 1558)

Карачаєвське князівство (1246 – 1360)

Мосальське князівство (1350 – 1494)

Козельське князівство (1235 – 1445)

Мстислав Святославич (пом.1223)

Мстислав Святославич (пом.1223), син київського князя Святослава Всеволодовича, князь ковельський і чернігівський. Один з організаторів першого походу проти татар. Загинув у битві над р.Калкою 1223 р.

Воротинське князівство (1455 – 1573)

Єлецьке князівство (1370 – 1480)

Звенигородське князівство (1340 – 1504)

Таруське князівство (1246 – 1392)

Мишегдське князівство (1270 – 1488)

Оболенське князівство (1270 – 1488)

Мецецьке князівство (1360 – 1504)

Бярятинське князівство (1450 – 1509)

Волконське князівство (1270 – 1470)

Тростенське князівство (1460 – 1490)

Конинське князівство

Спажське князівство

Чернігівське князівство — князівство династії Рюриковичів, а з 14 століття — Гедиміновичів, на території сучасної Чернігівщини і Сіверщини з центром у місті Чернігів. Основна територія Чернігівського князівства була на лівобережжі Дніпра, в басейні рік Десни й Сейму, на землях, заселених сіверським племенем. Згодом територія князівства поширилася на землі радимичів і частково вятичів і дреговичів. Столицею князівства було місто Чернігів. Інші міста : Новгород-Сіверський, Стародуб, Брянськ, Путивль, Курськ, Любеч, Глухів, Чечерськ, Гомель, Вир, Хоробор, Морівськ та інші. Володіння й вплив Чернігівського князівства до 12 століття поширювалися далеко на північний схід (Мурома-Рязанська земля) і південний схід (Тмутороканське князівство). До 11 століття в Чернігівському князівстві правила місцева племінна старшина і воєводи з Києва, що їх присилали великі князі київські для збирання данин, судівництва й оборони краю від зовнішніх ворогів, в основному, кочовиків. У 1024–1036 роках. Чернігівським князівством володів Мстислав Володимирович, який перейшов сюди з Тмуторокані. Після Ярослава I Мудрого князівство дісталось його синові Святославові, який дав початок чернігівській галузі Рюриковичів. Деякий час Чернігівським князівством правив Володимир Мономах, але за ухвалою Любецького з'їзду (1097) воно дісталось синам Святослава — Олегові й Данилові та їх нащадкам Ольговичам. Одночасно Чернігівське князівство поділилося на удільні князівства: Чернігівське, Новгород-Сіверське і Муромо-Рязанське. Попри це авторитет Чернігівського князівства був великий, і воно втримало титул великих князів. Столиця Чернігів була значним економічним і культурним центром Русі. Чернігівська династія володіла деякий час в 11 — 13 ст. Києвом. Це було за Великого князя Святослава II Ярославича (1073–1076), його онуків Всеволода II (1139–1146) й Ігоря II (1146–1147) Ольговичів, Ізяслава III Давидовича (1157–1161), Святослава III Всеволодовича (1176–1194 з перервами), Всеволода Святославича (1206–1212), Михайла Всеволодовича (1238–1246). При цьому вони (або їх родичі) зберігали безпосередню владу й над Чернігівським князівством. У першій половині 12 ст. головна увага зовнішньої політики чернігівських князів була скерована на південний схід, у бік Дону й Нижнього Поволжя (колишня Хозарія), Кавказу й Тмуторокані. Це визначало й стосунки з половцями, що виступали або союзниками чернігівських князів у їхній зовнішній політиці та внутрішніх усобицях, або противниками в їхній експансії на схід. Однією з останніх спроб чернігівських князів у цьому напрямку був невдалий похід Ігоря

Святославича 1185 року, оспіваний у «Слові о полку Ігоревім». Це й дало можливість Візантії закріпити свій вплив на терені Тмутороканського князівства. Коли послабли східні зв'язки Чернігівського князівства, політика чернігівських князів звернулася на північний захід у бік білоруських земель, де князівство стало сюзереном полоцьких князів; натомість не вдалося їм закріпити свої позиції в Новгороді. У першій половині 13 століття, в наслідок дальшого дроблення на уділи та довгої боротьби чернігівських князів за Київ і Галич, що велася з перемінним успіхом, Чернігівське князівство занепало. У 1223 битві на Калці загинув чернігівський князь Мстислав Святославич. 18 жовтня 1239 Чернігів захопили монголи, а князь Мстислав Глібович урятувався лише втечею до Угорщини. Його наступник Михайло Всеволодович був убитий монголами під час відвідин Орди (легенда зробила з нього мученика за віру). Чернігівське князівство, розділене на низку уділів, на довгий час потрапило у безпосередню залежність від Золотої Орди. Частина населення відійшла на північ, де постав новий центр — Брянськ. Останнім знаним чернігівським князем з лінії Ольговичів був Леонтій (бл. 1300). У 1355–1356 роках Чернігів був звільнений від влади Золотої Орди литовсько-руськими військами під керівництвом литовського князя Ольгерда Гедиміновича, який приєднав землі Чернігівського князівства до Великого князівства Литовського і Руського. Відомо, що в Чернігові був удільним князем Роман Михайлович (імовірно, з руської династії), який загинув у Смоленську в 1401 році. Протягом перебування в складі Великого князівства Литовського і Руського землі Чернігівського князівства кілька разів змінювали господаря. У 1496 році Великий князь Литовський Олександр Казимирович надає Чернігів «для годування» князю-московиту Семену Можайському, який попросив політичного притулку в Литві, тому що ворогував із великим князем Московським Іваном III. Але вже 1500 року цей князь, вчинивши державну зраду, разом з іншими сіверськими князями-емігрантами з Московії, переходить на державну службу до московського князя Івана III, що спровокувало чергову московсько-литовську війну. У квітні 1500 року Чернігів було окуповано московськими військами. За мирним договором 1503 р. всі сіверські міста відійшли до Московської держави. Питання про Сіверщину залишалось одним з найгостріших моментів московсько-литовських відносин. У 1507–1508 роках відбулась ще одна московсько-литовська війна, але Литовсько-Руській державі вдалося повернути собі лише місто Любеч. Лише в 1618 році, згідно з Деулінським перемир'ям, Чернігово — Сіверські землі повернуто Речі Посполитій, а Чернігів став центром Чернігівського воеводства.

Князь Чернігівський — спадковий титул правлячих осіб Чернігова і Чернігівського князівства. Чернігівський стіл вважався другим за престижністю князівським столом Київської Русі після київського. На ньому зазвичай сидів князь, другий за старшинством серед Рюриковичів згідно зі спадковим правом Русі. За розмірами ж Чернігів тих часів практично не поступався Києву. Чернігівське князівство утворилося 1023 або 1024 року, коли тмутораканський князь Мстислав Володимирович зайняв Чернігів. Тоді ж Мстислав спробував заволодіти Києвом, але поміркувавши вирішив за краще укласти мир з Ярославом Мудрим. За договором 1026 року Руська земля була розділена Дніпром на дві частини: правобережжя належало київському князю, а лівобережжя — чернігівському. Мстислав помер бездітним, тому Чернігів знову перейшов у підпорядкування Києву. Проте Ярослав Мудрий, незадовго до смерті роздаючи уділи синам своїм, знову виділив Чернігів в окреме князівство. Дісталось воно Святославу, з якого і пішов рід чернігівських князів. Від двох синів Святослава Ярославича — Давида і Олега — пішли дві гілки чернігівських князів, Давидовичі і Ольговичі. У XI–XII ст. представники цих родів претендували на лідерство серед Рюриковичів і брали участь у міжусобній боротьбі за Київський великий стіл. Старша гілка, Давидовичі, обірвалася у 1166 р. Молодша, Ольговичі, розділилася ще на дві: нащадків Всеволода і Святослава. До початку XIII ст. Чернігівське князівство займало велику територію, в основному, на лівому березі Дніпра.

Його володіння простягалися далеко на північний схід аж до Мурому і Рязані і на південний схід до Великого степу. Крім Чернігова на території князівства були такі великі міста як Новгород-Сіверський, Стародуб, Брянськ, Путивль, Курськ, Любеч, Глухів, Чечерськ і Гомель. 1239 року Чернігів був розорений монголо-татарами. Після загибелі князя Михайла Всеволодовича 1245 року Чернігівське князівство розпалося на окремі уділи: Брянський, Новосільський, Карачевський і Таруський. Розорений татарами Чернігів вже не міг виконувати функції стольного міста, і княжий стіл був перенесений у Брянськ, а місцеві правителі стали носити титул: князів брянських і великих князів чернігівських. У XIV ст. продовжилось дроблення Чернігово-Сіверських земель на ще дрібніші уділи. 1357 року Брянськ був звільнений від монголів литовським князем Ольгердом. Брянське князівство ще деякий час зберігало автономію у складі Великого князівства Литовського і Руського. Останнім «князем Брянським і великим князем Чернігівським» був Роман Михайлович, вбитий в 1401 р. під час повстання в Смоленську. Протягом XIV ст. були ліквідовані й інші уділи Чернігівського князівства, а їх правителі стали звичайними служивими князями великого князя Литовського. У середині XV ст. окремі колишні чернігівські землі були надані «на годування» князям, які втекли до Литви з Москви. 1500 року ці князі та їх нащадки, вчинивши державну зраду, переходять на державну службу до московського князя Івана III, що спровокувало чергову Московсько-Литовську війну. За мирним договором 1503 р. всі сіверські міста відійшли до Московської держави. Там нащадки цих удільних князів теж були простими служивими князями.

Чернігівське князівство Легендарні Чернігівські князі

Князь Чорний

Князь Роки	Примітки	
Мстислав I Хоробрий		1023 — 1036
Святослав I Ярославич		1054 — 1073
Всеволод I Ярославич		1073 — 1076
Володимир I Мономах		1076 — 1077
Борис Вячеславич		1077
Всеволод I Ярославич		1077 — 1078 Вдруге
Олег I Гореславич		1078
Володимир I Мономах		1078 — 1094 Вдруге
Олег I Гореславич		1094 — 1097 Вдруге
Давид Святославич		1097 — 1123
Ярослав I Святославич		1123 — 1127
Всеволод II Олегович		1127 — 1139
Володимир II Давидович		1139 — 1151
Ізяслав Давидович		1151 — 1154
Святослав II Ольгович		1154 — 1155
Ізяслав Давидович		1155 — 1157 Вдруге
Святослав II Ольгович		1157 — 1164 Вдруге
Святослав III Всеволодич		1164 — 1177
Ярослав II Всеволодич		1177 — 1198
Ігор Святославич		1198 — 1202
Олег II		1202 — 1204 Під сумнівом
Всеволод III Чермний		1204 — 1206
Рюрик Ростиславич		1210 — 1214
Всеволод III Чермний		1214 — 1215 Вдруге
Гліб Святославич		1215 — 1219
Мстислав II Святославич		1219 — 1224

Михайло Всеволодович 1224 — 1226
Олег III Курський 1226
Михайло Всеволодович 1226 — 1234 Вдруге
Мстислав III Глібович 1234 — 1239
Михайло Всеволодович 1239 Втретє
Ростислав Михайлович 1240 — 1241
Михайло Всеволодович 1241 — 1245 Вчетверте
Андрій Мстиславич 1245
Всеволод IV Ярополкович 1246 — 1263
Роман I Старий 1263 — 1288
Олег IV Романович 1291 — 1292
Василь I Михайлович 1303 — 1309
Святослав IV Романович 1309 — 1310
Василь I Михайлович 1311 — 1314 Вдруге
Дмитро Олександрович 1314 — 1333 ? Дмитро Романович
Святослав V Глібович 1333 — 1340
Дмитро Романович 1340 — 1350
Ольгерд Гедиминович ?1350
Дмитро Романович 1350 — 1356
Василь II Іванович 1356 ? Василь Романович
Роман II Михайлович 1356
Дмитро III Ольгердович ?1356 — 1386
Роман II Михайлович 1361 — 1401
Костянтин Ольгердович ? — ?
Свидригайло Ольгердович 1408 — 1430
Семен Можайський 1496 — ? князь-емігрант з Московії

Мстислав I Хоробрий 1023 — 1036
Святослав I Ярославич 1054 — 1073
Всеволод I Ярославич 1073 — 1076
Володимир I Мономах 1076 — 1077
Борис Вячеславич 1077
Всеволод I Ярославич 1077 — 1078 Вдруге
Олег I Гореславич 1078
Володимир I Мономах 1078 — 1094 Вдруге
Олег I Гореславич 1094 — 1097 Вдруге
Давид Святославич 1097 — 1123
Ярослав I Святославич 1123 — 1127
Всеволод II Олегович 1127 — 1139
Володимир II Давидович 1139 — 1151
Ізяслав Давидович 1151 — 1154
Святослав II Ольгович 1154 — 1155
Ізяслав Давидович 1155 — 1157 Вдруге
Святослав II Ольгович 1157 — 1164 Вдруге
Святослав III Всеволодич 1164 — 1177
Ярослав II Всеволодич 1177 — 1198
Ігор Святославич 1198 — 1202
Олег II 1202 — 1204 Під сумнівом
Всеволод III Чермний 1204 — 1206
Рюрик Ростиславич 1210 — 1214
Всеволод III Чермний 1214 — 1215 Вдруге
Гліб Святославич 1215 — 1219

Мстислав II Святославич 1219 — 1224
Михайло Всеволодович 1224 — 1226
Олег III Курський 1226
Михайло Всеволодович 1226 — 1234 Вдруге
Мстислав III Глібович 1234 — 1239
Михайло Всеволодович 1239 Втретє
Ростислав Михайлович 1240 — 1241
Михайло Всеволодович 1241 — 1245 Вчетверте
Андрій Мстиславич 1245
Всеволод IV Ярополкович 1246 — 1263
Роман I Старий 1263 — 1288
Олег IV Романович 1291 — 1292
Василь I Михайлович 1303 — 1309
Святослав IV Романович 1309 — 1310
Василь I Михайлович 1311 — 1314 Вдруге
Дмитро Олександрович 1314 — 1333 ? **Дмитро Романович**
Святослав V Глібович 1333 — 1340
Дмитро Романович 1340 — 1350
Ольгерд Гедиминович ?1350
Дмитро Романович 1350 — 1356
Василь II Іванович 1356 ? **Василь Романович**
Роман II Михайлович 1356
Дмитро III Ольгердович ?1356 — 1386
Роман II Михайлович 1361 — 1401
Костянтин Ольгердович ? — ?
Свидригайло Ольгердович 1408 — 1430
Семен Можайський 1496 — ? князь-емігрант з Московії

Верховські князівства — невеликі руські феодальні князівства у верхів'ях річки Ока. В XII—XIII ст. Уділи Чернігівського князівства, з кінця XIV ст., в результаті остаточного розпаду останнього та переходом його під владу Великого князівства Литовського, стали практично незалежними. Але вже на початку XV ст. також попали в залежність від ВКЛ, якому виплачували так зване «політне» (тобто щорічну данину). Це сталося в результаті Договору 1408 року між ВКЛ та Московським князівством після "Стояння на річці Угрі". Згідно договору встановлювався кордон між державами у верхів'ях ріки Ока по річкам Угра, Рьосса та Бриня. Угрський договір 1408 року затвердив домінуюче положення ВКЛ у Східній Європі, що дозволило Вітовту посилити свою владу над Псковом та Новгородом, полегшило боротьбу з Тевтонським орденом на заході. Дружина Василя I — Софія Вітовтовна часто та довго була у ВКЛ, гостювала у свого балька. Після смерті Василя I (1425) Вітовт суттєво впливав на внутрішні справи Московського князівства і навіть став опікуном дев'ятирічного сина Василя I - Василя Васильовича. Мирні відносини між ВКЛ та Московським князівством зберігались до 1492 року.

Відомі такі князівства:

Барятинське князівство (бл. 1450—1504/9) — центр Барятин (зараз станція Барятинська в Калужській обл.)

Белевське князівство (бл. 1425—1558) — центр Белев

Воротинське князівство (бл. 1425—1573) — центр Воротинськ (Воротинеськ)

Звенигородське князівство (бл. 1340—1504) — центр Звенигород-на-Оці

Карачевське князівство (бл. 1246—1360) — центр Карачев

Козельське князівство (бл. 1235—1445) — центр Козельськ

Мезецьке князівство (бл. 1360—1504) — центр Мезецьк (Мезчеськ, зараз Мещовськ)

Мосальське князівство (бл. 1350—1494) — центр Мосальськ (Масальськ)

Мишегодське князівство (бл. 1270—1488) — центр Мишегда

Новосільське князівство (бл. 1376 — бл. 1425) — центр Новосіль, розпалося на Воротинське, Одоєвське та Белевське

Оболенське князівство (бл. 1270—1494) — центр Оболенськ

Одоєвське князівство (бл. 1425—1547) — центр Одоєв

Перемишльське князівство (на р.Ока) (? — ?) — центр Перемишль (на р.Ока).

Таруське князівство (1246—1392) — центр Таруса

Частина князівств повністю підпала під владу Литви та втратила незалежність, але деякі повністю зберегли внутрішню автономію та свої правлячі династії навіть після входження у склад Великого князівства Литовського. Так у другій половині XV ст. Воротинське, Одоєвське та Белевське князівства хоч і знаходились під литовською юрисдикцією, але Великий князь Литовський Казимир не втручався у їх внутрішні справи але тільки іноді вимагав участі у військових діях. Кожне князівство розділялось між спадкоємцями-братами на частини («дольниці»). Внутрішні конфлікти та сварки з Литвою привели до «від'їздів» верховських князів до Великого князя Московського Івана III. Крім того Іван III у 1492—1497 рр., уклавши союз із ординським ханом, здійснив ряд спільних походів на Київщину, Поділля, Волинь і Чернігівщину. В наслідок поразок Велике князівство Литовське по договору 1494 року було вимушене визнати включення більшості Верховських князівств та інших земель Чернігівського князівства включно з Черніговом, Новгород-Сіверським, Брянськом у склад Московського князівства. Деякі з Верховських князівств: Воротинське та Одоєвське — зберігались як уділи навіть після включення у склад Московського царства до 1573 року.

Козельське князівство — південно-східне руське удільне князівство в складі Чернігівського князівства династії Рюриковичів, з центром у місті Козельськ. Вотчина княжого роду Ольговичів. З кінця 12 — початку 13 століття престол у Козельську був

сходинкою до титулу чернігівського князя. Як правило, правителі Чернігова призначали головами Козельського князівства своїх синів, які після зайняття Київського престолу батьками чи раптової смерті останніх, ставали князями Чернігова.

Путивльське князівство — сіверське удільне князівство з центром в Путивлі. Перша згадка відноситься до 1146 року, коли путивльський князь воював з чернігівськими князями. Проте археологи доводять існування дерев'яної фортеці ще в X столітті. Путивль вважався частиною Новгород-Сіверського князівства. У 1185 році з Путивля вирушав у похід на половців легендарний князь Ігор (герой Слова о полку Ігоревім). Наступного 1186 року половці нанесли контрудар, розоривши околиці Путивля. У 1223 році Путивльська рать брала участь у битві на Калці. Потім 1239 року путивльські землі були розорені татаро-монголами. Проте існує версія, що на початку XIV століття путивльські князі змогли оволодіти київським престолом. У 1362 році після битви при Синіх водах князівство входить до складу Великої Литви. Кінець князівства настав у результаті його поглинання Московською державою у 1500 році. У Смутні часи територія Путивльського князівства була основним вогнищем повстання Болотникова. Нащадками корінного населення Путивля (сіверян) вважаються горюни. Відомі путивльські князі Більшість путивльських князів належало до роду Ольговичів династії Рюриковичів.

Ігор Ольгович.

Олег Святославич — правитель XII століття, старший брат князя Ігоря.

Володимир Ігорович — правитель XII століття, син князя Ігоря.

Іоанн Путивльський — правитель XIII століття, онук Михайла Чернігівського.

Ігор Ольгович.

Олег Святославич — правитель XII століття, старший брат князя Ігоря.

Володимир Ігорович — правитель XII століття, син князя Ігоря.

Іоанн Путивльський — правитель XIII століття, онук Михайла Чернігівського

Сіверське князівство (також Новгород-Сіверське князівство) — одне з удільних князівств Чернігово-Сіверської землі з центром у Новгороді-Сіверському. Постало 1097 року. Першим його князем був Олег Святославич, внук Ярослава Мудрого, після нього — його нащадки Ольговичі. Їх панування позначене змаганнями за київський престол, який часто їм вдавалося захопити (Всеволод II, Ігор II, Святослав III та Всеволод Чермний). Сіверське князівство займало спочатку територію по річці Снові і середній течії Десни, а з середини 1130-их років і по річці Сейм з містом Курськ. У кінці 12 століття на території Сіверського князівства виникло кілька менших князівств: Курське, Путивльське, Рильське тощо. Формально новгород-сіверські князі підпорядковувалися Чернігову, але фактично проводили свою незалежну політику, яка йшла врозріз з інтересами чернігівських князів. Ця політика в основному виражалась в постійних, далеко не мирних контактах із степом, тобто половцями. Сіверські князі воювали, особливо у другій половині 12 століття з половцями. Один з їх походів на половців — князя Ігоря Святославича у 1185 році оспіваний у «Слові о полку Ігоревім». За мотивами «Слова» український письменник Володимир Малик написав історичні романи «Черлені щити» та «Князь Ігор». Під час нападу Батия в 1239 році Сіверське князівство було спустошене, але існувало під татарською владою. У 1355 році Сіверський край був звільнений від влади Золотої Орди литовсько-руськими військами під керівництвом литовського князя Ольгерда Гедиміновича. Новгород-Сіверський уділ великий князь Литовський Ольгерд передав своєму синові Корибуту-Дмитру. Протягом перебування в складі Великого князівства Литовського і Руського землі Сіверського князівства кілька разів змінювали господаря. У 1450-х роках Великий князь Литовський Казимир надає Новгород-Сіверську землю «для годування» князю-московиту Шемячичу Івану Дмитровичу, який попросив політичного

притулку в Литві, тому що ворогував із великим князем Московським Іваном III. 1500 року Новгород-Сіверський князь Василій Іванович Шемячич, вчинивши державну зраду, переходить на державну службу до московського князя Івана III, що спровокувало чергову Московсько-Литовську війну. У квітні 1500 року Новгород-Сіверський було окуповано московськими військами. За мирним договором 1503 р. всі сіверські міста відійшли до Московської держави. Відтоді князівство перестало відігравати помітну роль в історії. Лише в 1618 році, згідно з Деулінським перемир'ям, Чернігово — Сіверські землі повернуто Речі Посполитій, а Новгород-Сіверський став центром повіту Чернігівського воеводства.

Князі

Олег-Михайло Святославич (1097–1115) — патріарх Ольговичів
Всеволод Ольгович (1115–1127) — Ольговичі
Святослав-Михайло Ольгович (1146–1157) — Ольговичі
Олег Святославич (1164–1178) — Ольговичі
Корибут-Дмитро Ольгердович (1355–1393)
Федір Любартович (1393-1405)
Сигізмунд Корибутович (1418-?)
Свидригайло Ольгердович (142?-1430)
Шемячич Іван Дмитрович (145?- ?) — князь-емігрант з Московії
Шемячич Василій Іванович (1504 — 1548)

Олег-Михайло Святославич (1097–1115) — патріарх Ольговичів
Всеволод Ольгович (1115–1127) — Ольговичі
Святослав-Михайло Ольгович (1146–1157) — Ольговичі
Олег Святославич (1164–1178) — Ольговичі
Корибут-Дмитро Ольгердович (1355–1393)
Федір Любартович (1393-1405)
Сигізмунд Корибутович (1418-?)
Свидригайло Ольгердович (142?-1430)
Шемячич Іван Дмитрович (145?- ?) — князь-емігрант з Московії
Шемячич Василій Іванович (1504 — 1548)

Єпархія м. Чернігів УГКЦ

1. Неофіт 1072
2. Іван 1089-1112
3. Теоктист 1112-1123
4. Пантелеймон 1142
5. Онуфрій 1143-1147
6. Антін 1159-1169
7. Порфирій 1177-1198
8. Порфирій 1230-1239
9. Іван 1335-1345
10. Натанаїл 1354
11. Григорій 1354
12. Ісакій 1390-1415
13. Євтимій 1458-1465
14. Теодор 1483
15. Нектарій 1499
16. Йона 1499-1500

17. Ісая Котінський 1628-1631
18. Зосима Прокопович 1649-1657
19. Лазар Баранович 1657-1686

Чернігівські єпископи УПЦ МП 1686-2005рр.

1. Лазар Баранович 1686-1693
2. Теодосій Углицький 1693-1696
3. Іван Макалович 1697-1712
4. Антін Стаховський 1713-1721
5. Родіон Жураковський 1722-1734
6. Іларіон Рогалевський 1735-1738
7. Никодим Сребницький 1738-1740
8. Антін Серновський 1740-1742
9. Амврозій Дубневич 1742-1750
10. Іраклій Комаровський 1752-1761
11. Кирило Лятишевський 1761-1770
12. Теофіл Ігнатович 1770-1788
13. Єротей Малицький 1788-1796
14. Віктор Садковський 1796-1803
15. Михайло Десницький 1803-1818
16. Семен Крилов – Платинов 1818-1820
17. Лаврентій Бакшевський 1820-1831
18. Володимир Ужинський 1831-1836
19. Павло Подмінський 1836-1859
20. Філарет Гумілевський 1859-1866
21. Варлам Денисов 1866-1871
22. Натанаїл Савченко 1871-1875
23. Серапіон Маєвський 1876-1882
24. Веньямин Биховський 1882-1893
25. Сергій Соколов 1893-1893
26. Антін Соколов 1893-1911
27. Василь Боговленський 1911-1919
28. адм. Пахомій Кедров 1917-1923
29. Пахомій Кедров 1923-1930
30. адм. Дамаскин Цедрик 1923-1926
31. Стефан Проценко 1931-1937
32. Семен Івановський 1942-1944
33. Борис Вік 1945-1946
34. Нифонт Олекс. Сапожников 1946-1949
35. Яків Зайка 1949-1953
36. Арсеній Алексій Крилов 1953-1954
37. Гурій В'ячеслав Єгоров 1954-1955
38. Андрій Євген Сухенко 1955-1961
39. Ігнатій Іван Демченко 1962
40. Панкратій Петро Кашперук 1962
41. Теодосій Ігор Процюк 1962-1964
42. Нестор Никита Тугай 1964-1969
43. Володимир Сабодан 1969-1973
44. адм. Олексій Ілющенко 1973
45. Антін Вакарук 1973-

Новгород-Сіверське князівство 1096 – 1494 рр.

Сумська обл. України, Курська і південь Брянської обл. Росії.

Новгород-Сіверське князівство

1. Ігор Святославович 1151 – 1202

Ігор з Святославичів 1146

Ігор Ольгович, брат Всеволода Ольговича київського князя. Був князем новгород-сіверським і київським по смерті Всеволода. Хворобливий, не люблений киянами, піддався Ізяславу Мстислаичу і постригся в ченці. Вбитий киянами 1147 р. як представник непопулярної династії Ольговичів.

Ігор Святославич (1185)

Ігор Святославич, князь новгород-сіверський. Організатор походів на половців. Відомий як організатор походів на половців, відомий як герой походу 1185 р.. оспіваного в «Слові о полку Ігоревім».

Олег Святославич (пом.1115)

Олег Святославич (пом.1115), внук Ярослава Мудрого, після смерті батька правив недовгий час Володимиром Волинським (1076). Вигнаний звідти, втік до Тмуторокані, звідки пробував здобути свою батьківщину – Чернігів. За допомогою половців йому вдалося на якийсь час заволодіти зруйнованим половцями Черніговом (1094). Прогнаний незабаром з Чернігова, погодився прибути на Любецький з'їзд українських князів на якому плановано полагодити всі спірні справи між князями. На підставі його рішень Олег одержав Новгород Сіверський. Зв'язаний попередніми договорами з половцями Олег попри заклики Володимира Мономаха, не брав участі у походах на половців. Народна традиція відзеркалена в «Слові о полку Ігоревім», таврує союз Олега з половцями, називаючи його Гореславичем. Нашадки Олега змагалися з Мономаховичами за панування в Києві.

Уділи (райони):

Курське князівство (1132 – 1240)

Курське князівство

1. Гліб Олегович – 1138
2. Ігор Гореславич Курський – 1138
3. Іван – 1147
4. Олег Святославич – 1228

Трубчевське князівство (1392 – 1500)

Рильське князівство (1132 – 1500)

Рильське князівство

1. Святослав Ростиславич – 1186
2. Мстислав Святославич пом.1241

Путивльське князівство (1150 – 1500)

Переяславське князівство 1054 – 1239 рр.

Південь Чернігівської, північ Донецької, схід Київської, схід Черкаської, схід Дніпропетровської, Полтавської і Харківської області України.

Переяславське князівство

1. Ростислав Всеволодович 1070 – 93
2. Володимир II Мономах (1053 – 1125)
3. Святослав Володимирович пом 1114
4. Брячеслав – 1123
5. Ярослав II 1196 – 1252
6. Володимир Всеволодович – 1229
7. Гліб

Всеволод I 1077 – 1093

Всеволод Ярославич (1030 – 93), князь київський 1077 – 93 рр. Улюблений син Ярослава Мудрого, член тріумвірату. Що володів Руссю по смерті Ярослава, разом з Ізяславом та Святославом. До 1077 р. князь переяславський, підтримував зв'язки з Візантією, одружений з візантійською царівною з родини Мономаха. Розважливий, освічений політик, прихильник церковних кіл, але слабкий адміністратор. У воєнних походах всеволода заступав його син Володимир Мономах.

Володимир II Мономах 1113 – 1125

Володимир II Мономах (1053 – 1125), київський великий князь 1113 – 1125 рр., син князя Всеволода Ярославича і візантійської княжни з сім'ї Мономаха. За життя батька князував у Смоленську і Чернігові, часто заступав його у боротьбі з половцями, виконував дипломатичні місії. По смерті Всеволода князь у Переяславі. По смерті Святополка II перейшов до Києва. Один з найвизначніших державних діячів українського середньовіччя. Старався зміцнити центральну княжу владу і єдність Русі, боровся проти занепаду родової солідарності київської династії, намагаючись об'єднати князів проти половецької загрози. Ініціатор Любецького з'їзду 1097 р., де була проведена радикальна реформа порядку спадкоємства (прийнято засаду прямого родового успадкування замість складної системи сеньйорату й зміни уділів). У Києві Володимир Мономах провів правно-фінансові реформи, що ввійшли до складу «Руської правди» й були прийняті сучасниками як радикальне uzдоровлення кредиту (обмежений був розмір процентів на позики). Талановитий автор-публіцист, написав «Поучення дітям» (близько 1117), твір повчально автобіографічний, великої літературної вартості, в якому Володимир Мономах виступає як носій ідеї цілісності держави, хоробрий вояк і мудрий справедливий правитель. В історії Русі Володимир Мономах замикає добу відносної єдності держави. Від Володимира Мономаха походить київська, смоленська й суздальська лінії Рюриковичів.

Ярополк Володимирович 1132 – 1139

Ярополк Володимирович (1082 – 1139), переяславський князь (1113 – 32), згодом великий київський князь (1132 – 39). Син князя Володимира Мономаха з яким в 1103, 1109, 1111, і 1113 рр. брав участь в походах проти половців, а 1116 і 1120 рр. завдав їм значних поразок. Ярополк жив у згоді з батьком Володимиром Мономахом і старшим братом Мстиславом I Великим. Як великий князь дбав про єдність київської держави і вів боротьбу чернігівськими князями Ольговичами. Які пробували з допомогою половців захопити київський престол. Як згадує літописець Ярополк визначався мужністю і здобув велику славу успішними походами проти половців.

Ізяслав II Мстиславич 1146 – 1149

Ізяслав Мстиславич (пом.1154), великий князь київський 1146-54 рр., з роду Мономаховичів, князь волинський, пізніше переяславський. Талановитий і популярний володар, що всю свою енергію зосередив на опанування Києва і боротьбу з Юрієм суздальським. У війні з останнім спирався на Волинь, Турово-Пинщину, Київщину, Переяслав та Смоленськ, організовуючи таким чином понад удільну систему на Русі, що базувалася на Дніпрі й Правобережжі. Гарячий прихильник усамотійнення Української церкви від візантійського патріарха. Під його протекторатом єпископи України на Київському Соборі 1147 р. на місце грека Михайла вибрали київським митрополитом українця Кліма Смолятича без згоди Царгороду.

Мстислав Ізяславич 1167 – 1169

Мстислав Ізяславич (пом.1170), київський великий князь, син Ізяслава Мстиславича. За життя батька князував у Переяславі, а потім у Володимирі-Волинському, з 1167 р. у Києві. Був загально люблений киянами. Відновлюючи традиції Володимира Мономаха організував похід всіх українських князів проти половців і розбив їх 1168 р. Вигнаний Андрієм Боголюбським з Києва 1169 р., помер у Володимирі Волинському.

Агнесса (1137 – 82), дочка польського князя Болеслава Кривоустого, дружина Мстислава Ізяславовича, князя волинського (1155 – 67) і згодом київського (1167-69), мати князя Романа Мстиславича.

Ярослав Всеволодович 1191 – 1246

Ярослав Всеволодович (1191 – 1246), князь переяславський, син князя Всеволода Юрієвича Велике Гніздо. Брав участь у боротьбі з половцями і міжусобних змаганнях південно-руських князів. У 1220 – 30 рр. кількаразово княжив в Новгороді і 1238 – 46 у Володимирі над Клязьмою. 1243 р. їздив до хана Золотої Орди Батия, який його затвердив Великим князем всієї Русі, включно з Києвом. 1246 р. Ярослава Всеволодовича викликано до Великого хана Гуюка в Каракорум (Монголія) і там його отруєно.

Ярослав Мстиславич (пом. 1199)

Ярослав Мстиславич (пом.1199), князь переяславський, син князя Мстислава Юрійовича і внук Юрія Долгорукого. Спочатку княжив у Новгороді звідки був прогнаний.

Гліб 1155 – 1171

Гліб, князь переяславський 1155 – 71 рр., син князя Юрія Суздальського. Одержавши престол під час боротьби Ізяслава київського з Юрієм. Відокремив переяславське князівство від Києва.

Переяславське князівство

1054-1078	Всеволод I (син Ярослава I Мудрого)
1078-1093	Ростислав I (син)
1094-1113	Володимир Мономах (брат)
1113-1114	Святослав I (син)
1114-1132	Ярополк (брат)
1132	Всеволод II (син Мстислава I Великого)
1132	Юрій I Долгорукий (син Володимира II Мономаха)
1133	Ізяслав (син Мстислава I Великого)
1134	В'ячеслав I (син Володимира II Мономаха)
1135	Юрій I Долгорукий (вдруге)
1135-1141	Андрій I Добрий (син Володимира II Мономаха)
1141-1146	Ізяслав (вдруге)
1146-1149	Мстислав (син Ізяслава II)
1149-1152	Ростислав II (син Юрія I Долгорукого)

1152-1154	Мстислав (вдруге)
1154-1169	Гліб I (син Юрія I Долгорукого)
1169-1187	Володимир II (син)
1187-1199	Ярослав I Красний (син Мстислава Юрійовича)
1200-1206	Ярослав II (син Всеволода III Велике Гніздо)
1206	Михайло Чернігівський (син Всеволода IV Чермного)
1206-1213	Володимир III (син Рюрика II)
1213-1215	Володимир IV (син Всеволода III Велике Гніздо)
1227	Всеволод III (син Костянтина Всеволодовича)
1228-1234	Святослав II (син Всеволода III Велике Гніздо)

Всеволод I 1077 – 1093

Всеволод Ярославич (1030 – 93), князь київський 1077 – 93 рр. Улюблений син Ярослава Мудрого, член тріумвірату. Що володів Руссю по смерті Ярослава, разом з Ізяславом та Святославом. До 1077 р. князь переяславський, підтримував зв'язки з Візантією, одружений з візантійською царівною з родини Мономаха. Розважливий, освічений політик, прихильник церковних кіл, але слабкий адміністратор. У воєнних походах всеволода заступав його син Володимир Мономах.

Всеволод I Ярославович (хресне ім'я Андрій, 1030—13 квітня 1093)— великий князь київський (1078—1093), четвертий син Ярослава I Мудрого та шведської принцеси Інгігерди. Народився в 1030 році. Був улюбленим сином Ярослава. Перша дружина "Мономахиня", донька візантійського імператора Константина IX Мономаха Марія, померла у 1067 році. Друга - половчанка Анна, померла в 1111 році. Анна, княгиня "Всеволожа", фігурує у графіті на стіні Софії Київської, в якому говориться, що княгиня Всеволожа купила землю Бояню всю. Народив синів Володимира II Мономаха 1053 року, Ростислава 1070 року, трьох доньок - Євпраксію, Янку та Катерину (pl:Katarzyna Wsiewolodowna). У 1054-1073 року князь Переяславський. У 1073-1078 роках князь Чернігівський. З 1 січня 1077 до 13 квітня 1093 року - Великий князь Київський, з перервою на липень-жовтень 1077 року. Одноосібно керував державою понад 15 років, а до того керував державою як член триумвірату Ярославичів. У роки його правління була збудована церква Андрія Первозваного у Києві, Михайлівський Видубецький монастир, перенесено мощі Святого Феодосія, відкрито школу для дівчат. Намагався втримувати єдність київської держави і утримував зв'язки з Візантією та Західною Європою, говорив п'ятьма мовами. Батько, Євпраксії Всеволодівни, королеви Адельгейди, імператорки Германії та Преподобної Анни Всеволодівни, засновниці жіночої монастирської школи у Києві. Євпраксія є одною з перших вітчизняних феміністок: "...мала силу характеру і мужність боротися проти гноблення і знущань. Вона виступила проти найсильнішого можновладця світу - германського імператора Генріха IV - й перемогла його, хай і пожертвувавши собою. Такою й увійшла до історії. До наших днів зберігся прижиттєвий портрет Великого Князя Всеволода, що входить до фрескової ктиторської композиції Софії Київської. Дослідники однак не погоджуються у тому, що крайня з лівого боку фігура на південній стіні храму - князь Всеволод. Крім погано збереженого оригіналу фрески до нашого часу дійшли її копії з малюнків голландця Вестерфельда (1651 рік) та акварелей Солнцева (1843 рік).

Ростислав I Всеволодович (1070 – 26 травня 1093) — князь переяславський, син Великого князя Київського Всеволода I. Разом зі своїм братом Володимиром Мономахом брав участь у поході проти половців. Був запальною, неврівноваженою людиною. Вбив ченця Григорія, який намагався повернути його до праведного життя.

У 1093 році Ростислав Всеволодович, йдучи на допомогу Великому князю Святополку ІІ, загинув під час переправи через річку Стугну.

В'ячеслав І Володимирович (12.1154). Великий князь київський (22 лютого 1139 — 4 березня 1139, червень 1150 року, березень 1151 — грудень 1154), син Володимира ІІ Мономаха й доньки англійського короля Гіти Вессекської. Князь суздальський (1096—1107 рр.), смоленський 1113—1125, турівський (1125—1132, 1132—1142, 1142—1147 рр.), переяславський (1132, 1133, 1142 рр.), пересопницький (1147—1149 рр.), вишгородський (1150—1151 рр.). Після смерті Ярополка ІІ 18 лютого 1139 року, як старший син Володимира ІІ Всеволодовича В'ячеслав І Володимирович став Великим Князем. Пізніше В'ячеслав правив вже зі своїм племінником Ізяславом ІІ Мстиславичом. В'ячеслав І Володимирович помер у 1154 році, невдовзі після смерті Ізяслава.

Андрій Володимирович Добрий (11 липня 1102 — 22 січня 1142) — князь волинський і переяславський, молодший син Володимира ІІ Мономаха й Гіти, дочки останнього англо-саксонського короля Гаральда ІІ. 1117 року Андрій одружився з онукою половецького хана Тугоркана. У 1119 році батько посадив його у Володимирі. 1123 року там його взяв в облогу брат у других Ярослав Святополчич, котрий привів із собою Володаря Ростиславича і Василька Ростиславича, а також польські, угорські й чеські загони. Андрія Доброго було захоплено зненацька, Мономах не встиг надіслати з Києва допомогу. Однак Ярослав у травні загинув під час об'їзду Володимира, натрапивши на ворожий роз'їзд. 1135 року старший брат Андрія Доброго, київський князь Ярополк ІІ, дав йому Переяслав, де він княжив до смерті, успішно відбивши зазіхання на його стіл наступного великого київського князя Всеволода ІІ. Всеволод, разом з дружиною прийшов до Переяслава проти Андрія Володимировича, стояв біля міста три дні, б'ючись об міські мури. Взнавши, що Ярополк іде на допомогу брату, Всеволод відступив до верхів'я Супія і там чекав київського князя. Ярополк, не дочекавшись київських полків, кинувся у бій з однією дружиною, перебив половців, а на вздогін послав крашу частину дружини на чолі з тисяцьким. Решта дружини, в жорстокій битві була розбита чернігівцями. Повернувшись за Дніпро, київський князь почав збирати нове військо. Всеволод перейшовши Десну став біля Вишгорода, але простоявши 7 днів не наваживсь переправлятися через Дніпро, тому повернувся назад у Чернігів, звідки розпочав перемовини з київськими князями про перемир'я, але цього разу безуспішно. Це було в кінці літа 1135.

1138 року новгородці прогнали від себе брата Всеволода – Святослава Олеговича, ця подія стала новим підґрунтям для чергової війни. Всеволод заручившись підтримкою половців, почав спустошувати Переяславську землю по річці Суда. Андрій Володимирович Переяславський, хотів було уже тікати з міста, але Всеволод помирився з ним, а з половцями взяв Прилук.

1140 року відправивши у похід Ізяслава Давидовича проти Ізяслава Мстиславича, Всеволод ІІ пішов проти Андрія Переяславського. Зупинившись біля Дніпра відправив листа Андрію «Іди у Курськ». Андрій відмовився, після чого розбив відправлене до нього Всеволодом військо Святослава Ольговича. На слідуючий день Всеволод помирився з Андрієм, скоріш за все на умовах, що Андрій відмовиться від союзу з Мономаховичами. Все йшло до хрещеного цілування... Андрій уже цілував хрест, як вночі загорівся Переяслав. Всеволод, перелякавшись Божого гніву відправив листа Андрію: «Бачиш, я ще хреста не цілував, тому аби хтів зробити тобі лихо - то зробив би; ти ж поцілувавши хрест, виконаєш свою клятву - добре, ні - Бог суддя тобі». Помирившись з Андрієм, Всеволод пішов назад у Київ, де уклав мир з Ізяславом Мстиславичем.

Ізяслав II Мстиславич (у хрещенні Пантелеймон, бл. 1097 — † 13 листопада 1154) — Великий князь Київський (1146—1154). Старший син новгородського князя Мстислава I Великого, онук Володимира II Мономаха. Народився він близько 1090 року і майже все життя присвятив боротьбі за великокняжий київський стіл і об'єднання України-Русі в єдину могутню державу. Як свідчить історик Михайло Грушевський: «після смерті Мстислава боротьба йде з надзвичайною силою й завзяттям, особливо загострюючись у середині XII ст. (1146 — 1162). Сили і запал були ще свіжі: Мстиславовичі, молодші Мономаховичі і дві старші лінії Святославовичів... порушували в цій боротьбі небо і землю, бо й було задля чого — Київ ще був дійсно центром не тільки цілої України, а й цілої східної Європи...». З 1134 по 1143 рік княжив у Володимирі-Волинському, а в 1143—46 роках — у Переяславі. В результаті Київського повстання 1146 року став Великим князем. У 1149 році Юрій I Долгорукий, князь владимиро-суздальський вигнав Ізяслава Мстиславича з Києва, але 1151 році той знову став Великим князем і князував зі своїм дядьком В'ячеславом I до кінця свого життя. У боротьбі за Київ князь Ізяслав II використовував, в тому числі і флот, вірніше, створену ним Дніпровську флотилію. Для цього він модернізував, як записано літописцем, «исхитриль лодьи дивно». Нові лодії Мстислава ходили як під вітрилами, так і під веслами, гребці були повністю закриті бортами судна а воїни (дружина) стояли на «помості», тобто на верхній палубі і могли вільно вести бойові дії. Така лодія мала два керма — попереду і ззаду — й могла ходити як вперед, так і назад, чи повертатися на місці. Лодії ці були, за сучасною кваліфікацією, типу ріка — море і, по-суті, представляли собою новий етап у вітчизняному суднобудуванні. У ставленні Ізяслава II до Церкви найкраще виявилася його національна та державницька свідомість. В той час попередній Митрополит Київський — грек Михайло, покинувши Київ, заборонив без себе правити в св. Софії. В 1147 році Ізяслав вивів давньоукраїнську церкву з прямого підпорядкування Константинополю. Він наказав зібрати всіх єпископів для обрання нового митрополита. Після довгої дискусії — правосильні єпископи робили це без благословення візантійського патріярха — більшістю голосів обрано на митрополита Климента Смолятича, ченця Зарубського монастиря. Про нього описано у літописі, складеному боярином Петром Бориславичем, що частково зберігся в Іпатіївському списку. Таким чином Ізяслав II, прагнучи поновити велич Київської держави, поновлював церковну незалежність від Візантії. Вперше Ізяслав випробував свою флотилію в бою, наприкінці квітня 1151 року при обороні переправ під Києвом під час наступу війська князя Юрія I Довгорукого. «Билися, свідчить літописець, наїздили в насадах, брали в полон ці тих, а ті тих — Ізяслав не дозволяв їм перебрести». У скорому часі князь Ізяслав помер у віці трохи більше 50-ти років 14 листопада 1154 року. Київський літопис дуже жалкує за ним, титулюючи його «вірним, христолюбивим, славним і великим князем». Літописець записав, що за ним плакала вся «руська земля». Після смерті Ізяслава починається новий етап княжих міжусобиць, який призвів до занепаду політичного значення Києва.

Володимир II Мономах 1113 – 1125

Володимир II Мономах (1053 – 1125), київський великий князь 1113 – 1125 рр., син князя Всеволода Ярославича і візантійської княжни з сім'ї Мономаха. За життя батька князував у Смоленську і Чернігові, часто заступав його у боротьбі з половцями, виконував дипломатичні місії. По смерті Всеволода князь у Переяславі. По смерті Святополка II перейшов до Києва. Один з найвизначніших державних діячів українського середньовіччя. Старався зміцнити центральну княжу владу і єдність Русі, боровся проти занепаду родової солідарності київської династії, намагаючись об'єднати князів проти половецької загрози. Ініціатор Любецького з'їзду 1097 р., де була проведена радикальна реформа порядку спадкоємства (прийнято засаду прямого родового успадкування замість складної системи сеньйорату й зміни уділів). У Києві

Володимир Мономах провів правно-фінансові реформи, що увійшли до складу «Руської правди» й були прийняті сучасниками як радикальне уздоровлення кредиту (обмежений був розмір процентів на позики). Талановитий автор-публіцист, написав «Поучення дітям» (близько 1117), твір повчально автобіографічний, великої літературної вартості, в якому Володимир Мономах виступає як носій ідеї цілісності держави, хоробрий вояк і мудрий справедливий правитель. В історії Русі Володимир Мономах замикає добу відносної єдності держави. Від Володимира Мономаха походить київська, смоленська й суздальська лінії Рюриковичів.

Володимир II Всеволодович (1053 — 19 травня 1125) — великий князь київський (1113—1125), державний і політичний діяч, письменник. Син князя Всеволода I і візантійської княжни Марії (за іншими даними — Анни) з роду Мономахів. Прозваний Володимиром Мономахом. Хрещене ім'я Василь. Володимир був за життя батька князем у Смоленську й Чернігові, часто заступав його у боротьбі з половцями, виконував дипломатичні місії. Після смерті матері (1067 р.) покинув батьківський дім і став князем ростовським. Це не в останню чергу було обумовлено тим, що в батьківському домі з'явилася мачуха, дочка половецького хана, яка, ймовірно, могла бути одного віку з Володимиром. Неприйняття мачухи, зведених сестер і брата, переросло згодом у ненависть до мачушиних одноплемінників - половців[2] Наприкінці 11 ст. укріпився на князюванні в Переяславі. Переяславське князівство найбільше потерпало від нападів половців, і тому Володимир Мономах особливо прагнув припинення князівських міжусобиць та об'єднання сил для боротьби проти нападників. Здобув популярність організацією спільних успішних походів князів 1103 і 1111 рр. проти половців. Під час київського повстання 1113 р. боярська верхівка запросила Володимира Мономаха на князювання до Києва. Придушивши повстання, Володимир Мономах, проте, змушений був піти на поступки народним масам, видавши закон, за яким зменшив рези (відсотки) за позички і тимчасово трохи полегшив становище закупів, скасував холопство за борги (у розширеній редакції «Руської правди» ці постанови відомі під назвою Статут Володимира Мономаха). Ініціатор Любецького з'їзду 1097 р., де була проведена радикальна реформа порядку спадкоємства (прийнято засаду прямого родового успадкування замість складної системи сеньйорату та зміни уділів) та Витечівського з'їзду 1100 р. Відновив великокнязівську владу на більшій частині давньоруських земель і тимчасово затримав процес остаточного роздроблення Давньоруської держави. За межами його володінь залишилися тільки Галицька і Чернігово-Сіверська землі та Полоцьк. Володимир Мономах мав своїх посадників і в містах по Дунаю. Близько 1070 р. одружився з Гітою, дочкою англійського короля Гарольда II, який загинув у битві з норманами при Гастінгсі (14.X.1066 р.). Гіта була вивезена близькими у Швецію, а звідти потрапила на Русь. Вона померла 7 травня 1107 р. у Смоленську. У 1107 р. одружився з дочкою половецького хана Аєпи. Володимир Мономах — автор вміщеного в Лаврентіївському літопису «Повчання» своїм дітям — видатного давньоруського літературного світського твору, в якому засуджувалися князівські міжусобиці і закликалося до об'єднання давньоруських земель. У літопису наведено легенду, нібито Володимир II Мономах одержав від свого діда по матері, візантійського імператора Константина IX Мономаха (звідси походить і його прізвисько) барми і корону, які були символом влади царів спочатку Московської, а потім Російської держави. Полководець, політик, письменник, «...був красивий лицем, очі у нього були великі, волосся рудувате й курчаве, чоло високе, борода широка. Зростом він не був особливо високий, але міцний тілом і дуже сильний». На схилі своїх років Володимир Мономах із задоволенням згадував: «От коли я жив у Чернігові, я своїми руками стриножив у лісових пушах десятки три диких коней, та ще й доводилося їздити по степу, то також власноручно ловив їх. Два рази тури піднімали мене разом з конем на роги, олень бив

мене рогами, лось ногами топтав, а другий колов, дикий вепр зірвав у мене із стегна меч, ведмідь укусив коліно, а рись один раз, скочивши мені на стегна, звалила разом із конем...». Ніби на підтвердження правдивості цих спогадів, у 1821 р. у лісах під Черніговом було знайдено важкий змійовик вартістю у 100 гривень кун, загублений князем під час однієї з мисливських пригод або шаленої скачки до Києва («А з Чернігова я сотні разів скакав до батька у Київ за один день до вечірні»).

Святослав I Володимирович (? - 6 березня 1114) — третій син Володимира II Мономаха. В 1095 році, після успішних мирних перемовин Володимира Мономаха з половцями у Переяславлі був одним із заручників у половців. В 1107 році повернувшись з полону, після чого з батьком, братами і Великим князем Київським Святополком II ходив війною на половців. В 1111 році разом з батьком та Святополком Ізяславичем брав участь в поході, що закінчився розгромом половців на Сальниці. Княжив у Смоленську (1112 - 1113). У 1113 році після того, як його батько став Великим Київським князем, перейшов на його стіл у Переяславі (1113 - 1114), а на місце Святослава у Смоленську сів В'ячеслав Володимирович. Помер 6 березня 1114 року, про його сім'ю та дітей невідомо.

Ярополк II Володимирович (1082 — 18 лютого 1139), переяславський князь (1113 — 32), згодом Великий князь київський (15 квітня 1132 — 18 лютого 1139), син князя Володимира II Мономаха. Ярополк жив у згоді з батьком Володимиром II Всеволодовичом і старшим братом Мстиславом I Великим. У 1116 р. одружився з Оленою, дочкою яського (аланського) князя, яка померла після 1146 р. Як Великий князь дбав про єдність київської держави і вів боротьбу з чернігівськими князями — Ольговичами, які пробували з допомогою половців захопити київський престол. Як згадує літописець, Ярополк визначався мужністю і здобув велику славу успішними походами проти половців. Про Ярополка див. М. Грушевський «История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Опыт исследования» (1891). Із батьком Володимиром II Мономахом у 1103, 1109, 1111 і 1113 брав участь у походах проти половців, а 1116 і 1120 завдав їм значних поразок. У 1116 р. завдав половській орді Шаруканя страшного удару. Син Шаруканя Отрок відразу прийняв пропозицію грузинського царя Давида IV Будівника і 45 тис. половців переселилися у Грузію. Аланія пропустила їх через свої землі. Союз Києва і Аланії, обох зацікавлених у зменшенні половців у Подонні, скріплений шлюбом Ярополка і Олени, міг змусити Отрока погодитися на пропозиції грузинського царя. Ярополка Володимировича згадує Мішель де Монтень в есе «Про корисне та чесне» як приклад того що зрада часто карається тими в чийх інтересах чиниться, де наводить історію запозичену із «De origine et rebus gestis Polonorum» польського історика XVI ст. Гербурта Фульстинського. В історії розповідається про те, як засліплений жадобою помсти Ярополк скористався послугами угорського шляхтича-зрадника щоб заподіяти польському королеві Болеславу III Кривоустому значної шкоди, сплюндровавши Віслицю. Задовольнивши жадобу помсти та побачивши незатьмареним пристрастями поглядом ницість зради, Ярополк відчув такі докори сумління що жорстоко стратив шляхтича.

Ярополк Володимирович 1132 – 1139

Ярополк Володимирович (1082 – 1139), переяславський князь (1113 – 32), згодом великий київський князь (1132 – 39). Син князя Володимира Мономаха з яким в 1103, 1109, 1111, і 1113 рр. брав участь в походах проти половців, а 1116 і 1120 рр. завдав їм значних поразок. Ярополк жив у згоді з батьком Володимиром Мономахом і старшим братом Мстиславом I Великим. Як великий князь дбав про єдність київської держави і вів боротьбу чернігівськими князями Ольговичами. Які пробували з

допомогою половців захопити київський престол. Як згадує літописець Ярополк визначався мужністю і здобув велику славу успішними походами проти половців.

Ізяслав II Мстиславич 1146 – 1149

Ізяслав Мстиславич (пом.1154), великий князь київський 1146-54 рр., з роду Мономаховичів, князь волинський, пізніше переяславський. Талановитий і популярний володар, що всю свою енергію зосередив на опанування Києва і боротьбу з Юрієм суздальським. У війні з останнім спирався на Волинь, Турово-Пинщину, Київщину, Переяслав та Смоленськ, організовуючи таким чином понад удільну систему на Русі, що базувалася на Дніпрі й Правобережжі. Гарячий прихильник усамостійнення Української церкви від візантійського патріарха. Під його протекторатом єпископи України на Київському Соборі 1147 р. на місце грека Михайла вибрали київським митрополитом українця Кліма Смолятича без згоди Царгороду.

Юрій I Володимирович Довгорукий (1090 — 15 травня 1157) — князь Ростово-Суздальський і Великий князь Київський. Син Володимира II Мономаха, родоначальник лінії володимиро-суздальських князів. За постійне посягання на чужі землі йому дали прізвисько Долгорукий. Князь суздальський (1108—1135, 1136—1149, 1151—1155 рр.), переяславський (1134—1135 рр.) і київський (2 вересня 1149 — 20 серпня 1150, 28 серпня 1150 — бл.початку квітня 1151, 20 березня 1155 — 15 травня 1157). Відповідно до запису у Любенькому пом'янику (поз.4) перед смертю став іноком Гавриїлом. Похований у церкві Спаса на Берестові. 12 січня 1108 р. одружився з дочкою половецького хана Аепи Осеневича. Здається, що у нього була і друга дружина, яку Андрій I Боголюбський вислав у Візантію з молодшими братами.

Юрій I Довгорукий (бл.1090 — 1157), князь Ростово-Суздальський, згодом Великий князь Київський, шостий син Володимира II Мономаха. Прізвисько Долгорукий — «Довга рука», надано деякими літописцями після його смерті за постійні втручання з загарбницькою метою у справи Київського князівства. Ще за життя Мономаха за Юрієм Довгоруком закріплено Ростово-Суздальську землю з резиденцією у Суздалі, де місцеве боярство служило для нього підпорою. З 1125, після смерті Мономаха, Юрій Долгорукий став незалежним ростово-суздальським князем. Після смерті свого старшого брата київського князя Мстислава I Великого (1132) Юрій Довгорукий силою захопив Переяслав, згодом виміняв його за частину півн. земель у свого брата Ярополка II, князя київського. Перехід Переяславщини до Юрія I Долгорукого спричинив його боротьбу з братами, яка закінчилася 1135 поразкою Юрія Довгорукого, у висліді чого він був примушений покинути південні землі і повернутися на Суздальщину. За його князювання зросла економічна і політична сила північних князівств, тут здвигнено м. Переяславль Залеський, Юрьєв Польський, Кострому, 1147 вперше згадується Москва, яку він укріпив 1156, тому Юрія Довгорукого вважають засновником Москви. Він оформив на Північно-Східній Русі уділи, які роздав своїм синам, стаючи засновником моск. династичної лінії Рюриковичів («молодші Мономаховичі») та організатором Ростово-Суздальського князівства, ядра пізнішої Росії. 1149, користуючися з міжусобиць між князями, Юрій Довгорукий пішов у похід на південь і разом з половцями, біля Переяслава на Дніпрі, розбивши війська київського князя Ізяслава II, оволодів Києвом. Однак 1150 мусив його покинути, але згодом знову опинився в Києві. Після поразки на р. Руті (1151), якої йому завдав Ізяслав II, Юрій Довгорукий повернувся до Суздаля. Втретє здобув він Київ 1155, де лишився до кінця свого життя. Щоб закріпитись на півдні, він роздавав тут своїм синам удільні князівства. Юрій I Довгорукий не був любленим серед киян; під час пиру у київського боярина Петра його 15 травня 1157 отруїли.

Після його смерті повсталі кияни ліквідували встановлену ним владу, «суздальців — бояр і дружину — побивали по містах і селах» (М. Грушевський). За Юрія Долгорукого вперше виявилось суперництво двох народів, між Києвом та Суздальщиною почалася боротьба, яка набрала гострих форм за його сина Андрія I Боголюбського.

Гліб I Юрійович (в хрещені - Олександр) (...? — 20 січня 1171) — син Юрія I Долгорукого. Поставлений на Київський престол, після захоплення та зруйнування Києва, суздальським князем Андрієм. Став першим Київським князем, що не титулювався як «Великий». Князь Городець-Остерський (1147,1151-1152 рр.), Переяславський (1151, 1154-1169 рр.), Київський (12.03.1169-20.02.1170, 13.04.1170-20.01.1171). Одружився з дочкою чернігівського князя Ізяслава Давидовича. Після зруйнування Києва Андрій I Боголюбський посадив на Київський престол свого молодшого брата — переяславського князя Гліба Юрійовича. 1170 року Мстислав II знову ненадовго зайняв Київ. Помер 20.01.1171 р., отруєний киянами.

Мстислав Ізяславич 1167 – 1169

Мстислав Ізяславич (пом.1170), київський великий князь, син Ізяслава Мстиславича. За життя батька князував у Переяславі, а потім у Володимирі-Волинському, з 1167 р. у Києві. Був загальнолюблений киянами. Відновлюючи традиції Володимира Мономаха організував похід всіх українських князів проти половців і розбив їх 1168 р. Вигнаний Андрієм Боголюбським з Києва 1169 р., помер у Володимирі Волинському.

Агнеса (1137 – 82), дочка польського князя Болеслава Кривоустого, дружина Мстислава Ізяславовича, князя волинського (1155 – 67) і згодом київського (1167-69), мати князя Романа Мстиславича.

Мстислав II Ізяславич (бл.1125 — 19 серпня 1170) — Князь Переяславський (1146–1149, 1151–1154 рр.), Пересопницький (1155–1156 рр.), Волинський (1156–1170 рр.). Великий князь Київський (15.05.1167 — 12.03.1169; 22.02.1170-13.04.1170). Син київського князя Ізяслава II Мстиславича. В 1151–1154 — князь переяславський. В 1152 двічі розбив половецькі орди. Брав участь у війнах батька з чернігівськими князями та володимиро-суздальським князем Юрієм I Долгоруким. У 1154–1167 роках — князь волинський. В 1154 році, будучи оточений в Луцьку військами Юрія Долгорукого, втік в Польщу. Повернувся на Волинь в 1155. Закріпившись на Волині, повів боротьбу за володіння Києвом. В 1160 здобув місто і посадив на київський престол свого дядька смоленського князя Ростислава I Мстиславича. Після його смерті, 1167 року став Великим князем Київським. В 1168 спільно з іншими князями розгромив половецькі кочовища над Ореллю і Снопородом. В березні 1169 обороняв Київ від військ князя Андрія I Боголюбського, але був змушений залишити місто і відступити на Волинь. В 1170 знову зайняв Київ. Помер у Володимирі-Волинському.

Ярослав Всеволодович 1191 – 1246

Ярослав Всеволодович (1191 – 1246), князь переяславський, син князя Всеволода Юрійовича Велике Гніздо. Брав участь у боротьбі з половцями і міжусобних змаганнях південно-руських князів. У 1220 – 30 рр. кількаразово княжив в Новгороді і 1238 – 46 у Володимирі над Клязьмою. 1243 р. їздив до хана Золотої Орди Батия, який його затвердив Великим князем всієї Русі, включно з Києвом. 1246 р. Ярослава Всеволодовича викликано до Великого хана Гуюка в Каракорум (Монголія) і там його отруєно.

Ярослав Всеволодович (1191 — 1246), син князя Всеволода III Велике Гніздо, князь Переяславський, князь Новгородський, князь Володимиро-Суздальський, Великий князь

Київський (1236-38), (1246). Брав участь у боротьбі з половцями і в міжусобних змаганнях руських князів. У 1220 — 30-их роках кількаразово княжив у Новгороді і 1238 — 46 у Володимирі над Клязьмою. Воював за Київ з Володимиром IV, Данилом I Галицьким, Михайлом II Чернігівським та іншими князями. 1243 їздив до хана Золотої Орди Батия, який його затвердив Великим князем усієї Руси, включно з Києвом. Проте, Михайло Всеволодович, що княжив тоді у Києві, відмовився виконувати накази татар.

1246 року Ярослава Всеволодовича викликано до Великого хана Гуюка в Каракорум (Монголія), і там його отруєно.

Ярослав Мстиславич (пом. 1199)

Ярослав Мстиславич (пом. 1199), князь переяславський, син князя Мстислава Юрійовича і внук Юрія Долгорукого. Спочатку княжив у Новгороді звідки був прогнаний.

Гліб 1155 – 1171

Гліб, князь переяславський 1155 – 71 рр., син князя Юрія Суздальського. Одержавши престол під час боротьби Ізяслава київського з Юрієм. Відокремив переяславське князівство від Києва.

Михайло II Всеволодович (1179 — 20 вересня 1246) — князь переяславський (1206), новгородський (1224, 1229), чернігівський (1224—1226, 1243—1246), галицький (1235—1236), Великий князь Київський (1238—1239, 1241—1246). Син великого князя київського Всеволода IV Черемного та доньки короля Казимира II Справедливого. Дружина — княжна Олена Романівна, сестра Данила I й Василька, галицько-володимирських князів. У них народився син Ростислав, князь галицький, бан Мачви і Славонії, одружений з Анною, донькою Бели IV. Відомий також як Михайло Чернігівський. Князь Михайло, разом з боярином Федором, були замучені татарами. Їх тіла були перевезені до Чернігова. Обидва були скоро після смерті канонізовані Російською православною церквою. В 1572 році російські війська приєднали Чернігів до Московії, вивезли мощі святих та проголосили їх святими. День пам'яті — 20 вересня за старим стилем (3 жовтня — за новим). З 1206 року — князь Переяславський. В 1223 році брав участь у битві з монголо-татарами на Калці. З 1225 року — князь Чернігівський. В 1225 і 1229 роках Михайло Всеволодович був новгородським князем. У 30-х роках 13 століття вів боротьбу з Данилом I Галицьким, Володимиром Рюриковичем і Ярославом Всеволодовичем за Галич і Київ. В 1235 М. В. при підтримці угорського короля Бели IV захопив Галич, а в березні 1238 на короткий час зайняв київський престол (у Галичині залишив свого сина Ростислава). В 1239 (за ін. дан., 1238) під час монголо-татарсь-кої навали виїхав до Угорщини, згодом — до Польщі, де намагався отримати допомогу (у тому числі від Римського Папи Інокентія IV) в боротьбі з ординцями. В цей період володіння були захоплені і поділені між князями. В 1241 (за ін. дан., 1245) повернувся до зруйнованого Києва та Чернігова. Князь Михайло Чернігівський, як тодішній володар Києва, після зруйнування столиці татарами 1240 року, зайнявся обсадою опорожненої Київської Митрополії та настановив митрополитом Руси архієпископа Петра Акеровича, ігумена монастиря св. Спаса на Берестовій під Києвом. У 1246 виїхав за наказом Батия в Орду, де мав одержати ярлик на Чернігівське князівство, де за наказом хана був страчений (затоптаний ногами). Стосовно того, з якої причини був відданий такий наказ існують різні версії:

Михайло Всеволодович в 1239 наказав вбити перших монголо-татарських послів, які прибули до Києва;

Михайло Всеволодович мав здійснити язичницький обряд (пройти через очисний вогонь) і будучи православним відмовився це робити;

Михайло Всеволодович мав здійснити обряд, обов'язковий для всіх послів, які прибували у ханську ставку (винятків ні для кого не робили) - проповзти між двох вогнів під натягнутою мотузкою, інколи настільки низько, що повзти доводилось на колінах чи на

пузі. Це був вияв покори Великому хану. Михайло Всеволодович і його боярин відмовилися це робити, оскільки це принижувало їхню людську гідність, за що і були страчені. Прямого відношення до православної віри це не мало, оскільки монголи відрізнялися віротерпимістю, навіть серед родичів хана Батия були люди, що прийняли православну віру, напр. його син Сартак чи (можливо) його дядько Чагатай. Канонізований православною церквою.

Володимир IV (Володимир-Дмитро) Рюрикович (осінь 1187 — березень 1239) — Князь Переяславський (1206-1214 рр.), Смоленський (1214-1219 рр.), Овруцький (1219-1223, 1235-1239 рр.), Великий князь Київський (16.06.1223 -бл.05. 1235; бл.07. 1236 -бл.02.1238 рр.). Другий син Рюрика II Ростиславича і Анни — доньки турівського князя Георгія Ростиславича. 1203 року Роман II Мстиславич примусово постриг Рюрика в ченці, а його синів Ростислава і Володимира забрав до Галича. Після смерті Романа 1206 року Володимир Рюрикович узяв участь в організованому Рюриком поході на Галич, та успіху не досяг. 1212 року Володимир Рюрикович допоміг своєму братові в перших — Мстиславу Романовичу смоленському вигнати з Києва Всеволода IV Чермного і за це одержав стіл Мстислава у Смоленську. 1219 року Володимир Рюрикович підтримав іншого брата в перших — Мстислава II Удатного в оволодінні Галичем. 1223 року очолював смоленський полк у битві з монголами на Калці. Після загибелі в тій битві Мстислава Романовича Володимир Рюрикович став київським князем (з 1223 року). Був слабким і непослідовним політиком, за нього Київ дещо занепав. Володимир Рюрикович спочатку ворогував із Данилом I Галицьким, однак через загрозу з боку чернігівського князя Михайла Всеволодича 1230 року визнав за корисніше стати союзником Данила. Після перших успіхів 1235 року біля Торчеська на півдні Київської землі Володимир Рюрикович і Данило були розбиті найнятою Михайлом величезною ордою половців. Володимир Рюрикович із дружиною потрапили до половецького полону. Звільнившись того ж року, знову вокняжився у Києві, вигнавши новгород-сіверського князя Ізяслава Володимировича, який з ласки свого патрона Михайла Всеволодича захопив, було, князівський стіл, але ненадовго. Того самого року Ярослав III Всеволодич новгородський відібрав Київ у Володимира Рюриковича. Його подальша доля невідома, є тільки свідчення про рік і місяць смерті.

Використана література ***Опубліковані джерела***

- *Владимир Мономах*. Духовная великого князя Владимира Всеволодовича Мономаха детям своим, названная в летописи Суздальской поученье. СПб., 1793. X + 61 стор. Видання здійснив О. Мусін-Пушкін; подано текст творів Володимира Мономаха з перекладом їх російською мовою.
- *Буслаев Ф.* Историческая хрестоматия... На стовп. 464—478 — уривок з Поученія Володимира Мономаха (з I тома літоп., виданого Археограф, ком.); з коментарем.
- Памятники древнерусской церковно-учительной литературы. Вып. 3:1. Поучения о разных истинах веры, жизни и благочестия. 2. Слова на св. Четырдесятницу. 3. Поучения против язычества и народных суеверий. Под ред. А. И. Пономарева. СПб., изд. журн. «Странник», 1897. XVIII+330 стор. На стор. 134—140—текст Поученія Володимира Мономаха (із Лаврент. літопису, вид. Археограф, комис, СПб., 1872).
- *Білецький О. І.* Хрестоматія давньої української літератури... На стор. 66—70— текст (із скороченнями) Поученія Володимира Мономаха (за вид. Археограф, комис: Повість временных літ по Лаврентьевскому списку, СПб., 1910); з короткою характеристикою твору.
- *Гудзий Н. К.* Хрестоматия по древней русской литературе... На стор. 35—40 — уривки тексту Поученія Володимира Мономаха (за Лаврентіівським списком літопису, вид. Археограф, комис, СПб., 1897); коротка характеристика твору.

- *Еремін І. П. і Лихачев Д. С.* Художественная проза Киевской Руси XI—XIII веков... На стор. III—XII — стаття Д. С. Ляхачова: Літературні пам'ятники Киевской Руси (загальний огляд); на стор. 117—126—текст Поученія Володимира Мономаха; на стор. 126—128 — текст листа Володимира Мономаха до Олега Святославича; на стор. 128—129 — текст Молитви Володимира Мономаха (всі тексти в російському перекладі Д. Лихачова за Лаврентіївським літописом).
- *Погодин М. П.* О Поучении Мономаховом.— Изв. АН по отд. рус. яз. и слов., т. X, 1861—1863, стовп. 234—244.
- *Лаинюков И.* Владимир Мономах и его время.— Унив. изв., 1873, ноябрь, стор. 1—44.
- *Протопопов С.* Поучение Владимира Мономаха как памятник религиозно-нравственных воззрений и жизни на Руси в дотатарскую эпоху.— ЖМНП, ч. CLXXI, 1874, февраль, стор. 231—292.
- *Огоновський О.* Історія літератури руської..., стор. 39—42
- *Розозинников И.* Начала воспитания на основании «Поучения Великого кн. Владимира Всеволодовича Мономаха детям».— Филолог, зап., 1892, вып. VI, стор. 1—6.
- *Шляков Н.* О поучении Владимира Мономаха.— ЖМНП, ч. CCCXXIX, 1900, май, стор. 96—138; ч. CCCXXIX, 1900, июнь, стор. 209—258; ч. CCCXXX, 1900, июль, стор. 1—21.
- *Франко Ів.* Нарис історії українсько-руської літератури..., стор. 12
- *Возняк М.* Історія української літератури. Т. I..., стор. 147—152
- *Алексеев М. П.* Англо-саксонская параллель к Поучению Владимира Мономаха.— Труды отд. др.-рус. лит. Инст. рус. лит. АН СССР, т. II, 1935, стор. 39—80.
- Історія української літератури. Т. I, ч. 1..., стор. 129—133
- *Данилов В. В.* «Октавий» Минуция Феликса и «Поучение» Владимира Мономаха.— Труды отд. др.-рус. лит. Инст. рус. лит. АН СССР, т. V, 1947, стор. 97—107.
- *Будовниц И. У.* «Изборник» Святослава 1076 года и «Поучение» Владимира Мономаха и их место в истории русской, обще-, ственной мысли.— Труды отд. др.-рус. лит. Инст. рус. лит. АН СССР, т. X, 1954, стор. 44—75.
- *Жадько В.О.* Український некрополь.-К.,2005.-С.147.
- Мономах у *Гайдай Л.* Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях.- Луцьк: Вежа, 2000.
- Довідник з історії України.*За ред. І.Підкови та Р.Шуста.*- К.: Генеза, 1993.
- Малий словник історії України / Відповідальний редактор *Валерій Смолій.* — К.: Либідь, 1997.
- Історія України в особах: IX-XVIII ст. К.:Видавництво «Україна», 1993, 396 с.

Тьмутараканське князівство 988 – 1100 рр.

(Тамань, східний Крим)

Тмутороканське князівство

1. Мстислав Володимирович – 1034
2. Ростислав Володимирович 1045 – 1067
3. Гліб Давидович – 1078
4. Роман Давидович – 1079

Мстислав Володимирович (пом.1036)

Мстислав Володимирович (пом. 1036), князь тмутороканський і чернігівський син Володимира Великого Засновник Тмутороканського князівства, уславився в битвах з хозарами (1016) і касагами (1022), перемігши в двобої їхнього хана Редюю. Намагання Ярослава Мудрого з'єднати в своїх руках всю Руську державу спонукали Мстислава збройно виступити проти нього. У битві під Листвином біля Чернігова (1024) переміг Ярослава Мудрого і захопив Лівобережжя, за винятком Переяславщини, яка залишилася при Ярославі. З того часу між обома братами наступило порозуміння і тісна співпраця: військо Ярославо допомагало Мстиславу у битвах проти ясів (1029), а Мстислав допоміг Ярославові відвоювати від Польщі Червенські городи (1031). Лицарський, шляхетний і щедрий для дружини, Мстислав нагадував прикметами вдачі свого діда Святослава Завойовника.

Ростислав Володимирович (пом.1066)

Ростислав Володимирович (пом.1066), внук Ярослава Мудрого, князь ізгой. Є підстави припускати, що від свого діда одержав в уділ Галицьку землю, якою згодом володіли його сини. Ростислав Володимирович осів у Тьмутаракані, підкорив касогів та інші кавказькі племена. Греки занепокоєні зростанням його князівства, підступно отруїли його.

Рюрик Ростиславович 1094

Рюрик Ростиславович (пом.1092), правнук Ярослава Мудрого, по смерті батька, князь Тьмутаракані, перебував з братом Васильком, як ізгой, при дворі Ярополка Ізяславича у Володимирі Волинському. Згодом переселився з братом до Галичини, яку близько 1087 р. визнано за Ростиславичами.

Олег Святославич (помер 1115)

Олег Святославич (пом.1115), внук Ярослава Мудрого, після смерті батька правив недовгий час Володимиром Волинським (1076). Вигнаний звідти, втік до Тмуторокані, звідки пробував здобути свою батьківщину – Чернігів. За допомогою половців йому вдалося на якийсь час заволодіти зруйнованим половцями Черніговом (1094). Прогнаний незабаром з Чернігова, погодився прибути на Любецький з'їзд українських князів на якому плановано полагодити всі спірні справи між князями. На підставі його рішень Олег одержав Новгород Сіверський. Зв'язаний попередніми договорами з половцями Олег попри заклики Володимира Мономаха, не брав участі у походах на половців. Народна традиція відзеркалена в «Слові о полку Ігоревім», таврує союз Олега з половцями, називаючи його Гореславичем. Нащадки Олега змагалися з Мономаховичами за панування в Києві.

БІЛОРУСІЯ

Полоцьке князівство 960 – 1399 рр.

Вітебська, Мінська, Гродненська обл. Білорусії

Князі Полоцькі (X століття — 1387)

Рогволод ? бл. 977

Ізяславовичі Полоцькі (989–1068)

Ізяслав Володимирович 989 1001

Ізяслав I Володимирович (981 (?) — 1001) — князь полоцький (990—1001) з династії Рюриковичів, засновник гілки Ізяславичів Полоцьких. Матір'ю Ізяслава була полоцька княжна Рогніда. Батьком княжича Ізяслава був київський князь Володимир I Великий. За легендою, під час сварки Володимира з Рогнедою кинувся на батька з мечем:

Від Володимира мала Рогніда сина Ізяслава. Але маючи ж сотні наложниць, Володимир нехтував дружиною, змушуючи її ще більше страждати. Тоді ще й заздрість прилучилася до всяких гірких почувань, які Рогніда мала на Володимира, і бажання помсти стало опановувати нею. Якось в ночі Володимир спав у неї і вона порішила його вбити — підняла вже ніж на нього, але в ту мить Володимир прокинувся і вхопив її за руку. Призналася Рогніда, що хотіла помститися за батька, коли Володимир перестав любити її з дитиною, і Володимир порішив смертю покарати її за цей замисел. Звелів їй прибратися «у всі убори цісарські», як була вбрана при шлюбі, сісти на ліжку й чекати його. Княгиня збагнула, що Володимир хоче стратити її. Рогніда дала голий меч своєму малолітньому синові, і як Володимир ввійшов до покою, малий виступив і сказав так як мати його навчила: «батьку, чи думаєш, що ти сам тут?» Побачивши малого свідка, що мав би бути оборонцем і местником за матір — Володимир кинув меч, наготований на Рогніду, і відказав: «А хтож би тебе тут сподівався?» Спитав поради у своїх бояр, і ті порадили йому задля сина помилувати матір та дати їм їх батьківщину Полоцьку землю. Володимир так зробив, і від того Ізяслава пішов рід полоцьких князів, що нераз потім завзято воювалися з київськими князями, що пішли від іншого Володимирового сина Ярослава. — «З того часу здіймають меч Рогволожі внуки на Ярославових внуків». Ізяслав отримав стіл свого діда Рогволда, Полоцьке князівство, близько 990 року. Відбудував зруйновану столицю — Полоцьк, перенісши її на більш високе і неприступне місце у гирлі річки Полоти, на її лівий берег. Ймовірно, що на перших порах регентшею при ньому була Рогнеда Рогволодівна. Володіючи найбільшим князівством Київської Русі, полоцький князь Ізяслав майже повністю не рахувався з Києвом, вів самостійну торгівлю з прибалтійськими народами і Німеччиною. Після його смерті у 1001 році, причини якої невідомі, став княжити Брячислав. Це відбулося всупереч укоріненому правилу, по якому Володимир посилав на князівство у таких випадках молодших синів. У 1954 році в Новгороді була знайдена печатка, яку приписують Ізяславу. Вона вважається одним з найстаріших зразків письменства у Східній Європі. На відміну від більшості тогочасних печаток, які відтискалися на круглих металевих болванках і привішувалися до грамот на мотузці, ця печатка відтиснута на смужці свинцю і підвішена до грамоти на мотузці. На аверсі намальовано тризуб з написом «NZAC**OZO». Повний напис ймовірно «NZACΛAOZO», який вказує на ім'я князя. Реверс без зображення з написом «ГРАД*****», вірогідно «ГРАДПЛАТСК», позначає Полоцьк. Розміри печатки становлять 38 мм в довжину і 24-30 мм в ширину. Товщина смужки 11 мм, а в місці відтиснення — 8 мм.

Всеслав Ізяславович 1001 1003

Всеслав I Ізяславич (? — 1003) — князь з династії Рюриковичів, гілки Ізяславичів Полоцьких. Вважається старшим сином Ізяслава I Володимировича, онуком Володимира I Великого. Мав брата Брячислава Ізяславича. Відомостей про життя Всеслава Ізяславича немає. Літопис фіксує лише дату його смерті — 1003 рік.

Брячислав Ізяславович 1003 1044

Брячислав I Ізяславич (990 — 1044) — князь полоцький (1001–1044) з династії Рюриковичів, гілки Ізяславичів Полоцьких. Вважається молодшим сином Ізяслава I Володимировича, онуком Володимира I Великого. Мав брата Всеслава Ізяславича. Брячислав Ізяславич Полоцький, внук Рогнеди, зайняв стіл неповнолітнім. Після смерті діда, 1015 року, по «житію» Святого Володимира, унаслідував і Луцьк. В літописі про усобицю Володимировичів в 1015–1019 роках не згадується, військові дії в цей час проходили в стороні від володінь Брячислава. 1020 року Ярослав I Мудрий вимагає від Брячислава Ізяславича Полоцького певних прикордонних володінь. За порадою Еймунда, керівника норманської дружини, що знаходилася на службі в Полоцьку, Брячислав, не чекаючи нападу Ярослава, пішов на Новгород, пограбував місто і забрав до Полоцька багато полонених. Про те, що відбувалося далі, джерела подають різну інформацію. Нестор спочатку пише, що Брячислав пограбував Новгород і з полоненими повернувся до Полоцька. Потім всупереч собі зазначає, що Ярослав зустрів Брячислава на шляху з Новгорода на якійсь річці Судамир (деякі дослідники її ототожнюють з теперішньою Судомою), причому до того місця дістався з Києва за 7 днів, розбив сили Брячислава і відібрав награвоване, але через якийсь час віддав Брячиславу два міста — Вітебськ і Усвят. Згідно з «Сагою про Еймунда», ніякої битви не було взагалі. Полоцькі і київські полки зійшлися біля якоїсь річки, при цьому через значний час після нападу Брячислава на Новгород, і простояли один проти одного 7 днів. Брячислав поринався почати бій, однак Еймунд його відраджував, бо задумав хитрість. Еймунд з кількома товаришами вночі створив засідку в лісі на стежці, якою, згідно з його міркуваннями, жінка Ярослава Інгігерда звичайно їздила з якогось ближнього міста до київського війська. Еймунду повезло і він полонив Інгігерду. При посередництві Інгігерди Брячислав і Ярослав уклали мир, по якому Ярослав отримував Новгородську землю, а Брячислав долучав до Полоцького князівства стільки земель (Вітебськ, Усвят, і, як вважають деякі дослідники, Мінськ), що його володінь стало вдвічі більше, ніж до війни. Рештою земель Русі вони домовилися керувати спільно, а своїм намісником в решті земель Русі з центром у Києві призначили Еймунда. Спільне керування Руссю підтверджується тим, що Ярослав з 1020 року жив у Новгороді, а не в Києві. В цей час у Києві існували «Брячиславів двір» і «двір мужів Ярославових». До цього ж часу відноситься бірка з двома тризубами, один з яких мав би належати Ярославу, а другий Брячиславу. Проте спільне керування було недовгим, десь до 1024/1025 років, коли Мстислав I Хоробрий отримав землі на лівому березі Дніпра. З того часу Ярослав повернувся до Києва, однак найімовірніше Брячислав отримав від нього якусь компенсацію, бо вони зберегли добрі стосунки до кінця життя Брячислава. Брячислав Ізяславич був першим полоцьким князем, який намагався унезалежитися від Києва. У час Брячислава Полоцьке князівство значно збільшило свою територію, і не тільки за рахунок надань Ярослава, але й балтійськими землями латгалів і литвинів. Засновано багато нових міст, розбудувався і сам Полоцьк, у 1030-х роках навколо міста зведено фортечні мури, стіни якої знайшли під час археологічних розкопиок, Полоцьк тоді займав площу до 40 гектарів. В 1068 році згадується двір Брячислава у Києві.

Всеслав Брячиславович

(Всеслав Чародій)
1044 - 14 квітня 1101

Всеслав I Чародій (1029 — 14 квітня 1101) — князь полоцький (1044—1067, 1070, 1071—1101) і Великий князь Київський (14 вересня 1068 — квітень 1069) з династії Рюриковичів, гілки Ізяславичів Полоцьких. У «Повісті минулих літ» міститься билинна легенда про народження Всеслава. На її підставі вважають, що у його батька, Брячислава I Ізяславича, довгий час не було спадкоємця і тому дружина останнього звернулася за допомогою до волхвів. Багато рис особистості споріднює Всеслава з Бояном "Слова" Всеслав Брячиславич намагався унезалежитися від Києва.

Турівська гілка Рюриковичів (1069–1071)

Мстислав Ізяславович	1069	1069
Святополк Ізяславович	1069	1071

Ізяславовичі Полоцькі (1071–1129)

Всеслав Брячиславович

(Всеслав Чародій) 1071 14 квітня 1101

**Розподіл Полоцького князівства
між синами Всеслава Брячиславовича**

Рогволод-Борис Всеславович	1101	1128	
Давид Всеславович	між 1101	1127	
Давид Всеславович (як наступник Рогволода Всеславовича)			1128 1129
Рогволод Борисович	1128	1129	

Мономашичі (1129–1132)

Ізяслав Мстиславович	1129	1132
Святополк Мстиславович	1132	1132

Ізяславовичі Полоцькі (1132–1241)

Вітебська лінія

Василько Святославович	1132	1144
-------------------------------	-------------	-------------

Друцька лінія

Рогволод Борисович	1144	1151
---------------------------	-------------	-------------

Мінська лінія

Ростислав Глібович	1151	1159
---------------------------	-------------	-------------

Друцька лінія

Рогволод Борисович	1159	1162
---------------------------	-------------	-------------

Вітебська лінія

Всеслав Василькович	1162	1167
----------------------------	-------------	-------------

Мінська лінія

Володар Глібович	1167	1167
-------------------------	-------------	-------------

Вітебська лінія

Всеслав Василькович	1167	1175
Борис Давидович	1180	1186

Мінська лінія

Володимир	1186	1216
Василько	1216	1222

Смоленська гілка Рюриковичів

Святослав Мстиславович	1222	1232
------------------------	------	------

Вітебська лінія

Брячислав Василькович	1232	після 1241
-----------------------	------	------------

Литовські князі

Товтвіл	1250-ті	1263
Костянтин Безрукий		1263 1264
Ізяслав Вітебський	1264	1264
Гердень	1264	1267
Ізяслав Вітебський	1267	поч. 1270-их
Костянтин Безрукий	бл. 1270/1280	бл. 1290

Гедиміновичі (1307–1387)

Воїн ?	1333-34/1336	1307	1336
Нарімонт Гедимінович		1336	1342
Андрій Ольгердович		1342	1377
Скіргайло	1377	1381	
Андрій Ольгердович		1381	1387

Князі Турово-Пінські (988–1207)

Святополк Володимирович (Окаянний)	988	1015
Ізяслав Ярославович	?	1052
Ярополк Ізяславович	XI століття	XI століття
Брячислав Святополкович	1118	1123
Вячеслав Володимирович		1127 1142
Святослав Всеволодович		1142 1142
Вячеслав Володимирович		1143 1146
Ярослав Ізяславович		1146 1146
Юрій Ярославович		1148 1150
Андрій Боголюбський		1150 1151
Юрій Ярославович		1151 1154
Святослав Всеволодович		1154 1154
Борис Юрійович		1156 1157
Юрій Ярославович		1157 1167

Іван Юрійович	1167	1190
Гліб Юрійович	1190	1195
Іван Юрійович	1195	1207

Полоцьке князівство

1. Ізяслав Володимирович - 1001
2. Вишеслав - 1010
3. Брячеслав Ізяславич - 1044
4. Мстислав Святополкович - 1069
5. Всеслав I Брячеславич - 1101
6. Борис Всеславич - 1128
7. Давид Всеславич - 1129
8. Василько I Святославич 1132 – 1143
9. Ростислав Глібович 1151 – 1160
10. Рогволод II Борисович - 1161
11. Всеслав II Василькович - 1170
12. Володимир Ростиславич - 1216
13. Борис Давидович - 1221
14. Гліб Давидович - 1221

Святополк II Ізяславич 1093 – 1113

Святополк II Ізяславич (1050 – 1113), внук Ярослава Мудрого, полоцький, пізніше новгородський, згодом турівський, врешті київський великий князь. На час панування Святополка припадає особливе посилення половецьких нападів на Україну (хан Боняк, в союзі з яким були чернігівські князі Святославичі. Святополк одружився з половчанкою, дочкою Тугорхана, але це не припинило половецьких нападів, під час яких знищено передмістя Києва (1096). Половецька загроза та тяжкі усобиці призвели до скликання княжих з'їздів (Любецький 1097, Витичівський 1100, Золотчанський 1101, Долобський 1103), що на них був також і Святополк. Разом із Володимиром Мономахом Святополк брав участь в переможних боях з половцями (1110 і 1111), в яких було здобуто половецькі міста Шарукань і Сугрів. Осліплення князя Василька Теробовельського Давидом Ігоревичем за згодою Святополка викликало війну в якій Святополк захопив Давидову волость – Волинь.

Уділи (райони):

Вітебське князівство (1101 – 1392)

Мінське князівство (1101 – 1407)

Мінське князівство

1. Гліб Всеславич - 1118
2. Володар Глібович - 1166
3. Володимир Ростиславич - 1216

Земовит IV Плоцький

Земовит IV Плоцький або **Куявський** (1352 — 21 січня 1426) — князь Плоцький, з 1388 - князь Белзький, представник Мазовецької лінії П'ястів. Успадкував від свого батька (Земовита III, помер в 1381) роль претендента на корону Польщі, де зі смертю Казимира III Великого закінчилася династія П'ястів. Після смерті в 1382 Людвіка I Великого, зайнявшого польський престол по договору с Казимиром, Земовит, користуючись

піднявшилися в країні смутами, находячи собі підтримку в великопольській шляхти, невдоволеної правлінням малопольських вельмож в царюванні Людовіка. Однак його спроба закінчилася невдачею; не вдався і його другий план — захватити Ядвігу на її шляху до Кракова. Після коронації Ядвіги I Земовит заключив з нею договір (1385), згідно з яким за певний викуп повертав усі захоплені в бескоролів'ї землі.

Земовит V

Земовит V (1389 — 16 лютого 1442) — в 1426—1434 рр. князь Мазовецький в Раві, Плоцьку, Сохачеві, Гостиніну, Плонську, Візні та Белзі. Земовит V був найстаршим сином князя Плоцького Земовита IV і сестри Владислава II Ягайла — литовської княжни Олександри. Князь дитинство і ранню молодість провів при дворі Владислава II Ягайла в Кракові. В 1410 р. взяв участь на стороні короля в битві під Грюнвальдем. Після 1420 р., у зв'язку зі старінням батька Земовит V, почав брати на себе більше влади в рідному князівстві Плоцькому. З невідомих причин в 1425 р., батько князя Земовит IV на єпархіальному синоді в Ленчиці виступив за посередництвом свого канцлера Станіслава Павловського з промовою, в якій скептично поставився до законної залежності Мазовії від корони польської. На початку 1426 р. Земовит IV помер, залишивши свої володіння, розділеними між чотирма синами — Земовитом V, Казимиром II, Тройденом II і Владиславом I (п'ятий Олександр вибрав духовну кар'єру). Незважаючи на визнання зверхності Польщі, стосунки князів мазовецьких з польським монархом залишилися напруженими. Приводом цього був конфлікт, який вибухнув між князями та Станіславом Павловським (на той час будучим біскупом Плоцьким та вірним прихильником Ягайла). В 1429 р. Земовит V взяв участь у з'їзді в Луцьку, де Сигізмунд I Люксембург запропонував підняття до королівського рівня Великого князя Литовського Вітовта. В війні, яка вибухнула в 1431 р. між Польщею та керованою Свидригайлом Литвою, князі мазовецькі воювали на польській стороні, а Земовит V взяв командування над польськими військами. Проведена тоді кампанія закінчилася повним успіхом разом з підписанням 2 вересня 1431 р. перемир'я. За надану допомогу Земовит V отримав від польського короля жадачівський повіт з прилеглою до Белзького князівства Волинню. Добре складені взаємини з короною були несподівано закінчені в 1432 р., коли Земовит V розпочав переговори з тевтонцями в Дзялдово і зі Свидригайлом в Вільні у справі спільного союзу, направленою проти Польщі. Лише переворот поляків у Литві і усунення Свидригайла схилило князя до повторного зв'язку з Польщею. Існують припущення, що контакти Земовита з Свидригайлом відбувалися з відома і згодою Ягайла, про що повинен був свідчити факт залишення князя в королівській милості через цілий 1432 рік. Смерть Владислава II Ягайла в 1434 р. зробила на короткий час Земовита V кандидатом на польську корону. Після провалу опозиції Земовит V швидко прийняв нового правителя Владислава III і 25 липня разом з братом Казимиром II взяв участь у коронації молодого польського монарха. Церемонія була порушена невирішеним спором князів Мазовецьких з біскупами за почесне місце поряд з королем. 31 серпня 1434 Земовит V вирішив разом з братами на остаточне розділення спадщини — найстаршому дісталася частина з Равою, Гостиніном та Сохачевим. Після закінчення поділу політична активність Земовит V різко спадає. 31 грудня 1435 р., Земовит V бере участь у мирних переговорах з тевтонськими лицарями в Бресті-Куявському, а в квітні 1438 р. в з'їзді в Новому Корчині, де відмовляв Владислава III і коронну раду мати намір прийняти чеську корону для Казимира Ягеллончика. Князь був одружений з княжною Ратиборською Малгожатою, з якою дочекався доньки, також названою Малгожатиною (згодом виданою заміж за князя Олесницького Конрада IX Чорного). Земовит V Равський помер 16 лютого 1442 року і був похованим в парафіальному костелі Св. Петра і Павла в Раві-Мазовецькій. Більшість спадщини після його смерті прийняв брат Владислав I. Гостинін отримала вдова Малгожата Ратиборська.

Владислав I

Владислав I (між 1398 та 1411 — 12 грудня 1455) - князь Мазовецький в Плоцьку, Раві, Гостиніну, Сохачеві, Белзі, Плонську, Завкжу і Візні разом з братами в 1426-1434 рр., в 1434-1442 рр. на землях плоцькій, плонській, візькій та Завкжу, з 1442 р. знову на цілій спадщині (без Гостиніна). Владислав I був четвертим за старшинством сином князя Плоцького Земовита IV та його дружини Олександри. На сторінках історії з'являється вперше у березні 1424 р., коли перебував в Кракові з нагоди шлюбу дядька князя - Владислава II Ягайла з Софією Гольшанською. Двома роками пізніше - на початку січня 1426 р. помер батько Владислава - Земовит IV. Брати вирішили, що не робитимуть поділу, а кожен з братів і сестер формально зберігають право управляти всією спадщиною, тобто бути так званими неподільними братами. Пізніше в тому ж році (8 вересня) Владислав разом зі старшими братами Земовитом V і Тройденом II вирушили до Сандомиру, де склали польському королеві ленну присягу. У 1431 р. Владислав I, як васал разом з братами взяв участь в кампанії на Волині проти повсталого проти Польщі Свидригайла, однак, не відіграв в цьому великої ролі. З невідомих причин в 1433 р. Владислав посварився з братами і рішуче протестував проти їх пропольської політики, погрожуючи зв'язування з ворожим Ягайлові Тевтонським орденом. Проявом нелюбові до Польщі, можливо, було те, що князь не з'явився на коронацію наступника Ягайла - Владислава III в липні 1434 р. в Кракові. 31 серпня 1434 р. Владислав I разом з братами Земовитом V та Казимиром II вирішили остаточно розподілити спадщину. Владиславові припав плоцький уділ разом з землею плонською і візькою, а також Завкжом. Під кінець 30-х рр. Владислав I в черговий раз змінив свої політичні погляди на користь Польщі, зближуючись до першої особи в короні - єпископа краківського Збігнева Олесницького. Проявом нових взаємин був візит князя, разом з Земовитом V, 20 травня 1438, до Нового Корчину, де князі рішуче підтримали політичну лінію єпископа (в тому числі йшлося про відмову Польщі від пропозиції посісти чеський престол Казимиром Ягеллончиком). Також там Владислав I разом з двоюрідним братом Болеславом IV Варшавським погодилися на приєднання 25 квітня до конфедерації направленої проти польських прихильників гуситського руху зосереджених навколо Спитка III з Мельштину. Знайомство, що зав'язалось Владиславом I в Новому Корчині з Болеславом IV, незабаром принесло плоди, а саме спільною східною політикою мазовецьких князів. П'ясти, ймовірно за відома та згодою поляків, виступили проти Литви, користуючись замішанням, пануючим після смерті в 1440 р. Сигізмунда I Кейстуовича. Офіційним приводом були претензії князів відносно Підляшшя, яке колись було у володінні Януша I Старшого. Військові дії на кордоні Владислав розпочав однак незвичайно обережно, залишаючи поле для діянь Болеславу IV. В наслідок Владиславу вдалося тоді зайняти тільки Більськ. Небажання Владиславом робити великі військові зусилля виявилось в 1444 р., коли плоцький князь не вислав допомоги Болеславу, з великими втратами воюючого проти литовців. Двома роками раніше смерть протягом короткого проміжку часу двох братів - Земовита V і Казимира II зробила Владислава правителем майже всією спадщиною (в руках вдови Земовита Малгожати Ратиборської залишився Гостинін). Прийняття близько половини Мазовії і Белзької землі уможливило Владиславу вести гнучкішу політику. Це особливо неоднозначно виглядало в відносинах з Литвою, в якій з 1440 р. правив брат правителя Польщі Владислава III (який був ленним паном мазовецьких П'ястів) - Казимир IV Ягеллончик. Мазовецькі князі рішуче тоді підтримали Михайлушку, сина убитого Сигізмунда I Кейстуовича, якого не тільки було прихильно прийнято при дворах в Варшаві і Плоцьку (дозволено також політичну агітацію), але також видано за нього сестру Владислава - Катерину. Політична підтримка суперника Казимира на литовський престол стала особливо небезпечно з 1447 р., коли молодий Ягеллон став королем Польщі. У 1448 р. Казимир Ягеллончик став претендувати на Белзьку землю, перейнятої Владиславом від померлого в 1442 р. брата Казимира II. Тільки завдяки контактам з

Фрідріхом III Габсбургом, племінником Владислава (той був сином Цимбарки, доньки Земовита IV), вдалося переконати Ягеллона до згоди. Відповідно до угоди, Владислав залишився князем Белзьким, в обмін на що припинив підтримувати Михайлушку і визнав Казимира IV литовським правителем. Нарешті, в 1450 р. було досягнуто повного порозуміння, проявом чого було відправлення, відповідно до Владиславого васального обов'язку, його збройних частин у молдавський похід. Проте Владислав до кінця життя залишився неприхильно настроєним по відношенню до Польщі, про що свідчить збереження нейтралітету після вибуху тринадцятирічної війни з Тевтонським орденом, в конфлікті якого П'яст старався відіграти роль медіатора. Дружиною Владислава I стала в 1442 або 1443 р. Анна, донька князя Олесницького Конрада V. Від цього шлюбу було двоє синів: Земовит VI і Владислав II. Владислав I Плоцький помер в ніч з 11 на 12 грудня 1455 р. в своєму палаці в Неджведжі недалеко від Сохачева. Причиною смерті була напевно спадкова хвороба мазовецьких князів - туберкульоз. Князь був похованим в плоцькому соборі. Після смерті Владислава владу в уділі від імені його малолітніх синів очолив через регентство єпископ Плоцький Павло Гижицький. Дружині Анні Олесницькій князь залишив каштелянство Сохачевське.

Павло Гижицький

Павло Гижицький (нар. бл. 1400, пом. 28 січня 1463) – єпископ Плоцький гербу Гоздава. Був сином Вецлава - судді Сохачева, спадкоємця села Гижице, і Єлизавети. Брати: Вікентій, маршал мазовецьких князів, і Сигізмунд, канонік Плоцький. Навчався у Празі. Багато займав церковнослужбових посад - був каноніком Плоцьким, Краківським, Гнєзнінським і Познаньським. Виконував також функцію краківського земського писаря. 29 травня 1439 був обраний капітулою на єпископа Плоцького (як наступник Станіслава II з Павловіц). 21 серпня 1439 отримав папське підтвердження, а 27 грудня прийняв єпископську хіротонію. Зробив поділ плоцького архidiaконату на плоцький і пултуський. В 1444 разом з вроцлавським єпископом Владиславом встановив межі обох єпархій в так званих спірних місцях. Після смерті Владислава III Варненчика рекомендував на короля одного з мазовецьких князів (1446 рік). Після смерті Болеслава IV та Владислава I став регентом в плоцькому князівстві від імені малолітніх князів Земовита і Владислава. Княгиня Катерина за його заслуги під час регентства, підтвердила давні привілеї плоцького костелу і надала нові. Протестував проти приєднання Мазовії до Корони. Рішучий противник гуситів. Засновник церкви в Пултуську (1449), де був похований після його смерті.

Гродненське князівство (1127 – 1365)

Друцьке князівство (1150 – 1508)

Друцьке князівство

1. Гліб Володарович - 1158
2. Гліб Рогволодович - 1186
3. Всеслав Рогволодович 1186 -
4. Борис Давидович - 1195

Друцько-Підберезьке князівство (1320 – 1460)

Борисовське князівство (1101 – 1245)

Логозьське князівство (1150 – 1245)

Ізяславське князівство (1101 – 1245)

Турово- Пінське князівство 988 – 1168 рр.

Захід Гомельської, схід Брестської обл.. Білорусії, північ Житомирської і Рівненської обл. України.

Уділи (райони):

Турівське князівство (1168 – 1540)

Турівське князівство

1. Ізяслав I 1024 – 78
2. король Ярополк – Петро Святополкович – 1087
3. Юрій Ярославович 1112 – 1166
4. Іван Юрійович 1168 – 1170
5. Святополк – 1190
6. Гліб Юрійович - 1195

Святополк I 1015 – 1019

Святополк I (980 – 1019), син князя Володимира Великого, зять польського короля Болеслава Хороброго, спершу князував у Турові. Звідки був усунений за змову проти батька. По смерті Володимира Святополк захопив Київ (1015) і наказав убити своїх братів Бориса і Гліба та Святослава, за що літописець називає його Окаянним. Проти планів Святополка об'єднати всю спадщину батька виступив його брат новгородський князь Ярослав Мудрий. Святополк зв'язався з печенігами, але розбитий військами Ярослава біля Любеча 1016 р.. втік до Польщі. За допомогою польського війська Святополк вигнав Ярослава з Києва і знову засів на княжому престолі 1018 р., але того ж самого року Ярослав вигнав його з Києва. Розбитий над р. Альтою, Святополк загинув, тікаючи на захід.

Ярополк Ізяславович (+1087)

Ярополк Ізяславич (1087), князь волинський і турівський, син київського князя Ізяслава Ярославича, одружений з Кунегундою-Іриною, дочкою графа Оттона. 1073, разом зі своїм батьком прогнаний з Києва, подався до Польщі, згодом до Німеччини, до цісаря Генріха IV, колиж останній не допоміг відзискати київський престол, Ярополк вдався до папи Григорія VII, який підтримав Ізяслава і Ярополка. Про заходи Ярополка перед папою зберігаються документи у Трірському псалтирі., в якому є мініатюрний портрет Ярополка і його дружини Ірини. 1076 р. Ярополк повернувся з батьком до Києва, діставши Вишгородський стіл. 1078 р. брав участь у боротьбі з Святославичами, під час якого загинув його батько. Від цієї дати Волинь з центром у Володимирі Волинському і Турово-Пинська земля відокремилася в окреме князівство, яким за згодою київського князя Всеволода рядив Ярополк, однак йому доводилося постійно воювати з Ростиславичами. У цій війні Ярополк 1087 р. й загинув.

Ярослав Ізяславич 1174

Ярослав Ізяславич (1180), княжив у Турові, Новгороді, а найдовше в Луцьку, син київського князя Ізяслава II Мстиславича 1173 – 74 рр. при допомозі Ростиславичів короткотривало засів на княжий престол у Києві і наклав велику контрибуцію на населення, за що був вигнаний звідти. За нього було засноване в Луцьку єпископство. Ярослав був одружений з дочкою чеського короля Володислава.

Святослав III Всеволодович 1176 – 1180

Святослав III (1194), син Всеволода Ольговича, з чернігівської лінії Рюриковичів, переходив з волості на волость (Волинь, Турово-Пинщина, Новгород-Сіверщина, Чернігівщина), з 1181 – великий князь київський. Щоб припинити напади половців (хани Боняк і Кончак), святослав створив проти них коаліцію українських князів. В 1184 р. руське військо дійшло до р.Орель, де розбило половців, забравши хана Кобяка в неволю. Але зусилля Святослава цілковито ліквідувати половецьку загрозу не

вдалися, головню через нескоординовані виступи окремих князів (похід Ігоря святославича, князя новгород-сіверського в 1185). Завдяки пізнішим заходам Святослава половецька небезпека зменшилася.

Пинське князівство (1168 – 1521)

Пинське князівство

1. Ярополк Юрійович ?
2. Ярослав Юрійович пом. 1186
3. Святослав III Всеволодович пом. 1194
4. Володимир 1206/7
5. Ростислав 1228 – 1232
6. Михайло – 1247
7. Теодор – 1262
8. Юрій - 1289/90
9. Димид

Святослав III Всеволодович 1176 – 1180

Святослав III (1194), син Всеволода Ольговича, з чернігівської лінії Рюриковичів, переходив з волості на волость (Волинь, Турово-Пинщина, Новгород-Сіверщина, Чернігівщина), з 1181 – великий князь київський. Щоб припинити напади половців (хани Боняк і Кончак), святослав створив проти них коаліцію українських князів. В 1184 р. руське військо дійшло до р.Орель, де розбило половців, забравши хана Кобяка в неволю. Але зусилля Святослава цілковито ліквідувати половецьку загрозу не вдалися, головню через нескоординовані виступи окремих князів (похід Ігоря святославича, князя новгород-сіверського в 1185). Завдяки пізнішим заходам Святослава половецька небезпека зменшилася.

Клецьке князівство (1250 – 1521)

Слуцьке князівство (1240 – 1587)

Новгородське князівство (1245 – 1431)

Мстиславське князівство (1370 – 1529)

Брестське князівство (1087 – 1444)

Берестейське князівство

1. Володимир Андрійович пом. 1170
2. Володимир пом. 1173
3. Святослав пом. 1183

Ярослав Ярополкович (+1103)

Ярослав Ярополкович (пом. 1103), князь берестейський, син князя турівського Ярополка Ізяславича. Воював з дятьком своїм київським князем Святополком.

Святослав Мстиславич (? - 1172/1193) - князь берестейський (1170-1172/1193), син Мстислава II. За іншими даними, був князем волинським (1170-1173). Деякі дослідники вважають Святослава не рідним сином Мстислава Ізяславича. Помер, за різними даними, 1172, 1183 або 1193 року у Бересті. Інформація про дружину та дітей відсутня.

Василько Романович 1204 – 1270

Василько Романович (1204 – 1279), волинський князь, спершу в Бересті. З 1245 р. до смерті в Володимирі. Союзник свого брата князя Данила Романовича у боротьбі з галицькими боярами, поляками і уграми, що претендували на Галич. Після смерті Данила (1264) став головою дому Романовичів.

Кобринське князівство (1366 – 1529)
Вишгородське князівство (1077 – 1210)

УКРАЇНА

Галицько-Волинське князівство

Уділи (райони):

Володимир-Волинське князівство (990 – 1452)

Галицько-Волинські князі

Володимирське князівство

987–1013 Всеволод I (син Володимира I Великого)

до 1054 Святослав I (син Ярослава I Мудрого, князь чернігівський 1054–1073, київський 1073–1076)

1054–1057 Ігор Ярославич (син Ярослава I Мудрого)

1057–1064 Ростислав Володимирович (син Володимира II Новгородського, з 1064 князь тмутороканський)

1073–1076 Олег I Гореславич (син Святослава II, князь тмутороканський 1083–1115, чернігівський 1078, 1094–1097, сіверський 1097–1115)

1078–1087 Ярополк I (син Ізяслава I Ярославича)

1087–1099 Давид Ігорович (син Ігоря Ярославича, князь тмутороканський 1081–1082, з 1085 в Дорогобужі, князь луцький 1099–1100)

1099 Мстислав I

1100–1118 Ярослав Святополкович (син Святополка II)

1118–1119 Роман I (син Володимира II Мономаха)

1119–1135 Андрій I Добрий (син Володимира II Мономаха, князь переяславський 1135–1141)

1135–1141 Ізяслав II (син Мстислава I Великого, Великий князь Київський 1146–1149, 1151–1154)

1141–1146 Святослав II (син Всеволода II, князь новгородський 1140, турівський 1142, 1154–1155, буський 1146, сновський 1151–1154, стародубський 1155–1157, сіверський 1157–1164, чернігівський 1164–1177, Великий князь Київський 1173–1194)

1146–1149 Володимир I

1149 Святополк

1149–1151 Ізяслав II (вдруге) (син Мстислава I Великого)

1151–1154 Святополк (вдруге)

1154–1157 Володимир II (син Мстислава I Великого, князь дорогобужський

1150–1154, 1170–1171, слуцький 1162, трипільський 1162–1168, Великий князь Київський 1171)

1157–1170 Мстислав II (син Ізяслава II, з 1146 князь переяславський, з 1155 пересопницький, з 1167 Великий князь Київський)

1170–1173 Святослав III (син? з 1170 князь берестейський)

1173–1187 Роман II Великий (син Мстислава II, з 1168 князь новгородський, з 1199 галицький, з 1204 Великий князь Київський)

1187–1188 Всеволод II (брат, з 1170 князь белзький)

1188–1205 Роман II Великий (вдруге)

1205–1206 Данило I Галицький (син, князь галицький 1205–1206, 1211–1212, 1230–1232, 1233–1235, 1238–1264, Великий князь Київський 1239–1241)

1206–1207 Святослав IV (син Ігоря Чернігівського, з 1210 князь перемиський)

1207–1208 Данило I Галицький (вдруге)

1208–1215 Олександр I (син Всеволода Мстиславича, князь белзький 1195–1208, 1215–1233)

1215–1238 Данило I Галицький (втретє)

1238–1269 Василько (син Романа II Великого, брат Данила I Галицького, з 1207 князь берестейський, з 1208 белзький, з 1227 в Луцьку і Пересопниці, з 1228 в Чорторійську)

1269–1288 Володимир III (син Василька Романовича)

1288–1292 Мстислав III (син Данила I Галицького, з 1264 князь луцький, з 1288 берестецький, з 1289 волковийський)

1301–1308 Юрій I (син Лева I, з 1269 князь белзький, з 1301 галицький і володимирський)

1308–1323 Андрій II (син Юрія I)

1323–1325 Володимир IV (син Лева II)

1325–1340 Юрій II Болеслав (син Тройдена I)

1340–1366 Любарт-Дмитро (син Гедиміна, князь луцький 1323–1324, 1340–1384, любарський 1323–1340, галицький 1340–1349, 1353–1354, 1376–1377)

1366–1370 Олександр II (син Коріята-Михайла Гедиміновича, з 1362 князь подільський)

1370–1384 Любарт-Дмитро (вдруге)

1384–1390 Федір (син, з 1393 князь сіверський, з 1405 жидачівський)

1431 Федір (вдруге)

1434–1452 Свидригайло (син Ольгерда, Великий князь Литовський 1430–1432, Великий князь Руський 1432–1440)

Луцьке князівство

1099 Микола Святоша (син Давида Чернігівського)

1099–1100 Давид (син Ігоря Ярославича, князь тмутороканський 1081–1082, з 1085 в Дорогобужі, князь володимирський 1087–1099)

1155–1157 Мстислав I (син Ізяслава II, князь переяславський 1146–1149, 1151–1154, пересопницький 1155–1156, володимирський 1156–1170, Великий князь Київський 1167–1170)

1157–1180 Ярослав-Іван (брат, з 1146 князь турівський, з 1148 новгородський, з 1173 Великий князь Київський)

1180–1220 Інгвар I (син Ярослава II, Великий князь Київський 1201–1202, 1212)

1183 Всеволод (брат Інгвара I)

1220–1226 Мстислав II Німий (брат Інгвара I, з 1180 князь пересопницький, з 1212 галицький)

1226–1227 Іван (син Мстислава Німого)

1227 Ярослав (син Інгвара I, князь у Перемилі 1220–1223, 1228–1240, з 1223 у Шумську)

1227–1238 Василько (син Романа II Великого, з 1207 князь берестейський, з 1208 белзький, з 1227 в Пересопниці, з 1228 в Чорторійську, з 1238 князь володимирський і берестецький, з 1289 волковийський)

1240 Ростислав (син Михайла II Чернігівського, князь новгородський 1230–1231, галицький 1236–1238)

1264–1292 Мстислав III (син Данила I Галицького, з 1288 князь володимирський і берестецький, з 1289 волковийський)

1308–1323 Лев II (син Юрія I, з 1308 князь галицький і володимирський)

1323–1324 Любарт-Дмитро (син Гедиміна, князь любарський 1323–1340, галицький 1340–1349, 1353–1354, 1376–1377, володимирський 1340–1366, 1370–1384)

1340–1384 Любарт-Дмитро (вдруге)

1384–1390 Федір (син, князь володимирський 1384–1390, 1431, з 1393 сіверський, з 1405 жидачівський)

1431–1433 Дмитро-Сангушко (брат)

Дорогобузьке князівство

- 1084–1086 Давид Ігорович (син Ігоря Ярославича, князь тмутороканський 1081–1082, володимирський 1087–1099, луцький 1099–1100)
1100–1112 Давид Ігорович (вдруге)
1150–1152 Володимир Андрійович (син Андрія Доброго, князь білогородський 1150, 1156–1170, пересопницький 1150–1152, берестейський 1154–1156)
1152–1154 Володимир Мстиславич (син Мстислава I Великого, князь володимирський 1154–1157, случький 1162, трипільський 1162–1168, Великий князь Київський 1171)
1156–1170 Володимир Андрійович (вдруге)
1170–1171 Володимир Мстиславич (вдруге)
1171–1173 Мстислав Володимирович (син Володимира Мстиславича)
1152–1154 Всеволод Ярославич (син Ярослава Ізяславича)
бл.1220-1223 Ізяслав Інгваревич (син Інгвара Ярославича)

Белзьке князівство

- 1170–1195 Всеволод I (син Мстислава II, князь володимирський 1187–1188)
1195–1207 Олександр Всеволодович (син, князь володимирський 1208–1215)
1208–1211 Василько (син Романа II Великого, з 1207 князь берестейський, з 1227 в Луцьку і Пересопниці, з 1228 в Чорторійську, з 1238 князь володимирський)
1211–1215 Всеволод II (брат Олександра Всеволодовича, з 1207 князь червенський)
1215–1233 Олександр Всеволодович (вдруге)
1233–1241 Данило I Галицький (брат Василька, князь галицький 1205–1206, 1211–1212, 1230–1232, 1233–1235, 1238–1264, володимирський 1205–1206, 1207–1208, 1215–1238, Великий князь Київський 1239–1241)
1241–1245 Всеволод III (син Олександра Всеволодовича)
1245–1269 Лев I (син Данила I Галицького, з 1269 князь галицький, з 1271 Великий князь Київський)
1269–1301 Юрій I (син, з 1301 князь галицький і володимирський)
1340–1377 Юрій Наримунтович (син Наримунта, з князь 1340 холмський, з 1348 в Рожині)
1377–1382 Владислав Опольчик (син Болеслава II Опольського, князь опільський 1356–1401, в 1368–1372 в Люблінцю, в 1370–1392 в землі Велюньській і Ченстохові, з 1370 в Болеславцю, в 1375–1396 в Пщині, князь добжинський і куявський 1378–1392, з 1383 в Глогувку)
1383–1387 Юрій Наримунтович (вдруге)
1388–1426 Земовит IV (син Земовита III, з 1373/1374 князь в Раві, з 1381, в результаті поділу, в Раві, Плоцьку, Сохачеві, Гостиніні, Плонську і Візні)
1426–1427 Тройден II (син, правив разом з братами)
1427–1434 Земовит V (правив разом з братами)
1434–1442 Казимир II (син Земовита IV, до 1434 співправив з братами)
1442–1455 Владислав I (брат)
1455–1462 Земовит VI (син)
1462 Владислав II (син Владислава I Плоцького, до 1462 співправив з братами)

Берестейське князівство

- 1086–1103 Ярослав (син Ярополка-Петра)
1170–1183 Святослав (син Мстислава II, з 1170 князь володимирський)

1208–1228   Василько (син Романа II Великого, з 1208 князь белзький, з 1227 в Луцьку і Пересопниці, з 1228 в Чорторійську, з 1238 князь володимирський)

Пересопницьке князівство

1147–1149   В'ячеслав I (син Володимира II Мономаха, князь суздальський 1096–1107, смоленський 1113–1125, турівський 1125–1132, 1132–1142, 1142–1147, Великий князь Київський 1139, переяславський 1132, 1133, 1142, пересопницький 1147–1149, вишгородський 1150–1151)

1150   Мстислав I (син Юрія I Долгорукого, князь пересопницький 1150, новгородський 1156–1157)

1150–1151   Андрій I Боголюбський (брат, князь вишгородський 1149–1150, 1155–1156, пересопницько-турівський 1150–1151, володимиро-суздальський 1156–1174)

1152–1154   Володимир (син Андрія Доброго, князь білогородський 1150, Дорогобузький 1150–1152, 1156–1170, 1156–1170, берестейський 1154–1156)

1155–1156   Мстислав II (син Ізяслава II, з 1146 князь переяславський, з 1157 володимирський, з 1167 Великий князь Київський)

1180–1220   Мстислав III Німий (син Ярослава II, з 1212 князь галицький, з 1220 луцький)

1225–1229   Василько (син Романа II Великого, з 1207 князь берестейський, з 1208 белзький, з 1227 в Луцьку, з 1228 в Чорторійську, з 1238 князь володимирський)

Волинське князівство (Володимирське князівство) — західне руське князівство династії Рюриковичів на території сучасної Волині з центром у місті Володимир. Утворилося на землі волинян. Із X ст. входило до складу Київської Русі. Центром князівства був Володимир. Першим князем став син Володимира Святославича Всеволод. Започатковане старшим сином Ярослава Мудрого Ізяславом по смерті батька. В 1084 році в результаті виділення з Волинського князівства під владою синів князя Ростислава Володимировича виокремилось Перемишльське князівство. В 1154 розділилося на Володимирське і Луцьке. Далі історія Волинського князівства зосереджується у Володимирському князівстві, на чолі якого став Мстислав II Ізяславич. Наприкінці 1160-х років воно було поділене між його синами. У другій половині XII ст. Волинсько-Володимирське князівство перетворюється на одне з найсильніших у Давній Русі. Найбільшої могутності воно досягло за князювання Романа Мстиславича (1170—1205). Роман Мстиславич об'єднав Володимирське князівство з Галицьким. Луцьке князівство залишалось напівсамостійним до 1228, коли увійшло до Волинського князівства Василька Романовича — складової частини Волинсько-галицького князівства. Князівство займало територію по Бугу, Стиру, Горині й правих притоках Прип'яті.

Правителі Володимирського князівства

Володимирські князі

Князь Роки   Примітки

Всеволод I Володимирович   987

Святослав I Ярославич   до 1054

Ігор Ярославич   1054—1057

Ростислав Володимирович   1057—1060

Олег-Михайло Святославич   1074—1077

Ярополк Ізяславич   1078—1087

Давид Ігоревич   1087—1099

Мстислав I Святополкович   1099

Ярослав Святополкович   1100—1118

Роман I Володимирович   1118—1119

Андрій I Добрий 1119—1135
 Ізяслав I Мстиславич 1135—1141
 Святослав II 1141—1146
 Володимир I Андрійович 1146—1149
 Святополк Мстиславич 1149
 Ізяслав I Мстиславич 1149—1151 вдруге
 Святополк Мстиславич 1151—1154 вдруге
 Володимир II Мстиславич 1154—1157
 Мстислав II Ізяславич 1157—1170
 Святослав III Мстиславич 1170—1173
 Роман II Мстиславич 1173—1188
 Всеволод II Мстиславич 1188
 Роман II Мстиславич 1188—1205 вдруге
 Данило I 1205—1206
 Святослав IV Ігоревич 1206—1207
 Данило I 1207—1208 вдруге
 Олександр I Всеволодич 1208—1215
 Данило I 1215—1238 втретє
 Василько Романович 1238—1269
 Володимир III 1269—1288
 Мстислав III Данилович 1288—1292
 Лев I 1292—1301
 Юрій I Львович 1301—1308
 Андрій II 1308—1323
 Володимир IV 1323—1325
 Юрій II Болеслав 1325—1340
 Любарт-Дмитро 1340—1366
 Олександр II Коріятович 1366—1370
 Любарт-Дмитро 1370—1384 вдруге
 Федір Любартович 1384—1390
 Федір Любартович 1431 вдруге
 Свидригайло Ольгердович 1434—1452 з перервами
 Семен Омелькович 1452-1470 останній

Всеволод I Володимирович з 987
Святослав I Ярославич до 1054
Ігор Ярославич 1054—1057
Ростислав Володимирович 1057—1060
Олег-Михайло Святославич 1074—1077[1]
Ярополк Ізяславич 1078—1087
Давид Ігоревич 1087—1099
Мстислав I Святополкович 1099
Ярослав Святополкович 1100—1118
Роман I Володимирович 1118—1119
Андрій I Добрий 1119—1135
Ізяслав I Мстиславич 1135—1141
Святослав II 1141—1146
Володимир I Андрійович 1146—1149
Святополк Мстиславич 1149
Ізяслав I Мстиславич 1149—1151 вдруге

Святополк Мстиславич 1151—1154 вдруге
Володимир II Мстиславич 1154—1157
Мстислав II Ізяславич 1157—1170
Святослав III Мстиславич 1170—1173
Роман II Мстиславич 1173—1188
Всеволод II Мстиславич 1188
Роман II Мстиславич 1188—1205 вдруге
Данило I 1205—1206
Святослав IV Ігоревич 1206—1207
Данило I 1207—1208 вдруге
Олександр I Всеволодич 1208—1215
Данило I 1215—1238 втретє
Василько Романович 1238—1269
Володимир III 1269—1288
Мстислав III Данилович 1288—1292
Лев I 1292—1301
Юрій I Львович 1301—1308
Андрій II 1308—1323
Володимир IV 1323—1325
Юрій II Болеслав 1325—1340
Любарт-Дмитро 1340—1366
Олександр II Коріятович 1366—1370
Любарт-Дмитро 1370—1384 вдруге
Федір Любартович 1384—1390
Федір Любартович 1431 вдруге
Свидригайло Ольгердович 1434—1452 з перервами
Семен Олелькович 1452-1470 останній

Ярослав Святополкович (+1123)

Ярослав Святополкович (пом.1123), князь володимиро-волинський і дорогобузький, син київського князя Святослава II Ізяславича. При підтримці угорського, польського і чеського війська воював з Володимиром Мономахом. Волинські бояри покинули Ярослава Святополковича і перейшли до Мономаха. У цій війні Ярослав Святополкович був убитий. Був одружений з дочкою угорського короля Володислава.

Володимир Василькович 1270 – 88

Володимир Василькович, князь володимирський (1270 – 88). Відомий як «книжник і філософ великий». Його двір став культурним осередком України, книги і ікони з Володимира йшли до Чернігова, Перемишля, Більська і т.д. Ворог поміркованої про татарської політики Лева галицького, передав перед смертю своє князівство Мстиславу Даниловичу. За Володимира Волинь займала виняткове становище як велика східно-європейська держава, продовжуючи експансію на білоруські землі і здійснюючи опіку над Мазовецьким князівством.

Володимир Андрійович (1170)

Володимир Андрійович (пом.1170), князь східно-волинський (Погорина), внук Володимира Мономаха, грав деяку роль в боротьбі за Київ по смерті Ростислава Мстиславича (1167).

Волинське князівство

1. Ярополк Ізяславич 1078 – 1086
2. Ярослав Ярополкович Давид Ігоревич 1097 –
3. Святополк Ізяславич II 1100 –

4. Ярослав Святополкович 1113 – 1123
5. Роман Володимирович 1117 – 1119
6. Андрій Володимирович 1119 – 1135
7. Ізяслав Мстиславич 1135 – 1140
8. Святослав Всеволодович 1140 – 1146
9. Володимир Андрієвич 1146 –
10. Ізяслав II Мстиславич 1147 – 1152
11. Святополк Мстиславич 1152 – 1154
12. Ярослав Ізяславич 1154 – 1155
13. Роман Мстиславич 1155 – 1170
14. Данило і Василько Романовичі 1205 – 1238
15. Василько Романович 1268 – 1288
16. Мстислав Данилович 1288 – 1300
17. Юрій I Львович 1301 – 1315
18. Лев II і Андрій I 1315 – 1323
19. Юрій II Болеслав 1323 – 1340
20. Дмитро Любарт 1340 – 1386
21. Теодор Любартович 1386 –
22. Вітовт Кейстутович 1392 – 1430

Володимир-Волинське князівство

1. Всеволод Володимирович пом. 990
2. Ігор Ярославич – 1060
3. Ярослав Святополкович – 1123

Всеволод Володимирович (бл. 983 — до 1013) — Перший князь Володимирський, син Володимира I Великого від Рогнеди. В 988 р. (за одними літописами, а за іншими - в 987 і 990 роках) він отримав від батька в уділ Володимир (Волинський), а за переказом Стурлезона, в 1013 р. Всеволод прибув до Швеції і сватався там до вдови королеви Сигріде Сторраде, але за її наказом був вбитий. Народився між 983-984 рр. У спадок отримав Волинь з центром у Володимирі. Це місто вперше згадується під 989 р. Тотожний Всеволод з Віссавальдом, якого Сігрід Горда спалила в лазні. Вважається, що варязьке оточення підбило хлопчика на розрив з батьком і вивезло в Швецію. На той час Всеволоду могло бути 11-12 років. На Волинь він прибув у супроводі варязької армії, в числі якої безперечно були шведи. Поблизу Володимира знаходилося с.Варяж, де розміщувалася армія, надіслана з юним князем. Л. Войтович вважає цю версію малоімовірною: на що могли розраховувати радники юного ізгоя, сватаючи його до вдови шведського конунга? У 1008 або 1013, коли Волинь увійшла у володіння Туровського князя Святополка Володимировича, Всеволода вже не було в живих.

Ярослав Святополкович (пом. 1123)

Ярослав Святополкович (пом. 1123), князь володимиро-волинський і дорогобузький, син київського князя Святослава II Ізяславича. При підтримці угорського, польського і чеського війська воював з Володимиром Мономахом. Волинські бояри покинули Ярослава Святополковича і перейшли до Мономаха. У цій війні Ярослав Святополкович був убитий. Був одружений з дочкою угорського короля Володислава.

Володимир Василькович 1270 – 88

Володимир Василькович, князь володимирський (1270 – 88). Відомий як «книжник і філософ великий». Його двір став культурним осередком України, книги і ікони з Володимира йшли до Чернігова, Перемишля, Більська і т.д. Ворог поміркованої про

татарської політики Лева галицького, передав перед смертю своє князівство Мстиславу Даниловичу. За Володимира Волинь займала виняткове становище як велика східно-європейська держава, продовжуючи експансію на білоруські землі і здійснюючи опіку над Мазовецьким князівством.

Володимир Андрійович (1170)

Володимир Андрійович (пом.1170), князь східно-волинський (Погорина), внук Володимира Мономаха, грав деяку роль в боротьбі за Київ по смерті Ростислава Мстиславича (1167).

Олег Святославич (пом.1115)

Олег Святославич (пом.1115), внук Ярослава Мудрого, після смерті батька правив недовгий час Володимиром Волинським (1076). Вигнаний звідти, втік до Тмуторокані, звідки пробував здобути свою батьківщину – Чернігів. За допомогою половців йому вдалося на якийсь час заволодіти зруйнованим половцями Черніговом (1094). Прогнаний незабаром з Чернігова, погодився прибути на Любецький з'їзд українських князів на якому плановано полагодити всі спірні справи між князями. На підставі його рішень Олег одержав Новгород Сіверський. Зв'язаний попередніми договорами з половцями Олег попри заклики Володимира Мономаха, не брав участі у походах на половців. Народна традиція відзеркалена в «Слові о полку Ігоревім», таврує союз Олега з половцями, називаючи його Гореславичем. Нашадки Олега змагалися з Мономаховичами за панування в Києві.

Ростислав Володимирович (у хрещенні Михайло; 1038? - 1067) — князь тмутороканський (з 1064), син князя Володимира Ярославича, внук Ярослава Мудрого, князь-вигнанець. Деякі дослідники вважають, що Р. В. князував у Ростові і Суздалі, а згодом — у Володимирі-Волинському. Був одружений з Ілоною, дочкою угорського герцога Бели (майбутнього короля Бела І). Можливо (літописних даних немає), після смерті Ярослава Мудрого (1054) отримав у володіння Червенські городи та Галицьку землю (згодом уділами в Галичині — Перемишлем, Теревовлею і Звенигородом — володіли його сини Рюрик, Володар та Василько). У 1060 Р. В. змушений залишити Волинь. Напав у 1064 на Тмутаракань і вигнав звідти свого двоюрідного брата Гліба Святославича (сина Святослава Ярославича). Вів війни з племенами, що жили на Кавказі, підкорив косогів та інші сусідні племена. Під час бенкету у Корсуні отруєний візантійцями, які боялись посилення його влади. Похований у соборі Пресвятої Богородиці у Тмуторокані.

Ярополк Ізяславич (у св. хрещенні - Петро) (пом. 22 листопада 1087) — Святий, князь Вишгородський, Волинський і Турівський. Третій син Великого князя Київського Ізяслава I та польської княжни Гертруди, сестри короля Казимира, онук великого князя Київського Ярослава I Мудрого, одружений з Кунегундою-Іриною, дочкою графа Оттона. Король Русі. Перший раз, разом з батьком Ізяславом був вигнаний з Києва 15 вересня 1068 року, після поразки від половців, коли місто захопив Всеслав Полоцький. На весні 1069, за допомогою поляків, повернувся до Києва. Однак Всеслав, зібравши нову дружину, напав на Новгород та Полоцьк. Проти Всеслава, за наказом батька, пішов князь Ярополк. 1071 року - поблизу Голотичьська Ярополк розбив Всеслава. Незабаром розпочалась міжусобна боротьба поміж братів Ярославовичів. 1073 року Великим князем стає Святослав II, разом зі своїм батьком Ярополк подався до Польщі, згодом до Німеччини, до цісаря Генріха IV, коли ж цей останній не допоміг відзискати київський престол, Ярополк вдався до папи Григорія VII, який підтримав Із'яслава і Ярополка. Про заходи Ярополка перед папою зберігаються документи у Трірському псалтирі (1078 — 1087) в якому є мініатюрний портрет Ярополка і його дружини Ірини. Папа Григорій видав буллу, на початку якої мовилось: «Дмитру (ім'я надане при хрещенні Ізяславу), королю руському, і королеві, дружині його... Ваш син під час відвідування Апостольського престолу хотів отримати королівство як дар святого

Петра з наших рук... Ми зійшли до його прохань і прагнень, оскільки вони здалися справедливими, і, крім того, з огляду на вашу згоду передали йому управління вашим королівством як частиною володінь святого Петра». Отож, Папа коронував у Римі короною Ярополка Ізяславовича і надав йому лен Святого престолу на Руське Королівство (булла папи від 17 квітня 1075), за якою влада в Києві повинна була належати Ізяславові та його синові Ярополкові. Через три дні після написання цієї булли папа звернувся з посланням до польського короля Болеслава, в якому картав того за пограбування Ізяслава. 1076 Ярополк повернувся з батьком до Києва, діставши Вишгородський стіл. 1078 брав участь у боротьбі з Святославичами, під час якої загинув його батько. Від цієї дати Волинь з центром у Володимирі Волинському і Турово-Пинська земля відокремилися в окреме князівство, яким за згодою київського князя Всеволода рядив Ярополк. 1084 року був вигнаний з Волині Ростиславовичами. Князь Володимир II Мономах здобув місто Володимир і передав його Ярополку. Проте, коли Ярополк виступив проти його батька Великого князя Київського Всеволода, Володимир Мономах захопив у Луцьку в полон його дружину й матір, а сам Ярополк змушений був втікати до Польщі. 1087 року - повертається з Польщі, мириться з Володимиром Мономахом та стає князем Володимирським. 22 листопада - у дорозі до Звенигороду Галицького, Ярополка було вбито одним з дружинників, який врятувався втечею у Перемишлі, де правив Рюрик Ростиславович. Тіло князя-мученика перевезли спочатку до Володимира-Волинського, а 5 грудня честні останки прибули до Києва. Тіло князя зустрічали Великий князь Всеволод I Ярославич та митрополит Іван II з собором духовенства. Похований у церкві Св. Петра, яку він почав будувати.

Ярослав Святополкович (у хрещенні - Іван) (пом.1123), князь володимир-волинський і дорогобузький, син київського князя Святополка II Ізяславича. При підтримці угорських, польських і чеських військ воював з Володимиром II Мономахом. Волинські бояри покинули Ярослава Святополковича і перейшли до Мономаха. У цій війні Ярослав Святополкович був убитий. Був одружений з дочкою угорського короля Володислава.

Роман I Володимирович (? — 6 січня 1119) — четвертий син Володимира II Мономаха. Князь Волинський (1118 — 1119). 11 вересня 1114 року одружився з дочкою перемишльського князя Володаря Ростиславича.

1117 року виник конфлікт між батьком Романа Володимиром Мономахом та волинським князем Ярославом Святополковичем. Наступного року Мономах, об'єднавшись із галицькими Ростиславичами, вигнав Ярослава з Володимира і посадив на його місце Романа. Але на початку 1119 року Роман помер, і володимирський стіл зайняв брат Романа - Андрій I Добрий.

Святослав III Ігорович (церковне ім'я Андрій, 1177 — вбитий 1211) — князь волинський, син Ігоря Святославича Чернігівського.

Олександр Всеволодович (? - після 1234) князь белзький (1195-1208, 1215-1233) та володимирський (1208-1215), старший син Всеволода Мстиславича. Був політичним суперником Данила I Галицького, але у боротьбі з ним потерпів поразку та, скоріш за все, помер у галицькій в'язниці після 1234 року.

Володимир-Іван Василькович (1269—1288) — князь волинський, син Василька Романовича, зять князя Чернігова і Брянська Романа I Старого (дружина - Ольга Романівна). Видатний дипломат та діяч культури. Народився Володимир Василькович орієнтовно в другій половині 40-их років 13 століття. Його батьком був волинський

князь Василько — син Романа Мстиславовича, творця Волинсько-Галицької держави, і рідний брат Данила Галицького. Володимир Василькович з молодих років брав участь у військових походах разом із батьком. Поряд з військовим мистецтвом, пізнавав мистецтво дипломатії. І таким чином учився «бути князем». Після смерті свого батька в 1269 році зайняв престол у Володимирі (Волинському) й став правити землями Західної Волині. Ймовірно, основна частина Галицько-Волинського літопису укладалася й редагувалася за часів правління Володимира Васильковича. Тому літописець прагнув ідеалізувати цього князя. Спеціально зобразив його як зразкового князя-християнина, який виявляє християнське благочестя: читає Священне писання, підтримує ченців та священнослужителів. Йому притаманні смирення, відсутність гордості, справедливість, милість до убогих — моральні якості, котрі цінувалися християнами. Спеціально підкреслюється, що «говорив він ясно [словами] зі [Святих] книг, тому що був філософ великий». До заняття ним Волинського князівства після смерті батька літописи відзначають участь його в походах на литовців та поляків і шлюб із князівною брянською Ольгою Романівною. У 1269 році помер Василько Романович, і Володимир-Іван зайняв його місце. У 1273 р. він воював з ятвягами, яких примусив просити миру. 1274 року Володимир змушений був воювати з литовським князем Тройденом, що розоряв володимирські волості, помщаючись Володимирі, за словами літописця, за те, що батько його убив трьох братів Тройдена. Через деякий час вороги примирилися. Однак у наступному році ця мирна угода була порушена проти волі руських князів. До Володимира та його двоюрідного брата Лева I Галицького без будь-якого прохання з їх боку хан Ногай надіслав своє військо для війни з Литвою. Володимир-Іван змушений був виступити до Новоградка. Оскільки в Бересті (Брест) він довідався, що татари вже там, то за нарадою зі своїми союзниками, князем луцьким Мстиславом та Юрієм I, він пішов до Городні (Гродно). Мстислав та Юрій таємно від Володимира вступили в бій з литовцями, взяли в полон їхнього воєводу та бояр. Володимир сильно обурювався на цих князів за їхнє легкодумство, але поправив їхню помилку взяттям фортечної вежі перед воротами Городні, чим примусив жителів склонитися до миру. Наступного року (1280) проти свого бажання, «татарською неволею», Володимир змушений був допомагати Леву Даниловичу, що хотів зайняти польський престол, у війні його з Лешком II Чорним. У 1282 р. Ногай та Телебуга зажадали, щоб Володимир разом з іншими князями йшов на угорців. Володимир за станом здоров'я залишився вдома, а військо своє послав з Юрієм Львовичем. Під час цього походу Болеслав мазовецький нападав на Галицьку область, і Лев Данилович, повернувшись з угорського походу, запропонував Володимирі підняти на Болеслава Литву. Війська литовське та володимирське здобули повну перемогу над поляками. Наступного 1283 року за вимогою Телебуги Володимир-Іван знову повинен був йти на поляків, але незабаром відступив через свою хворобу. У нього гнила нижня частина обличчя. Не маючи дітей й не люблячи Лева за його жорстокість та властолюбство, а сина його Юрія — за лукавство й інтриги, Володимир хотів віддати свою волость Мстиславу Даниловичу луцькому, котрого покликав до себе й учинив з ним раду: йому віддавав він князівство, а «милій дружині своїй» Ользі Романівні й названій дочці Ізяславі м. Кобрин; зобов'язав Мстислава не кривдити княгиню свою й Ізяславу, не видавати без згоди княгині її заміж. 10 грудня 1288 (1289) Володимир-Іван Василькович помер в Любомлі від раку нижньої щелепи і гортані. Перебіг хвороби докладно описано в Галицько-Волинському літописі. Похований в Успенському соборі у Володимирі-Волинському. При дворі Володимира та за його безпосередньої участі діяв потужний осередок книжності - скрипторій, бібліотека, літературне коло в якому був упорядкований Південноруський літописний звід (Літопис Руський) та написана його заключна частина - так званий Галицько-Волинський літопис.

Юрій I Львович (1252 чи 57) — 18 березня 1308) — князь Белзький (1264—1301), князь Галицько-волинський (1301—1308), Король Руський, син Льва I Даниловича і Костанції Угорської. Спочатку князував на Холмщині і Підляшші, після смерті батька в 1301 році об'єднав всі землі Галицько-Волинського королівства зі столицею у Володимирі та успадкував від нього королівський титул. За володарювання Юрія I Львовича Польща відвоювала у Руського королівства Люблінську землю у 1302 році, а Угорщина — частину Закарпаття. Проте в стані миру Галицько-Волинська держава зазнала розквіту і економічного добробуту. Юрій Львович титулував себе «королем Русі, князем Володимирії», його держава користувалася добрими міжнародними зв'язками. Зокрема Юрій I Львович тримав союз з Куявською лінією польських князів, був одружений з Ефимією, сестрою Владислава I Локетка. Його заходами засновано в 1303 році Галицьку митрополію, до складу якої увійшли єпархії: Галицька, Володимирська, Перемишльська, Луцька, Холмська, Турівська. По смерті Юрія Львовича закінчився розквіт Галицько-Волинського королівства.

Андрій II Юрійович (рік народження невідомий — помер близько 1323) — король Русі, Галицько-Волинський князь (1308 (за іншими даними з 1315)-1323), другий син князя Юрія I Львовича, від якого успадкував королівський титул і невідомої з джерел на ім'я дочки великого князя володимирського та тверського Ярослава Ярославича. Соправитель королівства Русі. Після смерті свого батька, короля Юрія I Львовича, правив Галицько-Волинською державою разом зі своїм братом Львом II Юрійовичем. Уперше згадується 1315 у грамоті краківського князя Владислава I Локетка. А в грамоті 1316 Андрій Юрійович і Лев називають себе королями Руської землі — Галичини й Волині. Історики (М.Грушевський) припускають, що від батька Андрій дістав Волинь, а Лев — Галицьку землю. У пізньому литовсько-руському літописі (16 ст.) Лева, проте, названо луцьким князем. Андрій Юрійович і Лев 1316 брали участь у боротьбі краківського і поморського князів проти магдебурзьких маркграфів. Налагодивши тісні союзницькі зв'язки з польським королем Владиславом I Локетком і Тевтонським орденом, намагалися послабити залежність від Золотої Орди. Сприяли торгівлі між галицькими і польськими купцями. Успішно боролися проти монголо-татар, захищаючи західнослов'янські землі від їхніх набігів, і з Литвою. Збереглася грамота Андарія Юрійовича з печаткою, де він титулував себе королем Галіції і Лодомерії. Загинув одночасно з Левом II Юрієвичем (1323 р.), на думку деяких істориків — у боротьбі з монголо-татарами, інших — з литовцями, захищаючи від них Підляшшя. Литовсько-руські літописи 16 століття розповідають, ніби Андрій Юрійович і Лев (названі Володимиром Волинським і Левом Луцьким) загинули у війні з великим князем литовським Гедиміном. Натомість Локетек у листі 1323 до Папи Іоанна XXII писав, що ці князі, котрі були захистом Польщі від татар, нещодавно загинули, ймовірно, у боротьбі з Золотою Ордою. Після смерті Андрія Юрійовича пряма лінія нащадків Романа II Великого майже припинилася. Деякий час номінально правив Володимир Львович, приблизно до кінця 1324 — початку 1325 років. Потім на галицько-волинський престол було запрошено мазовецького князя Болеслава Тройденевича, який прийняв ім'я Юрія II Болеслава. Таким чином перервалася галицько-волинська династія Романовичів.

Юрій II Болеслав Тройденевич, династія П'ястів (бл. 1298 — 7 квітня 1340 р.) — галицько-волинський князь (1325—1340), король Руського королівства. Син мазовецького князя Тройдена I і Марії, дочки Юрія I Львовича. Будучи змушеним католиком, самостійно прийняв православну віру й ім'я Юрій. Намагаючись протистояти експансії Польщі та Угорщини, підтримував союзні відносини з

Тевтонським орденом і Литвою та Священною Римською імперією. Робив спробу повернути Люблінщину, яку 1303 р. захопила Польща підступно вбивши намісника Георгія Рознью. Юрій II Болеслав був 1331 р.намовлений польським посольством та частиною боярської верхівки одружитися з донькою великого князя литовського Гедиміна Офкою-Евфимією. Прагнучи зміцнити князівську владу, вів боротьбу проти бояр, в якій спирався на міщан. Юрій II підтримував розселення німецьких колоністів, задумав запровадити католицизм. Ці заходи Юрія II Болеслава підривали значення місцевої української аристократії та великої частини православного духовенства. Період правління Юрія II став поступовим занепадом Руського королівства: посилювався ординський вплив, безуспішною була боротьба з Польщею за Люблінську землю, міста дедалі більше контролювалися іноземними купцями та ремісниками, національна знать майже відійшла від адміністративної влади, місцеве населення насильницько наворачалося до католицизму. Масове невдоволення народу політикою Юрія II дало підставу боярам не тільки для активної агітації, а й до активних насильницьких дій. 1340 р. бояри організували проти Юрія II Болеслава змову і отруїли його у Володимирі ініціатором були Данило Тобільський та управитель дому Теодор Варра. Разом з тим за Юрія в 1331 р. знову відроджується галицька митрополія, очолена митрополитом Гаврилом. Титул володаря королівства Русі тимчасово перейшов до Великого князя Волинського Любарта Гедиміновича (1340-1349). Після смерті Юрія II Болеслава почалось активне завоювання українських земель Польщею. Польський король Казимир III Великий негайно зайняв Перемишльську землю, а потім опанував і Львовом. З цього часу у Любарта почалася багаторічна суперечка з Казимиром за спадщину галицьких королів. І вже 1349 р. король Казимир III захопив Галицьку землю. В квітні 1350 угорський король Людвік I Великий уклав угоду, згідно з якою Угорщина «відступала свої спадкові права» на Руське королівство пожиттєво Казимирові, який після цього став титулярним королем Русі. При відсутності сина у Казимира королівство Русі поверталось до Людовика разом з королівством Польським, а при наявності сина він повинен був виплатити тому відступне за королівство Русі.

Любарт Гедимінович (православне ім'я — Дмитрій; 1300 — 4 серпня 1384) — Литовсько-Руський князь, останній правитель об'єднаного Руського королівства, 133-й король Русі. Наймолодший син Гедиміна. Князь Луцький (бл.1323-1324, 1340-1383 рр.), Любарський (східноволинський) (1323-1340 рр.), Великий князь Волинський (1340-1383 рр.), Галицький (1340-1349), Житомирський 1363-1374, Кримський 1376-1377 рр.) У 1325 р., по смерті короля Лева II Юрійовича Галицького, Любарт, за дослідженнями Антоновича, одержав Східну Волинь, як зять померлого, і ще за життя батька переселився в цю область. Після смерті короля Русі Юрія-Болеслава II Тройденевича (1340 р.) бояри проголосили Любарта, по жіночій лінії зятя Юрія-Болеслава, володарем Галицько-Волинської держави, королем Русі. Але польський король Казимир III Великий негайно зайняв Перемишльську землю, а потім опанував і Львовом. З цього часу у Любарта почалася багаторічна суперечка з Казимиром за спадщину галицьких королів. Подобиць цієї боротьби не дійшло до нас, але з пізніших літописних вказівок довідаємося, що Любарт встиг опанувати Володимиром Волинським, Кременцем та Белзом; потім він зрадою був захоплений Казимиром у полон, з якого звільнився за допомогою Великого князя литовського Кейстута. Зайняті ним міста він удержав за собою, але не був досить сильний для того, щоб відняти в поляків землі Львівську і Перемишльську. До цієї пори (приблизно 1347 р.) відноситься дворічне перемир'я між Казимиром та князями литовськими, у тому числі й Любартом. В 1349 р. Казимир зайняв Волинь, але коли він розпустив військо і повернувся додому, Кейстут у союзі з Любартом витиснув польські гарнізони з замків Волинської, Холмської та Белзької земель, ввірвався в землю Львівську та спустошив польські прикордонні області. Литовських князів добре підбадьорювало зближення з великим

князем московським Семеном Гордим: у 1350 р. за згодою останнього Любарт женився вдруге, на племінниці Семена, дочці князя ростовського Костянтина. Хоча, Любарт й успадкував титул володаря королівства Русі (1340-1349), а 1347 р. Візантійський цісар звертався до нього, титулюючи його “королем Дмитром-Любартом”. В той час Любарт уже втратив Галичину. Галицькі бояри, під проводом Дмитра Детька, закликали на допомогу татар хана Узбека, і за їх допомогою уклали договір з трьома претендентами: визнаючи їх зверхність, виговорили собі внутрішню самоуправу. Правити став Дмитро Детько, як “староста та управитель Руської землі”. Року 1349 Казимір Великий дістав від татар за річну платню “право” на Галичину; він удруге напав на Галичину, взяв знову Львів і привласнив титул “пана Руської землі”. Любарт, за допомогою литовців, почав нападати на Галичину, на Польщу. Поляки, разом з уграми, здобули Володимир. В цій боротьбі активну участь взяли деякі з бояр, міщанські та селянські громади. Боротьба за державу набула характеру народньої війни. Але сили були нерівні, і Галичина та Холмщина залишилися в руках поляків. Любарт, як князь Волинський, став васалом Польщі. У 1350 році угорський король Людвік I Великий уклав угоду з королем Польщі, згідно з якою Угорщина «відступала свої спадкові права» на Руське королівство Казимирові, який після цього став титулярним королем Русі. За князя Любарта в Луцьку було збудовано фортецю – т.зв. замок Любарта.

Болеслав Свидригайло, (Швитригайло; православне ім'я — Лев; бл.1370 — 1452), князь Новгород-Сіверський, Великий князь Литовський (1430-32). У 1432 — 1440 рр. — Великий князь Руський (Київський). Син Ольгерда Гедиміновича, молодший брат Владислава II Ягайла. 1386 року разом із Ягайлом охрестився за католицьким обрядом, узявши ім'я Болеслав. Володів Витебським уділом, 1400 одержав Поділля (як лен, пов'язаний з Польщею), перед 1408 — князь брянський. У 1408 на чолі групи сіверських і верховських князів та бояр перебрався до Московщини. 1409 року покинув московську службу й повернувся до Литви, де був схоплений і ув'язнений у Кременці. 1418 року звільнений князем Дашком Острозьким. Воював із Великим князем Вітовтом і Ягайлом (за допомогою німецьких хрестоносних лицарів, Москви і Молдавії). 1420 року дійшов з ними до згоди і одержав Новгород-Сіверський і Брянський уділи. Після смерті Вітовта у жовтні 1430 року його наступником став молодший брат Ягайла — Свидригайло Ольгердович, сіверський князь. Він знову повів боротьбу проти посилення Польщі, за незалежність Великого князівства Литовського. Підтриманий білоруськими та українськими магнатами й шляхтою, а також литовськими вельможами, що хотіли позбутися залежності від Польщі, був проголошений Великим князем Литовським. 1431 року він виступив проти Ягайла, який влітку здобув Кам'янець, Володимир і взяв в облогу Луцьк. Воєнні дії між військами Свидригайла і Ягайла завершилися укладенням дворічного перемир'я. 1432 почав війну з Польщею за володіння Поділлям. Орієнтація Свидригайла на православну українську й білоруську шляхту, зумовила невдоволення литовських феодалів-католиків, які підняли в Литві повстання проти Свидригайла й проголосили Великим князем Литовським стародубського князя Сигізмунда I Кейстуовича (брата Вітовта). Наступні 4 роки в межах Великого князівства Литовського точилась Громадянська війна у Великому Князівстві Литовському (1432-1435), й фактично існувало дві держави — власне Литва і Велике князівство Руське. Перше очолював Сигізмунд, друге — Свидригайло. Щоб відтягнути від Свидригайла українську і білоруську шляхту, Ягайло і Сигізмунд формально зрівняли в правах православних з католиками (1432). Це дещо ослабило сили Свидригайла, який продовжував боротьбу за великокняжий престол, але зазнав великої поразки над р. Святою (біля Вількомира в Литві) 1435 р. Цю битву за масштабністю історичного значення сучасники

порівнювали з Грюнвальдською. Війська Свидригайла були вщент розбиті, самому князеві довелося рятуватися втечею. Ця битва стала причиною того, що православна і білоруська шляхта в Україні різко втратила свої позиції. Українські замки займали польські гарнізони, польські магнати отримували за службу землі переможених, посилювався відтік людей до Дикого Поля і т. д. Все це дає підстави твердити, що саме ця битва майже через два століття призвела до Визвольної Війни. Свидригайло покинув Литву й повернувся лише після смерті Сигізмунда (1440). Якийсь час він зберігав владу на українських землях Великого Князівства Литовського з титулом Великого князя Руського, але після 1438 володів тільки Волинню, Східним Поділлям та Київським князівством. Перманентна війна тривала до 1440-х р., коли від рук змовників, очолюваних Волинськими князями Іваном і Олександром Чарторийськими, загинув князь Сигізмунд. Помер у Луцьку.

Використана література

- *Рыдзевская Е.А.* Древняя Русь и Скандинавия IX—XIV вв. М., 1978. 239 с.
- *Богуславский В.В.* Славянская энциклопедия. Киевская Русь — Московия: в 2 т. — М.: Олма-Пресс, 2001.
- *Назаренко А.В.* Древняя Русь на международных путях. — М.: Языки русской культуры, 2001.
- *Войтович Л.* Княжеские династии Восточной Европы (конец IX — начало XVI в.).
- *Карпов А.Ю.* Владимир Святой. — М.: Молодая гвардия — ЖЗЛ; Русское слово, 1997.
- *Древняя Русь в свете зарубежных источников./* под редакцией Е.А. Мельниковой. — М.: Логос, 1999.
- *Енциклопедія українознавства. У 10-х томах. /* Головний редактор *Володимир Кубійович.* — Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954—1989.
- *Гайдай Л.* Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях.- Луцьк: Вежа, 2000 .
- *Довідник з історії України. За ред. І.Підкови та Р.Шуста.-* К.: Генеза, 1993 .

Єпархія м. Луцьк УГКЦ

1. 1288
2. Климент 1322
3. Теодосій 1326-1328
4. Трифон 1331-1333
5. Іван 1393-1398
6. Теодор 1397-
7. Діонісій 1415-
8. Евтимій 1429-
9. Олексій 1429
10. Теодосій 1445
11. Кирило 1449-
12. Мартиміян 1459
13. Йона 1494-1495
14. Ефрем 1495-1498
15. Кирило 1503-1526
16. Пафнутій 1526-1528
17. Макарій 1528-1534
18. Арсеній 1534-1540

19. Теодосій Гулевич 1541- 1548
20. Йосиф 1558-
21. Никифор 1564-
22. Марко Журавницький 1565-1567
23. Йона Красенський 1569-1585
24. Кирило Терлецький 1585-1596

В Унії з Римом 1596 р.

Луцько – Острозька єпархія

25. Кирило Терлецький 1596-1607
26. Євстахій Мамінський 1607-1621
27. Єремія Почановський 1621-1636
28. Никифор Лосовський 1637-1651
29. Прокіп Хмельовський адм. 1651-1664

Митрополити

30. Денис Жабокрицький 1702-1711
31. Йосиф Левицький 1711-1713
32. Йосиф Виговський 1713-1730
33. Теодосій Рудницький 1730-1750
34. Сильвестр Рудницький 1750-1777
35. Купріян Стецький 1777-1787
36. Михайло Стадницький 1787-1797
37. Стефан Левицький 1797-1807
38. Григорій Коханович 1807-1814
39. Яків Мартушевич 1814-1826
40. Іван Красовський 1826-1827
41. пом. Кирило Сиротинський 1825-1828
42. Йосиф Боцян 1914-1926
43. Микола Чарнецький адм. 1931-1958
44. Василь Величковський 1963-1973

Єпархія м. Володимир УГКЦ

1. Стефан 1091-1094
2. Анфілохій 1105-1122
3. Семен 1123-1136
4. Теодор 1137-1147
5. Асаф 1223-1229
6. Василь
7. Никифор
8. Косма
9. Евсегеній 1287-1289
10. Атанасій 1328-1353
11. Іван 1405
12. Герасим 1414-1415
13. Данило 1452
14. Порфирій
15. Никифор 1458
16. Дем'ян
17. Теодосій 1485

18. Васяян 1487-1497
19. Васяян 1506-1511
20. Пафнутій 1513-1526
21. Йона
22. Геннадій 1540
23. Васяян 1546
24. Олексій -1550
25. Йосиф Б.Красенський 1550-1565
26. Теодосій Лазовський 1565-1588
27. Мелетій Хребтович 1588-1591
28. Іпатій Потій 1593-1596
В Унії з Римом 1596р.

Володимирсько – Берестейська дієцезія:

1. Іпатій Потій 1591-1613.
2. Йоаким Мороховський 1613-1631.
3. Йосиф Баковецький 1632-1650.
4. Іван Потій 1655-1666.
5. Венедикт Глинський 1667-1678.
6. Лев Слюбич Зеленський 1679-1708.
7. Лев Кишка 1711-1728.
8. Корнило Лебецький 1729.
9. Теофіль Годабський 1730-1756.
10. Филип Володкович 1758-1778.
11. Симеон Млоцький 1778-1795.
12. Йосафат Булгак і його помічник Лев Яворський 1811-1833.

Луцько – Острожська дієцезія.

1. Кирило Терлецький 1585-1597.
2. Єремія Почановський 1621-1636.
3. Никифор Лосовський 1636.
4. Прокіп Хмельовський 1660.
5. Діонісій Жабокрицький 1702-1715.
6. Кирило Шумлянський 1711
7. Йосиф Виговський 1716-1730
8. Теодозій Рудницький 1731-1751
9. Сильвестр Рудницький 1752-1777
10. Кипріян Стецький 1778
11. Михайло Стадницький 1783
12. Стефан Левинський 1784-1795 і 1798-1814
13. Григорій Коханович 1807-1814
14. Корсак 1811
15. Яків Мартушевич 1817
16. Кирило Сиротинський

Галицьке князівство (1084 – 1352)

Галицьке князівство

1. Рюрик Ростиславович 1094
2. Володар Ростиславович 1124

3. Володимирко Володарич 1124 – 1153
4. Ярослав Володимиркович (Осмомисл) 1153 – 1187
5. Володимир Ярославович 1187 – 1199
6. Роман Мстиславич 1199 – 1205
7. Ігоревичі 1206 – 1211 (Володимир III Ігоревич пом.1211)
8. Володислав Кормильчич 1213 – 1214
9. Коломан Угорський 1214 – 1219
10. Мстислав Удатний 1219 – 1228
11. Данило Романович 1228 – 1233
12. Ростислав Михайлович 1233 – 1237
13. Данило Романович (2) 1237 – 1264
14. Лев Данилович 1264 – 1300
15. Юрій Львович 1301 – 1315
16. Лев II, Андрій I Юрієвичі 1315 – 1323
17. Юрій II Тройденевич 1323 – 1340
18. Дмитро Детько 1340 – 1349
19. Казимир III 1350 – 1370
20. Людвик Угорський 1370 – 1372
21. Владислав Опольський 1372 – 1378
22. Людвик Угорський (2) 1378 – 1382
23. Ядвига Польська 1382 – 1378

Луцьке князівство (1099, 1125 – 1320)

Луцьке князівство — західне руське князівство династії Рюриковичів на території сучасної Волині з центром у місті Луцьк. Польський історик з XV віку Ян Длугош каже, що в 1000 році Володимир I Великий заложив у Луцьку замок. Першим удільним князем у Луцьку був Давид Святославич (і його син Святослав-Панкратій Давидович в чернецтві Микола Святоша), син Святослава II. Він недовго княжив у своєму уділі. В 1097 князь Давид Ігорович при допомозі половців позбавив Давида Святославовича його Луцького уділу. В 1149 князь суздальський Юрій I Долгорукий позбавив князя Ізяслава II великокняжого столу в Києві і за деякий час рушив на Волинь. Головним завданням він поставив собі здобуття Луцька. Шести-тижнева облога міста Юрієві не вдалась. Луччани під проводом Ізяславового брата Володимира боронилися хоробро. В однім бої мало не загинув син Юрія — Андрій. Оточений зо всіх сторін, він врятувався лише завдяки свому коневі, що відніс його від юрби й впав мертвим. Князь Андрій поховав його з честю над Стиром. В 1154 році, коли княжив у Луцьку Мстислав Ізяславич, батько Романа II Великого; за намовою Юрія облягають Луцьк князі Ярослав I Осмомисл і Володимир Мстиславич. В часі облоги князь Мстислав втік на чужину шукати допомоги й оборону міста доручив свому братові Ярославові. Князь Мстислав, ставши 1155 володимирським князем, залишив Луцьк надалі в руках Ярослава Ізяславовича. Луцьк за цього князя (1155—1180) дуже розрісся та збагатів. По смерті Ярослава (1180) луцьке князівство було поділене на чотири частини: князь Всеволод дістав Луцьк, Інгвар — Дорогобуж, Мстислав Німий — Пересопницю, а Ізяслав мабуть, Шумськ. Князь Всеволод в 1180 воював з Святославом III, а в 1183 брав участь в поході українських князів на половців. Його наступником в Луцьку був князь Інгвар, а після нього Мстислав Німий, який вмираючи (1225) віддав свого сина Івана й свою землю під опіку князя Данила I Галицького. По смерті князя Івана (1227) Луцьк захопив князь Ярослав Інгваревич, але того ж року, в Жядичині князь Данило Галицький зустрівся з луцькими боярами, що були незадоволені князем Ярославом й просили взяти Луцьк під свою владу. Князь Данило, зібравши дружину в Володимирі, прибув під Луцьк, що гостинно відчинив йому свої ворота, і

прилучив його до земель свого брата Василька Володимирського. Зимою 1259 року один з татарських ватажків Куремса облягав Луцьк, але захисне положення міста рятує його. Розлив ріки робив його неприступним. Два роки пізніше приходить на Волинь з великою силою новий татарський ватажок Бурундай та наказує Василькові знищити кілька замків, у тому числі й луцький; Василько це домагання виконав. Князь Василько після смерті Данила (1264) віддає луцьку волость князеві Мстиславові, синові Данила Галицького. Князь Мстислав Данилович володів Луцьком, Дубном, Берестям, Белзом і іншими містами. Після смерті Володимира Васильковича (1288) володимирський стіл зайняв Мстислав. Луцьк знову довгий час не мав своїх князів. Після смерті Юрія I Львовича князя володимирського в 1308 луцьку волость дістав молодший його син Лев II, що вмер біля 1323 року, він був останнім князем Луцька з українського роду.

Князь Луцький - правитель, який правив у Луцькому князівстві. Луцькі князі

Князь	Роки	Примітки
Микола Святоша	1099	
Давид Ігорович	1099 - 1100	
Мстислав II Ізяславич	1155 - 1157	
Ярослав-Іван Ізяславич	1157 - 1180	
Інгвар Ярославич	1180 - 1220	
Всеволод Ярославич	1183	
Мстислав I Німий	1220 - 1225	
Іван Мстиславич	1225 - 1227	
Ярослав Інгваревич	1227 - 1228	
Василько Романович	1229 - 1238	
Ростислав Михайлович	1240	
Мстислав Данилович	1264 - 1292	
Лев Юрійович	1308 - 1323	
Любарт-Дмитро	1323 - 1324	
Любарт-Дмитро	1340 - 1384	Вдруге
Федір Любартович	1384 - 1390	
Дмитро-Сангушко Любартович	1431 - 1433	

Микола Святоша	1099	
Давид Ігорович	1099 - 1100	
Мстислав II Ізяславич	1155 - 1157	
Ярослав-Іван Ізяславич	1157 - 1180	
Інгвар Ярославич	1180 - 1220	
Всеволод Ярославич	1183	
Мстислав I Німий	1220 - 1225	
Іван Мстиславич	1225 - 1227	
Ярослав Інгваревич	1227 - 1228	
Василько Романович	1229 - 1238	
Ростислав Михайлович	1240	
Мстислав Данилович	1264 - 1292	
Лев Юрійович	1308 - 1323	
Любарт-Дмитро	1323 - 1324	
Любарт-Дмитро	1340 - 1384	Вдруге
Федір Любартович	1384 - 1390	
Дмитро-Сангушко Любартович	1431 - 1433	

Луцьке князівство

1. Святослав Давидович 1080 – 1143
2. Ярослав Ізяславич 1174 – 80
3. Всеволод пом.1209
4. Інгвар пом. 1212
5. Мстислав Німий пом. 1227

Інгвар Ярославич (пом. 1211)

Інгвар Ярославич (пом.1211), з волинських Мономаховичів. Князь дорогобузький і луцький, у 1202 недовгий час княжив у Києві як підручний Романа Мстиславича. По смерті останнього здобув на короткий час Володимир.

Ярослав Інгварович (пом.1240)

Ярослав Інгварович (пом.1240), князь луцький, син князя Інгвара Ярославича. З Луцька Ярослав був прогнаний князем Данилом галицьким, який призначив йому Перемиль і Меджибіж.

Луцьке князівство

6. Святослав Давидович 1080 – 1143
7. Ярослав Ізяславич 1174 – 80
8. Всеволод пом.1209
9. Інгвар пом.1212
10. Мстислав Німий пом.1227

Святослав (Святоша) 1080 – 1142

Святослав (Святоша) 1080 – 1142, князь луцький, син Давида Святославича. Прогнаний Давидом з Луцька, втік до батька у Чернігів. 1106 р. вступив до Києво-Печерського монастиря, прийнявши чернече ім'я Миколи. За 36 років чернецтва і схими спорудив церкву над монастирською брамою та шпиталь. Зібрав багато книжок які подарував Києво-Печерському монастиреві, мирив своїх розварених братів. Тіло (моці) Святослава визнаного святим, зберігається в Антонієвій печері Печерського монастиря (Лаври).

Микола Святоша (~1080 — 14 жовтня 1143) — в миру князь Святослав-Панкратій Давидович Чернігівський (Святоша було скороченим ім'ям від Святослава — так називали його рідні); печерський чудотворець. Народився близько 1080 року. Син чернігівського князя Давида Святославича, онук великого князя Святослава II, покровителя печерських монахів. До прийняття постригу був луцьким князем, володів землями у Чернігівському князівстві, мав дружину та дітей (його донька згодом була одружена з Новгородським князем Всеволодом Мстиславичем). Вигнаний Давидом Ігоревичем з Луцька, втік до батька у Чернігів. 17 лютого 1106 князь Святослав-Панкратій, залишивши родину, прийняв постриг та з іменем Микола (на честь святого покровителя Миколая Мірлікійського) провів 36 років у Києво-Печерському монастирі, ведучи суворий аскетичний спосіб життя. Він переніс монастирську лікарню на інший бік обителі й розширив настільки, що утворився цілий «лікарняний монастир». На його кошти збудовано Троїцьку надбрамну церкву Києво-Печерського монастиря та лікарняну церкву св. Миколи. Біля своєї келії Микола Святоша розвів чудовий сад. Зібрав багато книжок, які подарував Києво-Печерському монастиреві, мирив своїх розварених братів. Після смерті князя-ченця було канонізовано. Святі моці зберігаються у Ближніх (Антонієвих) печерах Києво-Печерської Лаври. Найвірогіднішою є версія походження назви місцевості Святошин від імені Миколи Святоши, котрий, за літописом, володів землями Борщагівки, що межувала зі Святошиним.

Давид Ігорович (1059 — 25 травня 1112) — син володимир-волинського князя Ігоря Ярославича (пом.1060), внук Ярослава I Мудрого. Князь тмутараканський (1081 — 1082). В 1084 одержав від Великого князя Київського Всеволода I в уділ місто Дорогобуж на Волині. А в 1085 після смерті Ярополка Ізяславича (†1087), отримав Волинське князівство. В порозумінні з Святополком II намагався відняти Галичину від Володаря й Василька Ростиславичів. Переслідуваний князями за осліплення 1097 р. теребовлянського князя Василька Ростиславича, втік до Польщі. Незабаром повернувся до Володимира, але, коли військо великого князя київського Святополка II обложило місто, Давид Ігорович змушений був віддати його. Продовжував вести боротьбу за волинський престол. В 1099 Давид Ігорович закликав собі на допомогу половецького хана Боняка і при його підтримці здобув Володимир і Луцьк. На Витечівському з'їзді 1100 року за осліплення Василька був позбавлений цього володіння. Замість Володимира одержав волинські міста Бузьк, Острог, Дубно і Чорторійськ, а незабаром Дорогобуж, де й помер.

Останки князівського поховання, знайдені у 1937-1938 при розкопках заснованого ним Давид-Городка, могли належати Давидові Ігоровичу.

Ярослав II Ізяславич (пом.1180) — Князь турівський (1146–1148 роки), новгородський (1148–1154 роки), луцький (1154–1180 роки), Великий князь Київський (грудень 1173 — кінець лютого 1174, початок березня 1174 — кінець червня 1174). Найдовше княжив у Луцькому князівстві. Другий син київського князя Ізяслава II Мстиславича. У 1173–1174 роках при допомозі Ростиславичів короткотривало сидів на великокняжому престолі у Києві, але наклав велику контрибуцію на населення, за що був вигнаний звідти. За його правління було засноване Луцьке єпископство. У 1149 році одружився з дочкою чеського короля Володислава II.

Інгвар Ярославич (пом.1211)

Інгвар Ярославич (пом.1211), з волинських Мономаховичів. Князь дорогобужський і луцький, у 1202 недовгий час княжив у Києві як підручний Романа Мстиславича. По смерті останнього здобув на короткий час Володимир.

Інгвар I Ярославич (? — бл. 1220) — Великий князь Київський (07.12.1201 -16.01.1202; середина 01.12.1203 -16.02.1203; друга половина 02.12.1204, 1212). Князь Луцький (1180 — бл. 1220 рр.), Дорогобужський і Шумський. Син Луцького князя, Великого князя Київського Ярослава II, онук Великого князя Ізяслава II, праправнук Володимира II Мономаха. 1180 року підтримував Великого князя Рюрика II проти Святослава III. 1183 року у суперечці з братом Всеволодом втратив Луцьк. До 1186 року не тільки повернув собі верховенство на Волині, але й прогнав Всеволода і тримав Дорогобуж. У 1205 року намагався утримати Володимир (Волинський). Проводив політику співпраці з Галицькими князями. У 1201-1204 роках точились боротьба галицько-волинських князів за Київський престол. За підтримки князя Романа II, Інгвар Ярославич став Великим князем Київським (1201-1204 рр., з невеликими перервами). Таким чином Київ був під зверхністю галицького князя аж до смерті князя Романа 1205 року. Вів боротьбу з Рюриком Ростиславовичем, який за допомогою половців намагався завоювати Київ. Підтримував стосунки з Польщею, його зятем був великий князь краківський Лешко I Білий. Є одним з героїв «Галицько — Волинського літопису», згадується в «Слові о полку Ігоревім». Після 1204 року був князем Бельзьким. 1208—1211 рр. посилав війська на підтримку малолітнього сина князя Романа — Данила проти представників Ігоря Святославича Сіверського. 1212 року,

спільно з Мстиславом Романовичем, ходив на Київ проти Всеволода IV Чермного і здобув його, ставши знову на великокняжий престол. Проте, після битви під Білгородом (неподалік Києва), коли князі остаточно виборили Київ, добровільно віддав столицю Мстиславу Романовичу, а сам пішов княжити до Луцька. Помер близько 1220 року.

Ярослав Інгварович (пом.1240)

Ярослав Інгварович (пом.1240), князь луцький, син князя Інгвара Ярославича. З Луцька Ярослав був прогнаний князем Данилом галицьким, який призначив йому Перемиль і Меджибіж.

Мстислав Ярославич Німий (пом. 1226) - князь Пересопницький (1180-бл. 1220), Галицький (1212-1213), Луцький (бл. 1220-1226). Молодший син Ярослава II Волинського і Київського. В 1183 Мстислав брав участь разом зі Святославом III Київським, Рюриком II, галицькими і переяславськими військами в поході на половців та перемозі на річці Орелі. В 1207 разом з Олександром Белзьким ходив на Володимир-Волинський, а в 1211 разом з угорцями, поляками та іншими волинськими князями прийшов на допомогу Данилу Романовичу Галицькому в боротьбі з князем Галицьким Володимиром Ігоровичем і його братом Романом. Після вигнання галицькими боярами Данила та його матері і вторинного посаження їх в Галичі угорським королем Андрієм II Арпадом Мстислав був запрошений до Галича боярами в 1212 році. Данило з матір'ю втекли до Угорщини, король знову пішов на Галич. Мстислав був вигнаний, і престол ненадовго зайняв боярин Володислав Кормильчич. Майже відразу краківським князем Лешком I Білим був організований похід на Галич, в якому брали участь і війська Мстислава. По смерті старшого брата Інгвар (бл. 1220) Мстислав зайняв луцький престол, залишивши за собою Пересопницю. В 1223 Мстислав разом з Данилом брав участь в битві на річці Калці, в якій загинули двоє його племінників: Ізяслав Інгваревич Дорогобужський і Святослав Інгваревич Шумський. Перед смертю заповів Луцьк Данилу Романовичу, доручивши йому свого сина Івана (невдовзі помер), в порушення прав своїх старших племінників Ярослава та Володимира Інгваревичів. Ярослав зайняв Луцьк, але поступився ним Данилові в обмін на інші уділи.

Іван Мстиславич (? - 1227) - князь Луцький, син Мстислава Німого. Унаслідував по смерті батька (1226 рік) луцький стіл. Помер 1227 року. Дані про дружину та дітей відсутні.

Ярослав Інгварович (пом. 1240) - князь луцький, син князя Інгвара Ярославича. Княжив також у Перемилі (бл.1220? — 1223, 1228 — ?) та Шумську (1223-1227). Після смерті Івана Мстиславича зайняв Луцьк. З Луцька Ярослава вигнав князь Данило Галицький, який призначив йому столи Перемиль і Меджибіж.

Василько Романович (1203 — 1269) — князь володимирський, син волинсько-галицького князя Романа II Мстиславича від його другої дружини Анни. В листі папи Римського до Данила I Романовича від 26 серпня 1247 року названий «королем Володимира». Після смерті батька (1205) Василько Романович разом з матір'ю і старшим братом Данилом, рятуючись від міжусобних чвар, втекли до Польщі. Скориставшись з міжусобної боротьби, польський король Лешко I Білий і угорський король Андрій II почали інтервенцію на Галицько-Волинську Русь. В 1207 році Василько був обраний князем у Бересті; в тому ж році при підтримці Краківського князя Лешка I Білого отримав від Олександра Всеволодовича Белзьке князівство, поступившись останньому містами Угровеськ, Верещин, Столп'є і Комов. В 1215 році

при підтримці Лешка Білого Данило Романович і Василько Романович повернули собі Володимирське князівство. В 1227 році Данило Романович з Васильком провів похід на Луцьк проти Ярослава Ігоревича, який закінчився здачею міста і полонем Ярослава Ігоревича. Після походу Василько Романович розширив свої володіння, отримавши від брата Луцьк і Пересопницю. 26 березня 1228 року Данило I Романович разом з Васильком провів успішний похід на Чорторийськ, в якому князували ворожі Данилу пінські князі. Похід закінчився взяттям міста і полонем пінських князів. В 1228 році під час облоги Кам'янця армією київсько-пінської коаліції Данило і Васильком разом із їх союзником Олександром Белзьким зробили стрімкий масований похід на Київ, який змусив київського та чернігівського князів зняти облогу і піти на примирення з Романовичами. В 1229 році Данило й Василько допомогли Конраду I Мазовецькому у міжусобній війні і взяли участь у поході на Польщу і облозі Калиша. В 1230 році Романовичі об'єднали у своїх руках Волинь. Наступні вісім років (1231-1238) вони вели війну за свою другу «вотчину» Галичину, яка була окупована угорцями. На чолі волинського полку взяв участь в 1245 році у Ярославській битві, в якій було розгромлено загони угорського та польського королів. В 1248 році, згідно з літопису, Василько Романович відбив грабіжницький набіг ятвягів, наздогнавши та розгромивши їх під Дрогочином. Було знищено 40 ятвязьких «князів». Після смерті у 1264 році Данила Романовича Галицького фактично правив усім Галицько-Волинським князівством. У Повісті Врем'яних літ поміщено оповідання Василя Волинянина про Василька Романовича.

Мстислав Данилович (1289 — 1292) — четвертий син Данила I Галицького, князь луцький, володимирський і берестейський, згодом і волковийський. До маловідомих і водночас незаслужено забутих фігур давньоруської історії належить князь Мстислав Данилович. Про нього маємо небагато відомостей. Але навіть те, що відомо, дає підстави говорити про нього як про далекоглядного й талановитого політика. Принаймні він зробив чимало для розвитку Луцька й Волині. Відомостей про цього князя маємо небагато. Переважно вони знаходяться в Галицько-Волинському літописі. Це джерело повідомляє, що Мстислав був четвертим сином князя Данила Галицького. Ще в молодому віці зі своїми родичами, князями Волині й Галичини, здійснював походи на ятвягів та литовців. Принаймні, літопис фіксує такі походи в 1274, 1275 рр. У той час походи на литовські землі мали життєво важливе значення для волинських князів. По-перше, литовські племена часто нападали на Волинь. Ці напади були спустошливі й становили велику проблему для місцевого населення. Не випадково про них згадується навіть у фольклорних творах. Напади ж волинських князів на литовців певним чином нейтралізували ці набіги. По-друге, після татарської навали волинські князі шукали для себе земель, які б могли «сховати» їх від набігів ординців. Такими могли стати землі сучасної Білорусії, частково заселені литовцями, ятвягами, прусами. Не даремно волинські князі, передусім Володимир Василькович, а потім Мстислав активно освоювали ці території, розбудовували їх. По-третє, освоєння вказаних земель відкривало доступ до Прибалтики. А самі ці землі ставали важливою ланкою в балто-чорноморській торгівлі. У Галицько-Волинському літописі говориться, що Мстислав разом із іншими галицькими й волинськими князями, знаходячись у «неволі татарській», змушений був брати участь разом з татарами в походах на Захід. Зокрема, в 1280 р. з ними він ходив на Польщу, в 1285 р. – на Угорщину, в 1287 р. – знову на Польщу. Літописець спеціально підкреслював, що робив він це неохоче. У літописній розповіді про похід татар на поляків у 1287 р. сказано, що їхній ватажок Телебуга наказав галицьким й волинським князям зустрічати його. Мстислав зустрів Телебугу на річці Горині. Це повідомлення дає підстави вважати, що він мав володіння на південному сході Волині, зокрема, в районі південної Погорини. Ця думку

підтверджують й інші літописні згадки. Наприклад, в одному місці літопису оповідається, що князь Володимир Василькович послав до Мстислава послів, а ті знайшли князя в місті Стіжку. Це місто, яке знаходилося неподалік сучасного Кременця, відіграло важливу роль у обороні волинських земель від татар. Не даремно на вимогу їхнього провідника Бурундая в 1259 р. князь Лев зруйнував оборонні споруди цього міста. Проте, очевидно, Мстиславові вдалося їх відновити й Стіжок знову став князівською резиденцією. У Галицько-Волинському літописі згадується, що Мстислав володів Луцьком та Дубном . І, судячи з деяких повідомлень, саме Луцьк був його основною резиденцією. Наприклад, біля Луцька, у селі Гай, Мстислав приймав мазовецького князя Кондрата. Ймовірно, за князя Мстислава відбулося формування Луцького князівства. Також була створена Луцька єпархія. Принаймні, до князювання Мстислава згадок про цю єпархію немає. Як правило, в той час межі єпархій збігалися з межами князівств. Тому, судячи з пізніше відомих нам меж Луцької єпархії, можемо говорити, що землі Луцького князівства охоплювали південно-східні території сучасної Волинської області, південну частину нинішньої Рівненської та північні частини Тернопільської й Хмельницької областей. Принагідно варто зазначити, що це були неспокойні землі. Вони межували із територіями, які безпосередньо контролювалися татарами. Ці землі часто ставали об'єктами набігів ординців. І Мстиславу доводилося багато уваги приділяти облаштуванню оборонних споруд у своєму князівстві. Очевидно, саме піклування за свої землі стало далеко не останнім чинником того, що в 1287 р., коли постало питання про успадкування багатого Володимирського князівства, котре належало Володимирі Васильковичу, останній вирішив передати його Мстиславу. Це сталося під час спільного походу татар і волинсько-галицьких князів на Польщу. Володимир Василькович у присутності ханів Телебуги й Алгуя зробив заяву, що, оскільки він не має дітей, то після смерті віддає «землю свою всю і городи» брату Мстиславу. Про це повідомили князя Лева та його сина Юрія, котрі претендували на волинські землі. Така заява видається добре продуманим кроком. Володимир Василькович сподівався, що ординські хани, васалами яких вважалися волинсько-галицькі князі, стануть гарантами виконання його волі. Далі Володимир Василькович, не бажаючи йти з татарами на поляків, подався на Волинь, а звідти – до містечка Кам'янця, що лежало на північ від Бреста. Тут до нього дійшла вістка, що Мстислав «оддає город Всевож боярам і села роздає». Це його вкрай обурило. «І послав, – пише літописець, – Володимир посла свого з жалобою до брата свого Мстислава, кажучи: «Брате! Ти мене ані на війні не взяв, ні списом мене не здобув еси, ні із городів не вибив мене есмь, раттю прийшовши на мене, – а так чиниш ти надо мною! Ти мені брат есть, а другий мені брат – Лев, а синовець мені – Юрій. Я ж із вас трьох вибрав есмь тебе одного і дав тобі есмь землю свою всю і городи по своїм животті. А за мого ж живоття не вмішуватися тобі ні в що». Мстислав же через посла почав виправдовуватися, казати, що він шанує Володимира Васильковича, як свого батька, і готовий йому служити. Однак Володимир, не покладаючись на усні домовленості і не маючи певності в діях свого наступника, вирішив укласти письмовий «Заповіт», у якому би обумовлювалася передача його спадку. Для цього спеціально викликав Мстислава до городка Рай, де лежав важко хворим. Тут і був написаний цей «Заповіт». Текст даного «Заповіту» вписаний у Галицько-Волинський літопис і є цікавим пам'ятником правової думки того часу.. Далі у літописі оповідається, що Мстислав отримав грамоту від Володимира Васильковича на його володіння. Із нею поїхав у місто Володимир, де вона була зачитана у церкві святої Богородиці. Мстислав відразу ж хотів приступити до правління. Однак Володимир Василькович не дав йому цього зробити, сказавши, що той буде правити у Володимирі тільки після його смерті. Знаючи, що Володимир Василькович передав свої володіння Мстиславові, галицькі князі Лев та його син Юрій, котрі претендували на ці землі, спробували вдатися до хитрощів, щоб заволодіти Берестейською землею. Вони

послали послів до Юрія та Лева з проською віддати їм цю землю. Проте Володимир Василькович їм відмовив, пославшись, що обіцяв її Мстиславу. Те, що для волинсько-галицьких князів відроджена Берестейщина важила дуже багато, засвідчують також події після смерті Володимира Васильковича. Князь Юрій, скориставшись нагодою, захоплює ці землі (Брест, Кам'янець і Більськ). Мстислав же погрожує, що звернеться до ординських ханів, які виступили гарантами виконання волі Володимира Васильковича. Це справляє враження. І Юрій, побоюючись татарського втручання, полишає Берестейщину. Але повернемося до питання, чому Володимир Василькович не хотів віддавати своїх земель (чи, принаймні, їхньої частини) Леву та його сину Юрію. М.Грушевський вважав таку поведінку нерозумною. Цей князь, на його думку, «не дуже мудро поступив, давши себе вести своїм особистим антипатіям до талановитого й енергійного Льва і через сі антипатії подарувавши своє князівство, наче окрасу з своєї гардероби, нездарному Мстиславу, замість аби злучити своїм тестаментом Волинь з Галичиною і тим повернути давню силу й значінне Галицько-волинській державі. Лев і Юрій потрапили б ту силу й значінне репрезентувати». Подібні погляди на це питання поділяють й інші дослідники. На перший погляд, поведінка Володимира Васильковича щодо передачі свого спадку була викликана особистими симпатіями й антипатіями. Насправді, справа стояла глибше. Володимир Василькович бачив у Мстиславі людину, яка б продовжила його політику, котра спиралася не стільки на військову силу, скільки на дипломатію. Ця політика виражалася в поступовому дистанціюванні від татар, обережній експансії на північ і захід, а також у розбудові своєї держави. Тому вибір Володимира Васильковича на користь Мстислава не видається випадковим. І навіть коли Мстислав почав виявляти надмірне владолюбство й чинити дії, що не подобалися Володимирові Васильковичу, той не відступився від свого наміру. Як уже зазначалося, на початку свого правління у Володимирському князівстві Мстиславу довелося зустрітися із складною, конфліктною ситуацією, коли його землі захопив князь Юрій. Проте цей конфлікт він зумів вирішити не військовим, а дипломатичним шляхом. Із Галицько-Волинського літопису відомо, що і Мстислав, як і його попередник приділяв увагу будівництву оборонних споруд, а також культурній діяльності, зокрема, будівництву храмів. Так, у 1289 р. Мстислав заклав оборонну вежу в місті Чорторійську. Того ж року спорудив церкву на честь праведників Іоакима та Анни, як припускають, на могилі своєї бабці, візантійської княжни Анни Марії. Вдаючись переважно до дипломатичних дій, він зумів розширити свої володіння. У 1289 р. «литовський князь Будикид і брат його Будивид дали князю Мстиславу город свій Волковийськ, щоб з ними він мир держав». У васальній залежності від Мстислава опинилася не лише Мазовія, а й Сандомирське князівство. Літописець, характеризуючи володіння Мстислава, писав так: «Він держав мир із навколишніми землями: з Ляхами, і з Німцями, і з Литвою, [а] землю свою держав величиною аж по Татар, а сюди – по Ляхи і по Литву». Тобто його держава становила значну частину земель сучасної України. На жаль, остання частина Галицько-Волинського, де ведеться мова про Мстислава, різко обривається. Проте немає сумніву, що цей князь лишив помітний слід у історії Волині. Дехто з дослідників вважає його «протопластом князів Острозьких». Дійсно, ця версія видається доволі правдоподібною. Адже Острозькі вважали себе нащадками Данила Галицького. Їхнє домонахальне місто Острог знаходилося в межах колишнього Луцького князівства Мстислава й Луцької єпархії. З часом ця єпархія почала іменуватися Луцько-Острозькою. Як і Мстислав, Острозькі приділяли велику увагу захисту своїх земель, будівництву оборонних споруд, а також культурному розвитку. Очевидно, вони перейняли естафету від свого прапредка.

Лев Юрійович (Лев II; р.н. невід. — п. не пізніше червня 1323 р.) — король Русі, галицький князь, соправитель Галицько-Волинської держави. Після смерті свого батька — короля Юрія I Львовича (1308 р., за ін. даними — 1315 р.) правив у королівстві Русі разом зі старшим братом Андрієм II Юрійовичем. Згодом одержав галицький уділ. Намагаючись убезпечити Волинсько-Галицькі землі від нападів Золотої Орди, Лев Юрійович та його брат підтримували союзні взаємини з Тевтонським орденом і Польщею. В 1323 під час одного з військових походів (на думку одних дослідників — проти литовських військ Гедиміна, ін. — монголо-татар) Лев Юрійович і Андрій Юрійович загинули. Королівство Русі успадкував син Льва II, а після його смерті через деякий час припинила існування галицько-волинська династія Романовичів. Останнім королем Галицько-Волинської держави став Володимир Львович, син Льва II Юрійовича, який однак був на троні не довго, приблизно до кінця 1324 — початку 1325 років. Боярство запросило на Руський престол мазовецького князя Юрія II Болеслава, сина сестри Лева і Андрія Юрійовичів — Марії Юрійівни (дочки Юрія I Львовича) з королівського роду П'ястів.

Белзьке князівство (1170 – 1269)

Белзьке князівство — західне руське князівство династії Рюриковичів на території сучасної Волині з центром у місті Белз. Белзьке князівство існувало у 12—15 століттях у верхів'ях Західного Бугу. Назва походить від центру князівства міста Белза. Белзьке князівство виникло близько 1170 року внаслідок феодального роздроблення Русі. В 1240 році його розгромили монголи. Белзьке князівство перебувало у васальній залежності спочатку від Волинського князівства, в 1234—1340 роках — від Волинсько-Галицького князівства, в 1340—1377 роках — у володіннях литовського князівства, а з 1388 року — у васальній залежності від Мазовії. В 1462 році Польща приєднала Белзьке князівство, перетворивши його на Белзьке воєводство, яке перебувало в її складі до 1772 року.

Князь Белзький - правитель, який правив у Белзькому князівстві.

Луцькі князі. Князь Роки	Примітки	
Всеволод Мстиславич	1170 - 1195	
Олександр Всеволодович	1195 - 1207	
Василько Романович	1208 - 1211	
Олександр Всеволодович	1214 - 1233	Вдруге
Данило I Галицький	1233 - 1241	
Всеволод Олександрович	1241 - 1245	
Лев I	1245 - 1269	
Юрій I	1269 - 1301	
Юрій Наримунтович	1352 - 1377	
Владислав Опольчик	1377 - 1382	
Юрій Наримунтович	1383 - 1387	Вдруге
Земовит IV	1388 - 1426	
Земовит V	1426 - 1434	
Казимир II Белзький	1426 - 1442	
Владислав I Плоцький	1442 - 1455	
Земовит VI	1455 - 1462	
Владислав II Плоцький	1455 - 1462	

Всеволод Мстиславич 1170 - 1195
Олександр Всеволодович 1195 - 1207
Василько Романович 1208 - 1211
Олександр Всеволодович 1214 - 1233 Вдруге

Данило I Галицький 1233 - 1241
Всеволод Олександрович 1241 - 1245
Лев I 1245 - 1269
Юрій I 1269 - 1301
Юрій Наримунтович 1352 - 1377
Владислав Опольчик 1377 - 1382
Юрій Наримунтович 1383 - 1387 Вдруге
Земовит IV 1388 - 1426
Земовит V 1426 - 1434
Казимир II Белзький 1426 - 1442
Владислав I Плоцький 1442 - 1455
Земовит VI 1455 - 1462
Владислав II Плоцький 1455 – 1462

Белзьке князівство

1. Всеволод пом.1195
2. Олександр пом.1234
3. Всеволод III пом.1244

Белзьке князівство

4. Всеволод пом.1195
5. Олександр пом.1234
6. Всеволод III пом.1244

Всеволод Мстиславич (? — 1195) — третій син Мстислава II, князь белзький (1170–1195) та володимирський (1187–1188). Помер у квітні 1194 року і був похований у Володимирі в соборі Богоматері. Запис у Києво-Печерському пом'янику дозволяє припускати, що його хрестильним іменем було Дмитро. Залишив двох синів: Олександра та Всеволода.

Олександр Всеволодович (? - після 1234) князь белзький (1195-1208, 1215-1233) та володимирський (1208-1215), старший син Всеволода Мстиславича. Був політичним суперником Данила I Галицького, але у боротьбі з ним потерпів поразку та, скоріш за все, помер у галицькій в'язниці після 1234 року.

Був одружений на доньці київського князя Володимира Рюриквича, та від неї мав трьох дітей:

Всеволод Олександрович - князь белзький (1241-після 1245)

Анастасія Олександрівна - між 1244-1247 видана за мазовецького князя Болеслава I, а після його смерті вдруге вийшла заміж за угорського магната Дмитра
донька - вийшла заміж за польського магната Петра з Кракова

Всеволод Всеволодович (? - після 1215) — князь червенський (1207-1211) та белзький (1211-1215). Другий син Всеволода Мстиславича. Дані про його шлюби та дітей відсутні.

Всеволод Олександрович (? - після 1245) — князь белзький (1241-після 1245), єдиний син Олександра Всеволодовича. Учасник битви під Ярославом. Інформація про дружину відсутня, мав єдину доньку - Гремиславу, згодом видану за опольського князя Болеслава.

Юрій Наримунтович - литовський князь з динстії Гедиміновичів, молодший з двох синів удільного князя Пінського Наримунта Гедиміновича. Після загибелі батька (1348) отримав в уділ міста Белз та Рожин в Галицько-Волинській Русі. Потомства не залишив.

Земовит IV Плоцький або Куявський (1352 — 21 січня 1426) — князь Плоцький, з 1388 - князь Белзький, представник Мазовецької лінії П'ястів. Успадкував від свого батька (Земовита III, помер в 1381) роль претендента на корону Польщі, де зі смертю Казимира III Великого закінчилася династія П'ястів. Після смерті в 1382 Людвіка I Великого, зайнявшого польський престол по договору с Казимиром, Земовит, користуючись піднявшимися в країні смутами, находячи собі підтримку в великопольської шляхти, невдоволеної правлінням малопольських вельмож в царюванні Людовіка. Однак його спроба закінчилася невдачею; не вдався і його другий план — захватити Ядвігу на її шляху до Кракова. Після коронації Ядвіги I Земовит заключив з нею договір (1385), згідно з яким за певний викуп повертав усі захоплені в бескоролів'ї землі.

Владислав II Опольчик (1326/1332 — 18 травня 1401) — князь Опільський, намісник угорського короля Людвіка I Великого у Галичині. Протягом 1372—1378 та 1385—1387рр., титулярний "Король Русі". Після смерті в 1370 р. польського короля Казимира III, владу у Польщі зосередив у своїх руках угорський король Лайош Великий (відоміший в історіографії, як Людовік Анжуйський). Останній у 1372 році передав владу над Галичиною своєму наміснику сілезькому князю Владиславу Опольському (який обіймав цю посаду у 1372—1379 та 1385—1387 рр.). Владислав Опольський титулував себе «Божою милостю пан і дідич Руської землі», мав велику печатку з гербом, карбував монету з галицьким гербом. Але він не вживав своїх прав на користь Галичини, нехтував інтересами населення, оточив себе чужинцями, головним чином німцями. Із виданих ним 120 привілеїв лише 15 стосувалися до галицьких бояр, решта — до чужинців. Він протегував німецькій колонізації. В церковному питанні рішуче підтримував католицизм, дістав папську буллу на заснування єпископств в Галичі, Перемишлі, Володимирі, Холмі. Надав Матвію з Егеру ділянку у Львові під палац католицьких архієпископів. 1378 року Людовік усунув Владислава, а наступним угорським губернатором лишився Емерик Бебек (1378–1386).

Казимир II (між 1396 та 1407 — 15 вересня 1442) - князь Мазовецький в Плоцьку, Раві, Гостиніну, Сохачеві, Белзі, Плонську, Завкжу і Візні разом з братами в 1426-1434 рр., князь Белзький (самостійно) з 1434 р. Казимир II був другим сином князя Плоцького Земовита IV та його дружини Олександри. У дитинстві Казимир був висланий до Литви, що в майбутньому повинно було йому забезпечити підтримку Великого князя Литовського Вітовта. При дворі мазовецьких князів однак не нехтували також стосунками з Польщею, завдяки чому часто бачимо Казимира також при дворі Владислава II Ягайла. У 20-х рр. XV ст. у зв'язку з прогресуючою хворобою очей батька Казимир разом із старшим братом Земовитом V був допущений до формальних співурядів. Першим важливим завданням для Казимира було відрядження до Бресту-Литовського, де 14 листопада 1425 р. разом з Земовитом V присягав на вірність короні у зв'язку з недавнім посиленням ленної залежності від канцлера Земовита IV - Станіслава II з Павловіц. У січні 1426 р. помер Земовит IV, залишивши Мазовію Плоцьку і Белзьку землю поділеними між чотирма синами - Земовитом V, Казимиром II, Тройденом II (помер в 1427 р.) і Владиславом I (п'ятий Олександр на той час вже був священником). Брати вирішилися тоді, не бажаючи надмірно роздрібнювати Мазовію і ослабляти своїй позиції, що на якийсь час утриматися з поділом і залишитися так званими неподільними цілісними співвласниками.

Згідно з обов'язком васала князі, одразу після приходу до влади, вирушили до Сандомиру, де 8 вересня 1426 р. склали присягу королеві Владиславові II Ягайлу. Несподівано на церемонії забракло Казимира, який також почав ухилятися перед складенням присяги (не приїхав між іншим в 1428 р. до Ленчиці). Складання присяги Ягайлові було важливим найбільше тим, що відмова одного з "неподільних братів" могла дати привід до

скасування ленної залежності Мазовії від Польщі. Той стан міг утримуватися в головній мірі завдяки підтримці Казимира володарем Литви Вітовтом, котрий навіть забрав князя на експедицію, організовану в 1428 р. до Великого Новгороду. До зміни становища мазовецького П'яста остаточно схилила хвороба і смерть сильного протектора - великого князя Вітовта. Ленна присяга була складна у вересні 1430 р. в Сандомирі (майже рівно через чотири роки після братів). У 1431 р. Казимир, виконуючи свої ленні повинності перед Польщею, прибув на чолі своїх військ до військового табору Владислава Ягайла воюючого з рідним братом Свидригайлом, котрий боровся за незалежність Литви. Казимир II не взяв тоді участі в цій кампанії, так як був зосередженим на придушенні повстання руських панів, викликаного агентами Свидригайла.

В травні 1434 р. король Польщі Владислав II Ягайло помирає. Смерть старого правителя дала Земовитовичам більшу свободу і гнучкість в справах Мазовії. Проте в липні 1434 р. Земовит V та Казимир II прибули до Кракова, де були присутніми на коронації сина Ягайло Владислава III на польського короля.

31 серпня 1434 р. сини Земовита IV прийняли рішення про остаточне розділення спадщини. Казимир II, багато років зацікавлений долею Белзької землі, за згодою братів обійняв самостійне керування в уділі, розташованому на межі Польщі і Литви, що в очевидний спосіб додатково втягнуло П'яста в конфлікт між польськими (головне малопольськими) можновладцями і Свидригайлом. Бої з перемінним успіхом точилися аж до 4 вересня 1437 р., коли поляки у присутності Казимира уклали у Львові остаточну угоду зі Свидригайлом.

Три роки потому, Казимир II відправляє також експедицію Казимира Ягеллончика до Вільна, в результаті якої той став Великим князем.

У внутрішній політиці в Белзькому князівстві Казимир II став на стороні поступової асиміляції посідаємої частини Галицької Русі з керованою братами Мазовією, а в подальшому з Польщею. Це включало, зокрема, впровадження польської системи в судочинстві та адміністрації.

Казимир II в червні 1442 р. одружився на Малгожаті, дочці вихідця з Великопольщі, старости Русі Вікентія з Шамотул. На жаль, шлюб тривав не дуже довго, тому що несподівано 15 вересня 1442 р. помер в селі Мячині біля Красноставу, внаслідок пануючої в околиці холери. Не встиг почекати потомства, був похоронений в крипті мазовецьких П'ястів в площькому соборі. Князівство, котре посідав Казимир, повністю перейняв його молодший брат Владислав I.

Теребовлянське князівство (1085 – 1141)

Звенигородське князівство — територіально-державне утворення, що виникло навколо м. Звенигород Галицький в останній чверті XI ст. в процесі державного формування Галицької землі, який завершився відносно пізно, розвинувшись із Перемишльської і Теребовльської волостей Ростиславичів наприкінці XI-XII ст. Центральний простір майбутньої Галицької землі у верхів'ях річок Західний Буг (притока Вісли) і Стир (притока Прип'яті) довго залишався «неокняженим», його державне освоєння почалося в 1080-х роках і спричинило утворення Звенигородського князівства. Близько 1084 року Ростиславичі утверджуються на заході Південної Русі. Старший Рюрик сів у м. Перемишль, молодший — Василько Ростиславич — у м. Теребовль, середній — Володар Ростиславич — у Звенигороді Галицькому. По смерті Володара Звенигородське князівство одержав його молодший син Володимирко Володаревич, який наприкінці 1130-х рр. перейшов до Перемишля, а Звенигородське князівство дісталось його небожеві Івану Ростиславичу. На початку 1145 Іван невдало спробував відібрати в дядька Галич. Йому довелося тікати до дунайського Пониззя, а Звенигородське князівство було ліквідоване як територіально-державне утворення й приєднане Володимирком до Галицького князівства.

Теребовлянське князівство (тепер Тернопільська область) — політично-територіальне утворення з столицею у Теребовлі на порубіжжі майбутньої Галицької землі з Київською, південно-східна частина уділу князя Ростислава Володимировича. Після батька князівство отримав молодший з його синів Василько Ростиславич, мабуть, в 1084. (інші уділи Ростиславичів: Звенигородське князівство — Володаря Ростиславича, Перемишське князівство — Рюрика). Василько розгорнув посилену колонізацію на південний схід. Т. к. тюркським елементом (берендеї, торки й печеніги) і освоїв Пониззя та захистив його від кочовиків; разом з тим зросло значення Галича. Рішенням Любецького з'їзду князів 1097 року Теребовлянське князівство було закріплене за Васильком як спадкове володіння. Того ж року волинський князь Давид Ігоревич полонив та осліпив Василька, спробувавши відібрати у нього князівство. Володар Ростиславич добився звільнення брата. Ростиславичі спустошили порубіжні землі Волині. Рішеннями Витичівського з'їзду князів 1100 року Василька позбавили Теребовлянського князівства, але Ростиславичі не підкорилися цьому несправедливому рішення. По смерті Василька у 1124 році у Теребовлі княжили його нащадки. В тому ж році відокремилось Галицьке князівство. 1141 року тут утвердився Володимирко Володарович, який одночасно вокняжився у Галичі і Теребовлянське князівство остаточно увійшло до складу галицького. На поч. 13 ст. Т. к. було кілька років (бл. 1210) уділом князя Ізяслава Володимировича.

Теребовлянське князівство

1. Василько Ростиславич 1067 – 1125
2. Ростислав – Григорій 1127 – 1140
3. Ізяслав Володимирович - 1211

Василько Ростиславич 1084 – 1124

Василько Ростиславич, князь теребовлянський (1084 – 1124). Брат Рюрика й Володаря. Разом із ними справжній основоположник Галицького князівства. Спираючись на сили в Галичині й Волині. Планував широку протипольську війну. Осліплений з наказу київського князя Святополка II, за порадою Давида Ігоревича Волинського. З братом Володарем вів війни проти угрів та київського князя. Союзник Володимира Мономаха.

Мстислав Данилович (1290 і 1308)

Мстислав Данилович (1290 і 1308), син Данила Романовича, одержав від батька Теребовлю. А після смерті свого двоюрідного брата Володимира Васильковича став волинським князем. Брав активну участь в польських справах допомагаючи князеві Кондрадові Мазовецькому здобути Сандомирську землю.

Перемишльське князівство (1085 – 1269) (тепер Польська республіка, Лемківщина)

Перемишльське князівство

1. Рюрик Ростиславич – 1092
2. Володар Ростиславич 1092
3. Ростислав II пом.1128
4. Святослав Ігоревич пом.1211

Володар Ростиславович 1124

Володар Ростиславич, князь перемишльський (1094 – 1124). Разом з братами Рюриком та Васильком закріпився в Галичині близько 1084 і таким чином поклав підвалини під окреме Галицьке князівство. В бою під Перемишлем 1099 погромив угрів. Обороняв Галичину від зазіхань Давида Ігоревича волинського і Святополка II Київського.

Володимирко Володарич 1124 – 1153

Володимирко Володаревич (1152) князь. Об'єднав перемишльське й звенигородське князівство, захопив спадщину по дятькові Василькові – Теребовлю та Галич і 1141 р. переніс столицю до Галича. Боронив окремішність Галичини від поляків, угрів та

київського князя Ізяслава Мстиславича. Спритний політик. Підтримував союз із Юрієм Суздальським, союзник Візантії. Відомий своїм багатством. В боротьбі з городами спирався на земське боярство.

Холмське князівство (1263 – 1366)

Пересопницьке князівство (1146 – 1238)

Пересопницьке князівство

1. Мстислав Німий 1227

Володимир Андрійович (- 28 січня 1170) - князь Білогородський (1150), Дорогобузький (1150 - 1152, 1156 -1170), Пересопницький (1150-1152), Берестейський (1154 -1156). Син Андрія Володимировича Доброго, онук Володимира Мономаха та половецького хана Тугоркана. Син одного з молодших Мономаховичів, досить рано залишився без батька (той помер у 40 років) і став таким чином князем-ізгоєм по діючому порядку спадкування. Рання біографія Володимира багато в чому визначалася угодою, досягнутої його батьком з іншим молодшим Мономаховичем - Юрієм Долгоруким, разом з яким Андрій боровся проти старших племінників, Мстиславичів, ще в 1130 - х роках. Суть угоди полягала в тому, що Юрій обіцяв по смерті Андрія, який князував багато років на Волині, забезпечити отримання волинського престолу його сином Володимиром, в надії на що Володимир і діяв у союзі з Юрієм, коли той боровся проти Ізяслава Мстиславича за велике князювання і на той час ще київські південноруські волості (1146-1154). Однак, Ізяславу вдалося, в тому числі за допомогою правителів Угорщини та Польщі, з якими він перебував у родинних зв'язках, затвердити Волинське князівство за своїми нащадками. Володимиру вдавалося княжити лише в удільних центрах на Волині, які він отримував спочатку від Юрія, який захопив їх, а потім від спадкоємця Ізяслава - Мстислава. За версією Л. Войтовича, після виведення Ізяславом Мстиславичем з Волині Святослава Ольговича в 1146 до переводу Ізяславом на Волинь з Новгородка Святополка Мстиславича в 1148 волинським князем був Володимир Андрійович, проте, інші джерела не містять відомостей про це .

Дорогобузьке князівство (1085 – 1277) (тепер Волинська область)

Дорогобузьке князівство

1. Володимир Мстиславович 1131 – 72
2. Володимир Андрійович пом.1170
3. Мстислав пом.1202
4. Інгвар пом. 1212

Інгвар Ярославич (+1211)

Інгвар Ярославич (1211), з волинських Мономаховичів. Князь дорогобузький і луцький, у 1202 недовгий час княжив у Києві як підручний Романа Мстиславича. По смерті останнього здобув на короткий час Володимир.

Ярослав Святополкович (+1123)

Ярослав Святополкович (1123), князь володимиро-волинський і дорогобузький, син київського князя Святослава II Ізяславича. При підтримці угорського, польського і чеського війська воював з Володимиром Мономахом. Волинські бояри покинули Ярослава Святополковича і перейшли до Мономаха. У цій війні Ярослав святополкович був убитий. Був одружений з дочкою угорського короля Володислава.

Володимир Мстиславович (1132 — 30 травня 1171) — князь Дорогобузький (1150–1154, 1170–1171), князь Володимирський (1154–1157), князь Слуцький (1162), князь

Трипільський (1162–1168), Великий князь Київський (1171). Син Мстислава Володимировича Великого від другого шлюбу.

Трипольське князівство (1162 – 1180)
Червенське князівство

Єпархія м. Галич УГКЦ

1. Олексій
2. Косма 1157-1165
3. Йона
4. Геронтій
5. Ефрем
6. Іван
7. Антін
8. Артемій 1235-1941
9. Мелетій
10. Атанасій
11. Зосим
12. Нифонт
13. Ігнатій
14. Доротей
15. Йосиф
16. Григорій
17. Нифонт 1303-1305
18. митр. Петро 1305-1309
19. Гавриїл
20. Теодор 1328-1347
21. митр. Антін 1371-1389
22. адм. Семен 1391
23. адм. Іван 1393-1398
24. адм. Михайло 1393-1397
25. адм. Ігнатій 1413
26. Макарій 1458-

Галич, Львів.

27. адм. Адрій Свистельницький 1475-
28. адм. Йосафат - 1493
29. адм. Атанасій 1493-1509
30. візит Філарет 1511-
31. адм. Василь Плетенський 1514-1522
32. адм. Ісакій Яким Гдашицький 1522-1534
33. адм. Яцко Сикора 1534-1537
34. адм. Йосиф 1535
35. адм. Якинт Клишко 1535
36. адм. Макарій Тучанський 1535-1540
37. Макарій Тучанський 1540-1549
38. Арсеній Марко Балабан 1549-1569
39. Йона Іван Осталовський 1569-1576
40. Гедеон Григорій Балабан 1569-1607
41. Єремія Тисаровський 1607-1641
42. Арсеній Желиборський 1641-1662

43. Атанасій Желиборський 1662-1666
44. Йосиф Шумлянський 1667-1686
45. Євстахій Свистелницький 1668-1676

Єпархія м. Івано – Франківськ УГКЦ.

1. Юліан Пелеш 1885-1891
2. Юліан Куїловський 1891-1899
3. Андрій Шептицький 1899-1900
4. Григорій Хомишин 1904-1947
5. Іван Лятишевський 1947-1957
6. Іван Слезюк 1957-1973
7. Софрон Дмитерко 1973-1995
8. Софрон Мудрий 1997-2005
9. Володимир Війтишин 2011 і до тепер

Єпархія м. Коломия УГКЦ

1. Павло Василик 1993-2004
2. Володимир Війтишин 2004-2005
3. Микола Сімкайло 2005-

**Івано – Франківські (Станіславівські)
єпископи УПЦ МП
1946-1989**

1. Анатоль Антін Пельвецький 1946-1957
2. Йосиф Савраш 1957-1982
3. Макарій Леонід Свистун 1982-1989
4. Лазар Швець 1989-1990
5. Теодосій Дикун 1990-1991
6. Онуфрій Березовський 1991-1992
7. Микола Грох 1992-2007

РОСІЯ

Смоленське князівство 990 – 1404 рр.

Смоленська, захід Тверської, південь псковської області Росії, схід Могилевської області Білорусії.

Смоленське князівство — удільне (районне) руське князівство XI—XV століть з столицею у місті Смоленськ. Займало територію у верхів'ях річок Дніпра, Західної Двіни, Сожі, Десни та Волги. Виникло в XI ст., але до середини XII ст. залишалось під управлінням князів залежних від Києва. Відусоблення князівства почалось за правління Ростислава Мстиславича (1125—1159), потомки якого змогли зберегти Смоленську землю під своєю владою аж до остаточної ліквідації князівства Вітовтом у 1404 році.

Смоленська Земля у складі Київської Русі

Смоленськ — одне з найдавніших міст Київської Русі. У 882 році він був опанований князем Олегом та долучений до його володінь. З того часу Смоленська земля підпорядковувалась безпосередньо київському князю через намісників, а окремих князів у ньому не було до середини XI ст. Після смерті Ярослава Мудрого у 1054 році смоленськими князями були його молодші — В'ячеслав і Ігор. На рубежі XI—XII ст. князем в Смоленську був Святослав Володимирович, один з старших синів Володимира Мономаха. За правління у Києві Мстислава Великого (1125—1132) в Смоленську сидів його син Ростислав (з 1127). Він підтримував своїх братів Всеволода та Ізяслава в боротьбі з дядьком Юрієм Долгоруким і Чернігівськими Ольговичами. Ростислав утримував за собою Смоленськ навіть у невдалі для його братів періоди війни і став родоначальником династії смоленських князів (Ростиславичів).

Розквіт Смоленського князівства

В середині XII ст. — 1240 р. смоленські князі брали активну участь в боротьбі за Київ. Володіння Ростиславичами Києвом та уділами Київського князівства перешкоджало внутрішньому дробленню Смоленського князівства. Починаючи з 1160-х рр. Ростиславичі мали значний вплив на політичну ситуацію в Полоцькому князівстві, підтримуючи в боротьбі за Полоцьк вітебських (1160—70-і рр., з 1190-х рр.), друцьких або мінських князів (1180-і рр.). У 2-й пол. XII ст. в деяких з міст Смоленського князівства протягом короткого часу існували князівські столи, в останній третині XII ст. виділилося Торопецьке князівство, а в 1210-х рр. з його складу Ржевське. Правителі Смоленська брали активну участь в міжнародній торгівлі, уклали договори з Ригою і Готським берегом (перший з відомих відноситься до 1215—1223 років).

Монголо-татарська навала та початок занепаду Смоленська

Монголо-татарські війська, які в 1238 році почали вторгнення в Русь оминули Смоленськ, проте серйозно розорили Посожжя. В цей ж час близько 1239 року Смоленськ був ненадовго захоплений литвою. Завдяки військовій допомозі владимирського князя Ярослава Всеволодовича в тому ж році литовці були вигнані, а влада в Смоленському князівстві повернулася в руки Ростиславичів. У середині XIII ст. війська литовського короля Міндовга, діючи спільно з полочанами (наприклад в 1258 році), неодноразово розоряли Смоленщину. У 1274 році татари здійснили похід проти Смоленська та підпорядкували

його собі. Однак, незважаючи на постійні вторгнення, смоленським Ростиславичам, за підтримки владимирських князів вдалось значно розширити свої володіння на Русі. Вони закріпили за собою князівські столи в Вітебську і, мабуть, в Друцьку. Смоленське князівство переживало підйом в правління князя Федора Ростиславича Чорного (1279—1297). В останній третині XIII ст. князівство починає дробитись на уділи: з його складу виділилося Можайське князівство, в кін. XIII — на поч. XIV ст. сформувалося Вяземське князівство, князівські столи в кін. XIII—XIV ст. існували і в Дорогобужі, Пачині, Ростиславлі. Переворот 1297 року на користь князя Олександра Глібовича (1297—1313) викликав кризу в Смоленському князівстві, оскільки правителі уділів на півдні та сході князівства не визнали зміну влади. У 1300 Олександр Глібович і його брат, Роман Глібович, зазнали поразки під Дорогобужем від раті свого двоюрідного брата, вяземського кн. Андрія Михайловича, в 1303 Можайськ з уділом був долучений до Московського князівства. Проте на початку XIV ст. при війсьній підтримці Орди князям Олександру і Роману Глібовичам вдалося повернути під свій контроль міста Мстиславль і Кричев в Посожжі, а також встановити контроль над Брянським князівством. Мабуть, тоді ж Олександру Глібовичу вдалося спалити Дорогобуж і змусити Андрія Михайловича покинути Вяземське князівство.

Смоленськ між Литвою та Москвою

Міжусобиці в Смоленському князівстві призвели до початку процесу втрати місцевими князями своїх володінь, що посилювалися в правління великих князів смоленських Івана Олександровича (не пізніше 1333—1359) і Святослава Івановича (1359—1386). Смоленськ неодноразово зазнавав литовських вторгнень (1356, 1359, 1365, 1375, 1386, 1395, 1401; 1404, двічі). Близько 1359 року великий князь литовський Ольгерд Гедимінович захопив Мстиславль та приєднав його до своєї держави. Невдовзі місто стало центром удільного князівства під владою сина Ольгерда, Кориґайла, а пізніше — Лугвенія.

1386 року смоленські князі підтримали повстання полоцького князя Андрія Ольгердовича проти свого брата Ягайла, який невдовзі перед тим став польським королем, та облягли Мстиславль. У відповідь Ягайло послав проти смолян армію на чолі з своїми братами Скиргайлом та Вітовтом, яка розбила смоленську рать на річці Вихрі. У битві загинув великий князь Святослав Іванович, його старший син, Гліб Святославич, потрапив у полон до литовців, а молодший, Юрій Святославич став смоленським князем однак був змушений визнати себе васалом Ягайла.

Завоювання князівства Гедиміновичами

В 1390-х рр. у зв'язку з початком князювання у Великому князівстві Литовському Вітовта Кейстутовича, одруженого зі смоленською княжною Анною Святославною (? — 1418), зміцніла боярська партія прихильників переходу Смоленського князівства під владу Литовсько-Руської держави. У 1395 році Вітовту вперше вдалося захопити Смоленськ У серпні 1401 року за підтримки свого тестя — великого князя рязанського Олега Івановича, частини боярства, городян і чорних людей князь Юрій Святославович відвоював Смоленськ. Проте вже 1404 року місто після тривалої облоги, було остаточно завойоване литовцями, а Смоленське князівство перетворене у Смоленську землю в складі Великого князівства Литовського. У 1508 році створено Смоленське воєводство.

Удїли

- Торопецьке князівство
- Ржевське князівство

- Вяземське князівство
- Рославльське князівство
- Дорогобузьке князівство
- Можайське князівство
- Мстиславське князівство

Економіка

Територія Смоленщини не була багата родючими ґрунтами (переважали ґрунти дерно-підзолисті глиняні), тому основний потенціал регіону був зосереджений на річковій торгівлі так як через повноводні річки Дніпра і Волги проходив торгівельний шлях із Варягів у Греки. Основним товаром на продаж були: деревина, віск, мед диких бджіл, пушнина, шкури та роги лосів. Князівство було розташоване фактично у центральних територіях Русі, тому через нього проходили основні торгівельні міжрегіональні та транспортні шляхи що й сформулювало економіку князівства

Смоленське князівство

Рюриковичі

- Станіслав Володимирович (1010–1015)
- В'ячеслав Ярославич (1054—1057)
- Ігор Ярославич (1057—1060)
- Володимир Мономах (1073—1078)
- Мстислав Великий (1093—1095)
- Ізяслав Володимирович (1095)
- Давид Святославич (1095—1097)
- Святослав Володимирович (1097—1113)
- Ярополк Володимирович (1082—1139)
- В'ячеслав Володимирович (1097—1113)
-

Династія Ростиславичів

- Ростислав Мстиславич 1127-1159
- Роман Ростиславич 1159-1171
- Ярополк Романович 1171-1172
- Роман Ростиславич (удруге) 1172-1174
- Ярополк Романович (удруге) 1174-1175
- Мстислав Ростиславич Хоробрий 1175-1176
- Роман Ростиславич (втретє) 1176-1180
- Давид Ростиславич 1180-1197
- Мстислав Романович Старий 1197-1213
- Володимир Рюрикович 1213-1219
- Мстислав Давидович 1219-1230
- Ростислав Мстиславич 1230-1232
- Святослав Мстиславич 1232-1239
- Всеволод Мстиславич 1239-1249
- Гліб Ростиславич 1249-1278

- Михайло Ростиславич 1278-1279
- Федір Ростиславич Чорний 1279-1297
- Олександр Глібович 1297-1313
- Іван Олександрович 1313-1359
- Святослав Іванович 1359-1386
- Юрій Святославич 1386-1392
- Гліб Святославич 1392-1395
- Роман Михайлович 1395-1401
- Юрій Святославич (вдруге) 1401-1405

У 1405 році Великий князь Литовський і Руський, Вітовт приєднав Смоленське князівство до своїх володінь.

1. Ростислав I пом. 1168
2. Мстислав Романович 1197 -
3. В'ячеслав Ярославич 1036 – 1056
4. Ігор 1057 – 1060
5. Давид 1095
6. Давид пом. 1123

Мстислав Романович 1212 – 1223

Мстислав Романович (пом. 1223), син Романа Ростиславича, з 1197 р. князь смоленський. Приблизно з 1212 р. – київський. Був одним з організаторів з'їзду українських князів у Києві напередодні першого походу на татар. Загинув в битві на р.Калці.

Уділи (райони):

Вяземське князівство (1190 – 1494)
 Дорогобужське князівство (1343 – 1505)
 Порховське князівство (1386 – 1442)
 Торопецьке князівство (1167 – 1320)
 Фомінсько-Березуйське князівство (1206 – 1404)
 Ярославське князівство

РОСІЯ

Новгородська феодальна республіка 10 ст. – 1478 рр.

Новгородське князівство

1. Вишеслав Володимирович - 1010
2. Ілля Ярославович - 1020
3. Володимир Ярославович 1020 – 1052
4. Ілля - 1115
5. Іван - 1128
6. Всеволод Мстиславович - 1138
7. Володимир Всеволодович - 1140
8. Святополк Мстиславич пом.1154
9. Мстислав - 1161
10. Ярослав Володимирович пом.1207
11. Ярополк Болеславич - 1214
12. Костянтин Всеволодович - 1218
13. Олександр Невський - 1263

Ярослав I Мудрий 1019 – 1054

15 липня 1015 р. помер князь Володимир. Святополк син Ярополка оголошує себе спадкоємцем (вбивство Бориса і Гліба). Ярослав виступив проти Святополка і в 1019 р. розбив його. Ярослав старався повернути західні землі Русі. 1030 р. здобув Белз і інші «червенські міста». Був прихильником сильної польської держави. В 1036 р. печеніги облягли Київ, але Ярослав розбив їх. 1043 р. – похід на Царгород. Похід закінчився поразкою. Ярослав мав династичні зв'язки з країнами Західної Європи – це було мірилом престижу. Завдяки правлінню Ярослава зростає церква. Існувало 400 храмів. 1051 р. призначено митрополитом Іларіона. Укладено «Руську Правду».

Новгородські князі

Бурівій — легендарний князь словен, відомий тільки по Іоакимівському літопису. Батько князя Гостомисла. За Іоакимовским літописом Буревої(788-836??) — нащадок легендарного князя Вандала та його сина Володимира 579-622 в дев'ятому поколінні. Після багатьох воєн з варягами був переможений ними на березі річки Кумені (Кюмі-Йокі), і з залишками дружини втік до міста Бярми (Бярмія іноді ототожнюється з древньою Перм'ю), розташований на якомусь острові. Залишившись без військового керівництва, ільменські словени підпали під владу загарбників і, незадоволені безчинствами варягів, призвали на княжіння Гостомисла, сина Бурівія. За періодом діяльності (початок IX століття), «новгородському князюванню» приблизно збігається з Бравлином

Гостомисл Буривойович — легендарний новгородський (?) старійшина (князь/посадник?) із роду Словена, який володарював до приходу варягів. Дід Рюрика. Найповніша інформація стосовно Гостомисла містилася, згідно з писаннями Василя Татищева, у використаному ним Іоакимівському літописі, який нині датують XVII—XVIII ст. В примітках до тексту Борис Рибаків з цього приводу зазначав: «Сліди якихось

неясних генеалогічних пригадувань містяться у відомих новгородських легендах про Гостомисла, сина Буривою. Та обставина, що вони були записані на п'ять століть пізніше київських легенд, відразу поставило їх у ряд із власними домислами істориків XVI—XVII ст., але, імовірно, відоме історичне зерно міститься все-таки в цих легендах. Візьмемо за основу текст відомої Іоакимівського літопису: головний герой легенди новгородський князь Гостомисл, переможець варягів, був останнім представником династії словенських князів, після смерті його став княжити варяг Рюрик... »

Гостомисл, залишившись без спадкоємця, загинув в боротьбі з варягами, бачив сон: з живота його дочки Умили зросло чудове дерево. Волхви пояснили йому значення сна: від сина Умили продовжиться княжіння його.

В основному тексті Татищевської «Історії» говориться: «Приходили варяги через море данини заради до словен у Великий град. Слов'яни ж і русь, відмовивши, не дали їм данини. Тоді вмер словенський князь Гостомисл без спадкоємця. І почали люди самі собою володіти, але не було серед них справедливості; повстав рід на рід, були міжусобиці, воювали один на одного, самі себе більш, ніж вороги, розоряли. Це бачачи, старійшини землі, зібравши від словен, русі, чудь, кривичів і інших місць, міркували, що земля Руська хоча велика і рясна, але без князя розпорядку і справедливості немає; тому потрібно обрати князя, який би усім володів і керував. І погодившись, за заповітом Гостомисловим, обрали князя від варяг...»

Вишеслав Володимирович (давньорус. Вѣшеславъ Володимировичъ; 980 — 995/1010 (1014)) — руський князь з династії Рюриковичів. Старший син великого київського князя Володимира Святого. Старший брат Ярослава Мудрого. Князь новгородський (990—1010). Ймовірно, руський конунг Віссавальд з Гардаріки, що зустрічається у шведських сагах. Вишеслав народився не пізніше 980 року. Його матір'ю була перша дружина Володимира — варяжка Олова. Про життя Вишеслава практично нічого невідомо. Він помер у Новгороді після 1010 року. Його престол успадкував молодший брат, ростовський князь Ярослав Мудрий. Інші брати не могли цього зробити — полоцький князь Ізяслав помер 1001 року, а турівський князь Святополк був переведений до Вишгорода під нагляд батька після 1013 року. На думку Леонтія Войтовича, смерть Вишеслава можна віднести до 1013–1014 років. Існує версія більш ранньої загибелі Вишеслава. Згідно з шведськими сагами, вдова конунга Швеції Еріка VI — Сігрід Гордячка відмовила сватам конунга з Гардаріки-Русі на ім'я Віссавальд. 995 року вона спалила його самого зі свитою в лазні після бенкету на честь зустрічі. Німецький дослідник Фрідріх Браун ототожнював Віссавальда з волинським князем Всеволодом Володимировичем. Це припущення заперечив Войтович, посилаючись на те, що 11-річний Всеволод, землі якого були віддалені від Скандинавії, не міг сватати 20-річку Сігрід. Український вчений вважав, що Віссавальдом був саме Вишеслав, якому на момент сватання було 16-17 років і землі якого знаходилися по сусідству з Швецією[4]. Олена Ридзевська пов'язувала легенду про Сігрід з впливом легенд про помсту Ольги і критично оцінювала її історичність. Можливо, що разом з Вишеславом загинув Добриня Маркович, ім'я якого зникає з джерел.

Ілля Ярославич (? — 1020) — руський князь з династії Рюриковичів. Син великого київського князя Ярослава Мудрого. Князь новгородський (1019—1020). Ілля згадується лише в Новгородському літописі молодшого ізводу: «А се по святомъ крещении, о княженни киевѣстѣмъ...» перед посадником Костянтином Добриничем і князем Володимиром Ярославичем: И родися у Ярослава сынъ Илья, и посади в Новѣгородѣ, и умре. И потомъ разгнѣвася Ярославъ на Коснятина, и заточи и; а сына своего Володимира посади в Новѣгородѣ. И родився в Ярослава син Ілля, і посади в Новгороді й умер. І потім

розгнівався Ярослав на Костянтина, і заточив його; а сина свого Володимира посадив у Новгороді.

На думку Олександра Назаренка був новгородським князем з серпня 1018 до 1019/1020 року. Близького датування дотримується Леонтій Войтович — 1019—1020 роки. Валентин Янін відносить княжіння до 1030—1034 років. Назаренко також виснув гіпотезу, що Ілля був «сином короля Русі», жінкою якого була Естрід (Маргарита) Данська (від її шлюбу з ярлом Ульвом веде початок династія Естрідсенів, що правили в Данії). Тоді шлюб, на його думку, міг бути укладений лише близько 1019 року. В існуванні Іллі сумнівається багато істориків. Зокрема Олексій Карпов вважав, що Ілля — це хрещене ім'я іншого сина Ярослава, новгородського князя Володимира. Проте, якщо Ілля справді існував, він міг народитися лише від гіпотетичного першого шлюбу Ярослава Мудрого з Анною, яка згадується у хроніці Тітмара Мерзебурзького під 1018 роком. Згідно з цією хронікою, вона потрапила в полон до Болеслава Хороброго, що здійснив напад на Київ, де знаходилися «мачуха названого короля, його дружина і 9 сестер». На Інгігерді Ярослав одружився лише 1019 року.

Можливо в Іллі було інше язичницьке ім'я, яке до нас не дійшло.

Іван Володимирович Більський (Бельський) (? — помер після 1446) — Князь Бельський (1420—1435 рр.), Новгородський (1445—1446 рр.) із династії Гедиміновичів, син Київського князя Володимира Ольгердовича. Дружина — Василиса (з 1422 р.), дочка кн. Київського Андрія Гольшанського. Засновник князівського роду Більських (Бельських). У 1408 р. брав участь у поході Вітовта на Москву. У 1420 р. отримав землі з центром у Білій під Оршею. Під час боротьби між Сигізмундом Кейстутовичем та Свидригайлом Ольгердовичем за Литовський Великокнязівський престол, був прихильником Свидригайла. 1432 року підписав мир з Орденем. 1435 року — у битві під Вількомиром потрапив у полон до Сигізмунда (як князь Київський) і пробув в ув'язненні до 1440 р. Звільнений на наказом Великого князя Литовського Казимира IV. У 1445—1446 рр. у князем Новгородським.

Мстислав Юрійович (-після 1161) - князь пересопницький (1150), новгородський (1156 - 1157), син Юрія Долгорукого. Після першого захоплення Києва Юрієм Долгоруким був призначений його намісником у Пересопниці - в удільному центрі на Волині, що належала противнику Юрія Ізяславу Мстиславичу. Після остаточного затвердження Юрія в Києві (1155) Мстислав став представником свого батька в Новгороді Великому. Після смерті батька (1157) Мстислав разом з більшістю братів виїхав на північ, а в 1161 був висланий Андрієм у Візантію, де і помер. Був одружений на дочці новгородського боярина Петра Михалковича. Відомості про нащадків відсутні.

Костянтин Всеволодович (18 травня 1186 — 2 лютого 1218) — ростовський князь та великий князь володимирський, старший син Всеволода III Юрійовича від першого шлюбу з Марією, дочкою чеського князя Шварна. Народився в м. Володимир-на-Клязьмі 18 травня 1185 р.; ходив з батьком на вежі половецькі до р.Дону в 1198 р.; відісланий батьком княжити в Новгород в 1206 р.; В десять років вже був повінчаний з дочкою Мстислава Романовича Смоленського. В 1205 році батько "посадив" його на князування в Новгороді, а в 1207 "дав" йому Ростов з іншими п'ятьма містами. Відпускаючи, як старшого сина, Костянтина на новгородське князування, Всеволод III промовив такі слова:« сыну мой, Константине, на тебе Бог положил переже старейшинство во всей братьи твоей, а Новгород Великий старейшинство имать княженью во всей Руськой земли » Помер 1218 року. В м. Житомирі в 1971 р. було знайдено печатку його дружини датовану бл. 1205-1208 рр.

Мстислав II Мстиславич (? — 1228) — князь торопецький, новгородський, галицький і торчеський з династії Рюриковичів. Прозваний «Удатним» за військову доблесть. Мстислав брав участь у походах 1193 і 1203 руських князів проти половців. В 1212 і 1214 він здійснив вдалі походи на чудь і проти лівонських рицарів. Вів боротьбу з володимиро-суздальським князем Всеволодом III Велике Гніздо і в 1216 розгромив його війська на річці Липиці. У 1219 Мстислав II був запрошений боярами князувати у Галицьку землю. Проте незабаром наступ об'єднаних польсько-угорських сил примусив його залишити Галич. Уклавши воєнний союз з волинським князем Данилом I Галицьким, половецьким ханом Котяном, Мстислав Удатний 23 травня 1221 розгромив угорські війська на чолі з Коломаном біля Галича і повернувся на галицький престол. Він був організатором походу руських князів проти монголів у 1223 році, який завершився жорстокою поразкою русі на Калці. Під час походу Мстислав Удатний очолював авангард князівських військ. У 1227 він видав свою дочку Марію за угорського королевича Андрія, якому згодом передав всю владу над Галицькою землею. В 1227—1228 роках князував у Торчеську. В 1228 році по дорозі з Торчеська до Києва Мстислав занедужав і помер, встигнувши постригтися в схиму за тодішнім звичаєм благочестивих князів. За відомостями польського історика, тіло його було поховане в Києві, у церкві святого Христа, ним спорудженій. Тепер цієї церкви немає, і де могила Мстиславова — невідомо.

Використана література

- Древняя Русь в свете зарубежных источников / под ред. Е. А. Мельниковой. — М.: Логос, 1999.
- *Войтович Л.В.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.). — Львів: Інститут українознавства, 2000.
- *Назаренко А. В.* Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки, культурных, торговых, политических отношений IX—XII веков. — М.: Языки Русской Культуры, 2001.
- *Карпов А. Ю.* Ярослав Мудрый (Жизнь замечательных людей; Вып. 1008 (808)). — М.: Молодая гвардия, 2004

Ілля (пом.1020)

Ілля (пом.1020), найстарший сини Ярослава Мудрого, князь у Новгороді. Помер у молодому віці.

Давид Святославич (пом.1123)

Давид Святославич (пом. 1123) з чернігівських Ольговичів, вів бурхливе життя намагаючись здобути власний престіл. Недовго княжив у Новгороді, пробував відібрати Смоленськ у Володимира Мономаховича, помирився з ним у 1094 – 95 рр. й осів у Чернігові.

Мстислав I Володимирович 1125 – 1132

Мстислав I Великий Володимирович (хресне ім'я Федір, 1076 – 1132), син Володимира Мономаха і Гіди англійської королівни, дочки Геральда II. За життя батька як новгородський князь брав участь в походах на половців і успішно боровся з Олегом Святославичем. Після смерті батька (1125) посів київський престол, продовжуючи зверхника всіх Рюриковичів та тримаючи престиж київського князя на тій висоті, на яку поставив його Мономах. 1130 р. повернув під впливи Києва Полоцьк. Вів активну закордонну політику, розгромив половців загнавши їх за Волгу і Яїк та з успіхом воював проти литовців. Продовжував династичну політику своїх попередників. Сам одружився з шведською королівною Христиною, дочку Малфріду віддав за

норвежського короля Сігурда, Інгеборду за данського принца Кнута, третю – за візантійського цесаревича Олексія, Єфросинія одружилася з угорським королем Гейзою II.

Ярослав Ізяславич 1174

Ярослав Ізяславич (пом. 1180), княжив у Турові, Новгороді, а найдовше в Луцьку, син київського князя Ізяслава II Мстиславича 1173 – 74 рр. при допомозі Ростиславичів короткотривало засів на княжий престол у Києві і наклав велику контрибуцію на населення, за що був вигнаний звідти. За нього було засноване в Луцьку єпископство. Ярослав був одружений з дочкою чеського короля Володислава.

Ярослав Мстиславич (пом. 1199)

Ярослав Мстиславич (пом.1199), князь переяславський, син князя Мстислава Юрійовича і внук Юрія Долгорукого. Спочатку княжив у Новгороді звідки був прогнаний.

Мстислав Удатний 1219 – 1228

Мстислав Мстиславович Удатний (пом.1228), новгородський і галицький князь, син Мстислава Ростиславича. З 1219 р. вів війни за Галичину з перемінним успіхом. Придопомозі свого тестя половецького хана Котяна. Розбив угорсько-польські війська і захопив Галич (1221). Головний організатор першого походу на татар. Що закінчився погромом українських військ над р.Калкою 1223 р. Тесть короля Данила Романовича.

Князі у Новгороді

З середини X ст. Новгород був зв'язаний з Київським князівством, і залишався переважно під управлінням старших синів Великого князя. Зокрема новгородці дорожили Мономаховичами і ображалися, якщо князь переходив від них до іншого князівства.

- 945—964 Святослав Ігорович
- 969—977 Володимир Святославич
- 977—979 Ярополк Святославич
- 979—988 Володимир Святославич (повторно)
- 988—1010 Вишеслав Володимирович
- 1010—1034 Ярослав Мудрий
- 1034—1052 Володимир Ярославич
- 1052—1054 Ізяслав Ярославич
- 1055—1067 Мстислав Ізяславич
- 1067 Гліб Святославич
- 1069—1073 Гліб Святославич (повторно)
- 1077—1078 Гліб Святославич (в третій раз)
- 1078—1088 Святополк Ізяславич
- 1088—1094 Мстислав Володимирович Великий
- 1094—1095 Давид Святославич
- 1095—1117 Мстислав Володимирович Великий (повторно)
- 1117—1132 Всеволод Мстиславич
- 1132 Святополк Мстиславич
- 1132—1136 Всеволод Мстиславич (повторно)

Князі в Новгородській Республіці

1136 року у Новгороді відбулось боярське повстання проти князя Всеволода Мстиславича, яке призвело до його вигнання, та утворення Новгородської феодальної республіки. Після чого боярство намагалося запрошувати на престол зручних для нього князів. Однак і після 1136 Новгородська земля продовжувала перебувати в політичній залежності від Києва, а з 1170-х рр. за Новгород як і за інші «спільні» руські столи — Київ, Псков, Галич (у 1205—1238 рр.) велась боротьба між різними гілками Рюриковичів¹.

- 1136—1138 Святослав Ольгович
- 1138—1138 Святополк Мстиславич
- 1138—1140 Ростислав Юрійович
- 1140—1141 Святослав Ольгович (повторно)
- 1141—1141 Святослав Всеволодович
- 1141—1142 Ростислав Юрійович (повторно)
- 1142—1148 Святополк Мстиславич (повторно)
- 1148—1154 Ярослав Ізяславич
- 1154—1154 Ростислав Мстиславич
- 1154—1155 Давид Ростиславич
- 1155—1158 Мстислав Юрійович
- 1158—1160 Святослав Ростиславич
- 1160—1161 Мстислав Ростиславич
- 1161—1168 Святослав Ростиславич (повторно)
- 1168—1170 Роман Мстиславич
- 1170—1171 Рюрик Ростиславич
- 1171—1175 Юрій Андрійович
- 1175—1175 Святослав Мстиславич
- 1175—1176 Мстислав Ростиславич (повторно)
- 1176—1177 Ярослав Мстиславич Красний
- 1177—1178 Мстислав Ростиславич (втретє)
- 1178—1178 Ярополк Ростиславич
- 1178—1179 Роман Ростиславич
- 1179—1180 Мстислав Ростиславич Хоробрий
- 1180—1181 Володимир Святославич
- 1182—1184 Ярослав Володимирович
- 1184—1187 Мстислав Давидович
- 1187—1196 Ярослав Володимирович (повторно)
- 1197—1197 Ярополк Ярославич
- 1197—1199 Ярослав Володимирович (втретє)
- 1200—1205 Святослав Всеволодович
- 1205—1207 Костянтин Всеволодович
- 1207—1210 Святослав Всеволодович (повторно)
- 1210—1215 Мстислав Мстиславич Удатний
- 1215—1216 Ярослав Всеволодович
- 1216—1217 Мстислав Мстиславич Удатний (повторно)
- 1217—1218 Святослав Мстиславич
- 1218—1221 Всеволод Мстиславич
- 1221—1221 Всеволод Юрійович
- 1221—1223 Ярослав Всеволодович (повторно)
- 1223—1224 Всеволод Юрійович (повторно)
- 1224—1226 Михайло Всеволодович

- 1226—1228 Ярослав Всеволодович (втретє)
- 1228—1229 Федір Ярославич
- 1229—1229 Михайло Всеволодович (повторно)
- 1229—1230 Ростислав Михайлович
- 1230—1236 Ярослав Всеволодович (учетверте)
- 1236—1240 Ярослав Всеволодович
- 1241—1252 Олександр Ярославич Невський
- 1252—1255 Василь Олександрович
- 1255—1255 Ярослав Ярославич
- 1255—1257 Василь Олександрович (повторно)
- 1257—1259 Михайло Федорович
- 1259—1263 Дмитро Олександрович
- 1264—1272 Ярослав Ярославич (повторно)
- 1272—1273 Дмитро Олександрович (повторно)
- 1273—1276 Василь Ярославич
- 1276—1281 Дмитро Олександрович (втретє)
- 1281—1285 Андрій Олександрович
- 1285—1292 Дмитро Олександрович (учетверте)
- 1292—1304 Андрій Олександрович (повторно)
- 1308—1314 Михайло Ярославич
- 1314—1315 Афанасій Данилович
- 1315—1316 Михайло Ярославич (повторно)
- 1318—1322 Афанасій Данилович (повторно)
- 1322—1325 Юрій Данилович
- 1325—1327 Олександр Михайлович
- 1328—1337 Іван I Калита
- 1333/1337—1346 Наримунт-Гліб Гедимінович
- 1346—1353 Симеон Іванович Гордий
- 1355—1359 Іван II Красний
- 1359—1363 Дмитро Костянтинович
- 1363—1389 Дмитро Донський
- 1389—1392 Лугвеній Ольгердович
- 1390-і Патрикій Наримунтович
- 1407—1412 Лугвеній Ольгердович
- 1419—1421 Костянтин Дмитрович
- 1432—бл. 1440 Юрій Лугвенійович (з перервами)
- 1444—1445 Іван Володимирович Більський
- 1447—1455 Олександр Васильович Чорторійський
- 1455—1470 Василь Васильович Шуйський-Гребінка
- 1470—1471 Михайло Олелькович
- 1471—1478 Василь Васильович Шуйський-Гребінка

У 1478 році Новгородська республіка була завойована великим князем московським Іваном III та приєднана до Московської держави.

Список єпископів Новгородських

Єпископська кафедра в Новгороді була заснована в кінці X століття після хрещення Русі князем Володимиром. Першим новгородським архієреєм став прибув з князем з Корсуні

єпископ Іоаким. До половини XII століття новгородського єпископа призначав і висвячував митрополит Київський і всієї Русі з собором єпископів в Києві.

З другої половини XII століття новгородці почали вибирати з місцевого духовенства і свого владику, збираючись «всім містом» на віче і посилаючи обраного в Київ до митрополита для висвячення. Першим таким виборним єпископом був ігумен одного з місцевих монастирів Аркадій, обраний новгородцями в 1156 році. В 1165 новгородські архієреї отримали сан архієпископів, а з 1589 року - митрополитів.

єпископи Новгородські

Іоаким (992-1030)
Єфрем (1030-1035)
Лука Жидята (1036-1060)
Стефан (1060-1068)
Феодор (1069-1078)
Герман (1078-1095)
Микита (1096-1108)
Іоанн I (1110-1130)
Нифонт (1130-1156)
Аркадій (1156-1163)

архієпископи Новгородські

Іоанн II (1163-1186)
Григорій (1186-1193)
Мартирий (1193-1199)
Митрофан (1199-1211 і 1219-1223)
Антоній (1211-1219, 1225-1228 і 1228-1229)
Арсеній (1223-1225 і 1228)
Спиридон (1229-1249)
Далмат (1250-1274)
Климент (1274-1299)
Феоктист (1299-1308)
Давид (1309-1325)
Мойсей (1325-1331 і 1352-1359)
Василь Каліка (1331-1352)
Алексій (1359-1388)
Іоанн III (1388-1415)
Симеон (1415-1421)
Феодосій I (1421-1423)
Євтимій I (1423-1429)
Євтимій II (1429-1458)
Іона (1458-1470)
Феофіл (1470-1482)
Сергій (1483-1484)
Геннадій (1484-1504)
Серапіон I (1506-1509)

1509-1526 - міжархієрейство

Макарій I (1526-1542)
Феодосій II (1542-1550)
Серапіон II (Курцев) (1551-1552)
Пімен (1552-1571)
Леонід (1571-1575)

митрополити Новгородські

Олександр (12 вересня 1576 - 26 червень 1591)

Варлаам (20 лютого 1592 - 15 квітень 1601)

Ісидор (6 лютого 1603 - 10 квітень 1619)

Макарій II (22 липня 1619 - 12 вересня 1626)

Кипріян (20 жовтня 1626 - 17 січень 1634)

Аффоній (8 березня 1635 - 7 січня 1649)

Никон (11 березня 1649 - 25 липень 1652)

Макарій III (8 серпня 1652 - 14 листопада 1662)

Питирим (6 серпня 1664 - 7 липня 1672)

Іоаким (Савелов) (22 грудня 1672 - 26 липень 1674)

Корнилій (6 серпня 1674 - 3 березня 1695)

Євтимій III (14 квітня 1695 - 6 грудня 1696)

Іов (6 червня 1697 - 3 лютого 1716)

1716-1721 - міжархієрейство

Феодосій III (Яновський) (31 грудня 1720 - 12 травня 1725)

Феофан (Прокопович) (25 червня 1725 - 8 вересня 1736)

1736-1740 - міжархієрейство

Амвросій (Юшкевич) (29 травня 1740 - 17 травня 1745)

Стефан (Калиновський) (18 серпня 1745 - 16 вересень 1753)

1753-1757 - міжархієрейство

Димитрій (Сеченов) (22 жовтня 1757 - 14 січень 1767)

1767-1775 - міжархієрейство

1 січня 1775 - 16 жовтень 1799 об'єднана з Санкт-Петербурзької єпархії

Гавриїл (Петров) (16 жовтня 1799 - 19 січень 1800)

19 грудня 1800 - 26 березень 1818 - об'єднана з Санкт-Петербурзької єпархії

Амвросій (Подобедов) (26 березня - 6 квітня 1818)

26 червня 1818-1891 - не зливаючись з Санкт-Петербурзької єпархії перебувала під управлінням Санкт-Петербурзьких митрополитів

Феогност (Лебедев) (21 листопада 1892 - 13 серпня 1900)

Гурій (Охотин) (13 жовтня 1900 - 17 жовтень 1910)

Арсеній (Стадницький) (5 листопада 1910 - 11 серпня 1933)

Наступні новгородські архієреї не всі мали сан митрополита

Йосип (Петрових) (1920-1925) - тимчасово керуючий єпархією

Алексій (Симанський) (11 серпня - 5 жовтня 1933)

Венедикт (Плотніков) (5 жовтня 1933 - серпень 1936)

Микола (Ярушевич) (1936-1940) - керуючий єпархією

1943 - 1956 - об'єднана з Ленінградської єпархією

Сергій (Голубцов) (1959 - 23 жовтня 1967) (був керуючим єпархією з 1956)

1967 - 1990 - об'єднана з Ленінградської єпархією

Лев (Церпіцький) (з 20 липня 1990)

РОСІЯ

Псковська феодальна республіка 10 ст. – 1510 рр.

Псковська республіка — держава зі столицею в Пскові. Розташовувалася на території сучасної Псковської області Російської федерації. В 1014–1036 роках існувала як самостійний уділ Новгородської республіки. До 1136 року керувалася посадниками великого князя київського. Згодом знову було підпорядковано Новгороду як удільне князівство. З 1348 року стала самостійною республікою. 1510 року приєднана до Московського князівства. Також — **Псковська земля, Псковська держава, Псковська республіка**. Після роздроблення Київської Русі в XII столітті Псков з прилеглими до нього територіями по річці Великій, озерах Чудському й Псковському і річці Нарові ввійшов до складу Новгородської феодальної республіки. В XIII столітті значення Псковської землі зросло в зв'язку з участю псковичів у боротьбі проти Лівонського ордену в 1240 і 1242 роках. З середини 13 століття вона стала фактично самостійною. Відокремлення Пскова оформив Болотовський договір 1348 року, за яким новгородські бояри відмовлялися посилати у Псков своїх посадників. Основним заняття псковичів було землеробство, рибальство, ремесла, торгівля. Псков був одним з найбільших ремісничо-торговельних центрів регіону. Соціальні відносини, що склались у Псковській республіці відображає Псковська судна грамота. Найвищим органом влади було віче. В 1510 році Псковська республіка була анексована Московією. Псков був значним центром літописання (Псковські літописи).

Псковське князівство

1. Станіслав Володимирович ?
2. Судислав Володимирович – 1063

РОСІЯ

Муромське князівство 989 – 1390 рр.

Південь Володимирської, північ Рязанської. Південний захід Нижньоновгородської обл. Росії

Муро-Рязанське князівство — удільне (районне) князівство Київської Русі яке існувало в X-XII ст. зі столицею у місті Муром. До сер. XI ст. управлялось з Києва. Після смерті Ярослава Мудрого було частиною уділу його сина Святослава. У 1127 році виділилось з Чернігівського князівства під владою Ярослава Святославича, який був вигнаний з Чернігівського князівства своїм племінником, Всеволодом Ольговичем всупереч родовому праву. Після смерті Ярослава у 1229 р. князівство було розділене між його синами на три уділи — муромський (старший), рязанський і пронський. В 1150-х роках центр князівства перемістився з Мурому в Рязань. Після смерті князя Володимира Святославича у 1161 році князівство розпадається. Муромський уділ закріплюється за його нащадками, а в Рязані залишаються потомки князя Гліба Ростиславича.

Муромське князівство

1. Гліб-Давид Володимирович - 1015
2. Всеволод Давидович - 1124
3. Ярослав Святославович 1123 – 1126
4. Святослав Ярославич - 1144
5. Ростислав Ярославович - 1153
6. Юрій Ярославич - 1174

Список князів муромських

- Давид Святославич (1076-1093)
  - Ізяслав Володимирович (1095-1096)
  - Ярослав Святославич (1096-1123)
  - Всеволод Давидович (1123-1127)
  - Ярослав Святославич (повторно) (1127-1129)
  - Юрій Ярославович (1129-1143)
  - Святослав Ярославич (1143-1145)
  - Ростислав Ярославович (1145-1147)
  - Володимир Святославич (1147-1149)
  - Ростислав Ярославович (повторно) (1149-1153)
  - Володимир Святославич (повторно) (1155-1161)
  - Юрій Володимирович (1161-1176)
  - Володимир Юрійович (1176-1205)
  - Святий Петро Муромський (1205-1228)
  - Юрій Давидович (1228-1237)
  - Ярослав Юрійович (1237- після 1248)
- У 1248-1345 роках відомості про муромських князів відсутні.
- Василь Ярославович (? -1345)
  - Юрій Ярославович (1345-1354)

Пронське князівство 1129 – 1465 рр.

Південь Рязанської обл. Росії

Пронські — гілка Рюриковичів, яка походила від сина Святослава Ярославича, Ярослава, князя Муромо-Рязанського. У XII-XV ст. правили у Пронському князівстві, яке було уділом Великого князівства Рязанського. В середині XV ст. Федір Іванович Пронський та його син Юрій емігрували до Великого князівства Литовського, де отримали значні маєтності в Україні та Білорусі. Дві інші гілки залишились в Росії на службі у Великому

Родовід

Олександр Михайлович (бл. 1295—1339) — князь пронський (1340)

Ярослав Олександрович (1315/1320 — 1344) — князь пронський (1340—1342), Великий князь Рязанський (1342—1344).

Юрій Ярославич (?—1354) — князь муромський (1351—1354).

Володимир Ярославич (бл. 1340—1372) — князь пронський (1344—1371) і Великий князь Рязанський (1371—1372).

Іван Володимирович (?—бл. 1430) — князь пронський (після 1378—бл. 1430) і Великий князь Рязанський (1408—1409).

Федір Іванович (сер. XV ст.) — служив Великому князю Литовському Казимиру.

Юрій Федорович Пронський (?—після 1479) — емігрував до Великого князівства Литовського, де був прийнятий з почестями і отримав великі маєтки в Білорусі і Україні. 1-ша дружина — княгиня Оленьківна-Слуцька, 2-га — княгиня Соломирецька.

Іван Юрійович Пронський (?—1480) — на литовській службі.

Гліб Юрійович Пронський (1462—1513) — бобруйський намісник (1504).

Андрій Глібович Пронський (?—1557) — черкаський і канівський намісник (1539—1543), намісник житомирський (1553—1557)

Семен-Фрідріх Глібович Пронський (?—1555) — військовий і державний діяч українських земель ВКЛ, київський воєвода (1544—1555). Був одружений з Федорою (Теодорою), дочкою Богуша Михайла Боговитиновича.

Юрій Фрідріхович — помер молодим

Олександр-Фрідріх Фрідріхович (бл. 1555—1595/1596) — стольник ВКЛ (1576—1589), луцький староста (1580—1589), троцький каштелян (1591—1595). Дружина — Феодора Романівна Сангушко.

Юліуш-Ілля Олександрович (?—1613)

Олександр-Октавіан Олександрович (?—1638) — студент Базельського університету, мандрівник, останній представник української гілки Пронських.

Марухна Фридрихівна

Галшка Фридрихівна (?—1581) — 1-ий чоловік з 1572 р. Ян Зборовський, 2-ий Міхал Дзялинський.

Анастасія Глібівна Пронська

Ганна Глібівна Пронська

Марія Глібівна Пронська

N Іванівна (зг. 1416) — дружина сина московського князя.

Іван Іванович Нелюб — його нащадки — князі **Пронські-Шемякіни** залишились в Московії.

Андрій Іванович Сухоруков — його нащадки — князі **Пронські-Турунтаї**.

Дмитро Ярославич (? — до 1365)

Василь Олександрович (?—1349/чи 1351 ?)

Іван Олександрович (?—1351)

Рязанське князівство 1129 – 1510 рр.

Рязанське князівство

Рязанське велике князівство (у XII—XIV століттях — **Рязанське князівство**) — середньовічне феодальне державне утворення, що існувало з XIV по початок XVI століття на Середній Оці. Спочатку територія князівства входила до складу Чернігівської землі, а пізніше відокремилася в окреме Муромо-Рязанське князівство. З середини XII століття — Рязанське князівство зі столицею в Рязані. З XIV століття — велике князівство. Рязанське князівство займало територію від середньої Оки, де було серце Рязанських земель, до кордонів з Заліською землею на півночі, на півдні доходило до верхів'їв Дону і Воронежу, на заході - йшов по верхів'ї Дону до району міста Коломни де межувало з Чернігівським князівством. На південному-сході Рязанське князівство виходило в Дике Поле, де чітких меж не було і сусідами князівства були племена мордви та половці. У XIV ст. становище Рязанського князівства змінилось - частина північних земель була втрачена на користь Московії, південні райони постраждали від монгольського нашествия і обезлюдніли. Подібна доля спіткала і землі на правому березі у верхів'ях Дону, по яких проходив Муравський шлях, яким татари вторгались в Московські землі.

Виникнення князівства

Після вигнання Ярослава Святославича з Чернігова Всеволодом Ольговичем (1127) виникло князівство з центром в Муромі, що включало і Рязань (в історіографії називають Муромо-Рязанським князівством), виділилося зі складу Чернігівського князівства під владою нащадків Ярослава. Рязанське князівство виникло як уділ Муромо-Рязанського князівства у 1129 році. В кінці 1150-х років центр князівства перемістився з Мурому в Рязань, а з початку 1160-х років Муромське князівство вийшло з-під влади рязанських князів (проте, в історіографії існування Муромо-Рязанського князівства іноді доводять аж до монгольської навали).

Рязанська земля в період феодальної роздробленості Русі

Велике князівство Рязанське

Після монголо-татарського нашествия Муромське і Рязанське князівство остаточно відокремилися один від одного. Столиця Рязанського князівства була перенесена в Переяслав-Рязанський.

Князі в Муромі

- Ярослав Святославич (1127—1129)

Князі в Рязані

- Святослав Ярославич (1129—1143)
- Ростислав Ярославич (1143—1145)
- Гліб Ростиславич (1145—1147)
- Давид Святославич (1147)
- Ігор Святославич (1148)

...

- Гліб Ростиславич (повторно) (1151—1153)
- Володимир Святославич (1153—1161)
- Гліб Ростиславич (повторно) (1161—1177)

...

- Роман Глібович (1180—1207)

У 1208—1212 роках у Рязані сиділи намісники великого князя владимирського Всеволода Юрійовича.

- Гліб Володимирович (1212—1217/1218)
- Інгвар Ігорович (1217/1218—1235)
- Юрій Ігорович (1235—1237)

Князі в Переяславі-Рязанському

- Інгвар Інгварович (гіпотетично) (1237—1252)

Великі князі:

- Олег Інгварович Красний (1252—1258)
- Роман Олегович (1258—1270)
- Федір Романович (1270—1294)
- Ярослав Романович (1294—1299)

Князі:

- Констянтин Романович (1299—1301)
- Василій Констянтинівич або Ярослав Констянтинівич (1301—1308)

Великі князі:

- Іван Ярославич (1308—1327)

Князі:

- Іван Іванович Коротопол (1327—1342)

Великі князі:

- Ярослав-Дмитрій Олександрович (1342—1343)
- Іван Олександрович (1343—?)
- Василій Олександрович (?—1349)
- Олег Іванович (1350—1371)
- Володимир Дмитрович (1371—1372)
- Олег Іванович (повторно) (1372—1402)
- Федір Олегович (1402—1408)
- Іван Володимирович (1408—після 1409)
- Федір Олегович (повторно) (після 1409—1427)
- Іван Федорович (1427—1456)

Правління московських намісників:

- намісники Василя II Темного (1456—1462)

- намісники Івана III (1462—1464)

Великі князі:

- Василій Іванович (1464—1483)
- Іван Васильович (1483—1500)
- Іван Іванович (1500—1521). Регенти — мати Аграфена Василівна (1500—1510), бабка Анна Василівна (1500—1501).

У 1521 році Велике князівство Рязанське було ліквідоване і приєднане до Москви, князь Іван Іванович потрапив у полон.

1. Юрій Ярославович

– 1174

Уділи (райони):

Білгородське князівство (1149 – 1205)

Коломенське князівство (1165 – 1301)

Володимиро-Суздальське князівство

1125 – 1362 рр.

Вологодська, Ярославська, Костромська. Владімірська, Івановська, Московська і північ Нижньоновгородської обл.

Уділи (райони):

Пороське (Торчеське) князівство

Владімірські князі (над Клязьмою)

Велике князівство Владимирське, Велике князівство Володимирське, Володимиро-Суздальське князівство (1157—1389) — удільне руське князівство на північному сході Русі під керівництвом династії Юрійовичів (гілки Рюриковичів). У 1157—1169 роках існувало Владимирсько-Суздальське князівство, після переносу суздальським князем Андрієм Боголюбським столиці з Суздалі до Володимира-на-Клязьмі. 1169 року володимирсько-суздальський князь Андрій Боголюбський захопив Київ і був визнаний Великим князем. Проте він не сів княжити у Києві, але залишився у Володимирі, завдяки чому Владимирське князівство перетворилося на Велике князівство Владимирське. Велике князівство Владимирське було попередником Московської держави. Одним з уділів Великого князівства стало Московське князівство, чії князі отримали в Орді ярлик на Великий княжий престол Владимирський й перетворили його на Велике князівство Московське. З початку XIV сторіччя великі князі Володимирські стали використовувати в своєму великокняжому титулі додаток «всія Русі». Початково центр князівства був у місті Суздаль, й з середини XII сторіччя — у Володимирі-на-Клязьмі. Суздальське князівство розвинулося з Ростовсько-Суздальського князівства (1125—1157), а те з Ростовського князівства, що було уділом київських князів, і фактично колонією. У XII сторіччі, за правління князів Юрія Долгорукого та його сина Андрія Боголюбського князівство відокремилось від Києва в ході розпаду Руської держави. Рубежі Великого князівства Володимирського сягали на півночі Білоозера, верхньої течії Північної Двіни, на північному сході — міста Устюг, на сході — берегів річки Унжа (притока Волги), волзького міста Городець, на півдні — басейну середньої течії Оки, на заході — верхів'їв Волги. Протягом X—XI сторіч стара родоплемінна територія Волзько-Окського межиріччя поступово перетворюється на державно-політичне утворення; сюди переселяється східнослов'янське населення з інших давньоруських земель, головним чином з півдня Русі. Землі майбутнього князівства з початку I тис. н. е. були заселені фіно-угорськими племенами, мерею та вессю. Угорський місіонер Юліан у своїх спогадах про подорож в цю землю, назвав її «ЛандеМеря», що в перекладі означає «Земля Мерян». Після колонізації цієї землі Київськими князями вона називалася також Заліссям. У «Повісті временних літ» під 859 роком є повідомлення, що меря платила данину варягам. У IX—XIII століттях відбувалася слов'янська колонізація цих земель в основному кривичами, ільменськими словінами, в'ятичами та переселенцями з Наддніпрянщини з незначною участю варягів. Під тиском колонізаторів, які правили цими землями, відбувалися процеси асиміляції та водночас витіснення фіно-угорських племен. Асиміляція мері є предметом запеклих наукових суперечок. Остання згадка мері стосується другої половини 14 століття, коли в цих землях оселився преподобний Авраамій Галицький (Чухломський, Городецький). В його житті написано, що, поселившись на озері, він виявив, що там жили «человеци по дубравам некрещении, наричєми меря» Територія північного сходу Русі в IX—XIII століттях згадується по головних містах як Ростовська, а пізніше — Ростово-Суздальська земля, тобто за назву території взяли назви найбільших міст. У XII столітті ці землі були об'єднані під владою Андрія Боголюбського, який у 1157 році переніс столицю князівства (свою резиденцію) до Володимира-на-Клязьмі. У 1169 році він сплундрував столицю Русі — Київ і проголосив себе Великим князем Володимирським, чим фактично

підкреслив вихід своїх земель зі складу Русі. У XIII — XIV століттях титул великих князів Володимирських вважався титулом верховного правителя північного сходу Русі. Впритул до XV ст. великі князі Володимирські та їхні правонаступники московські великі князі не використовують безперервно в своєму титулі великокнязівський (королівський) домен «усієї Русі».

Татаро-монгольське іго

У 1238 році Велике Володимирське князівство було завойовано монголами на чолі з представниками династії Чингізидів і потрапило у васальну залежність, стало підкорятися Золотій Орді. Завдяки покорі завойовникам Володимирські князі втрималися у своєму уділі, отримали від монголів визнання старшинства на Північно-Східній Русі серед інших руських князівств, отримавши на деякий час ярлик на князювання в Києві, але так і не змогли в ньому закріпитися. Під золотординським патронатом вони змогли розширити свої володіння за рахунок найближчих сусідів. Олександр Невський був останнім Великим князем Володимирським, що княжив безпосередньо з Володимира. Після його смерті держава розпалася на півтора десятка князівств. Територію власне Великого князівства Володимирського отримував в Орді по ярлику один з удільних князів, який здійснював у Володимирі обряд інтронізації, але залишався жити в родовому князівстві. Так як територія Великого князівства Володимирського залишалася досить великою, її володар отримував не тільки формальне верховенство, але і реальну перевагу над іншими князями. У 1328 році ярлик на Велике князівство Володимирське отримав московський князь Іван Калита, з того часу почалося піднесення Московського князівства і Москви як нового центру рівнічно-східної держави. Однак остаточно титул великого князя Володимирського закріпився за московською гілкою Даниловичів лише у правління Дмитрія Донського, який всупереч волі хана Золотої Орди, 1389 року, заповів Велике князівство Володимирське своєму синові Василю I Дмитровичу, що ознаменувало повне поглинання Великим князівством Московським творіння завойовника Києва Андрія Боголюбського, — Велике князівство Володимирське. Ще до 1432 року Владимир-на-Клязьмі залишався символічним центром Московії, де Великі князі Московські вступали на престол.

Князі

Володимиро-суздальський князь

- Андрій Юрійович Боголюбський — Володимиро-суздальський князь у 1157—1169 — переніс столицю зі Суздалі до Володимира

Великі князі Володимирські

- Андрій Юрійович Боголюбський — 1169—1174 — 1169 року став великим князем, але не сів у Києві й продовжив князувати з Володимира
- Ярополк Ростиславич — 1174—1175
- Михайло Юрійович — 1175—1176
- Всеволод Юрійович Велике Гніздо — 1176—1212
- Юрій Всеволодович — 1212—1216
- Костянтин Всеволодович — 1216—1218
- Юрій Всеволодович (удруге) — 1218—1238
- Ярослав Всеволодович — 1238—1246
- Святослав Всеволодович — 1246—1248
- Михайло Ярославич Хоробрит — 1248
- Андрій Ярославич — 1248—1252
- Олександр Ярославич Невський — 1252—1263

- Ярослав Ярославич Тверський — 1263—1271
- Василь Ярославич Костромський — 1272—1276
- Дмитро Олександрович Переяславський — 1276—1281
- Андрій Олександрович Городецький — 1281—1283
- Дмитро Олександрович Переяславський (удруге) — 1283—1294
- Андрій Олександрович Городецький (удруге) — 1294—1304
- Михайло Ярославич Тверський — 1304—1318
- Юрій Данилович Московський — 1319—1322
- Дмитро Михайлович Грізні Очі Тверський — 1322—1326
- Олександр Михайлович Тверський — 1326—1327
- Олександр Васильович Суздальський — 1328—1331
- Іван I Данилович Калита Московський — 1331—1340
- Сімеон Іванович Гордий Московський — 1340—1353
- Іван II Іванович Красний Московський — 1353—1359
- Дмитро Костянтинович Нижегородсько-Суздальський — 1360—1363
- Дмитро Іванович Донський Московський — 1363—1389

1. Юрій Довгорукий 1157

Народився біля 1090 р. – помер 15 травня 1157 р. в Києві, володимиро-суздальський князь з 1125 р., великий князь київський з 1155 р. Син Володимира Мономаха. Вів боротьбу за Київ. В 1155 р. заволодів Києвом. Похований в церкві Спаса на Берестові в Києві. Юрія Довгорукого вважають засновником Москви.

2. Андрій Боголюбський 1157 – 1175

Андрій Боголюбський (близько 1111 – 29 червня 1174) – князь володимиро-суздальський з 1157 р., син Юрія Довгорукого . Об'єднав північно-східні землі Русі навколо Володимиро - Суздальського князівства . Боровся проти влади боярів. Вбитий боярами в своїй резиденції в с.Боголюбово.

3. Св.Всеволод III Юрієвич 1177 – 1212

4. Юрій II Всеволодович 1212 – 1217

Син Всеволода III він народився в 1189 р. В 1212 р. вступив на Володимирський великокняжий престол. Заснував Нижній Новгород і побудував два прекрасних храми. Воював проти татарів. 1238 р. Батий з'явився під стінами Володимира. Сім'я князя Юрія (Георгія) загинула. В бою з татарами на ріці Сіті руські війська потерпіли поразку. Князь Георгій був вбитий татарами 4 березня 1238 р. В 1645 р. були віднайдені мощі св.Георгія. Пам'ять святого 4 лютого.

5. Костянтин Всеволодович 1217 – 1218

6. Юрій II Всеволодович (2) 1218 – 1238

7. Андрій II (Суздаль) 1249 – 1252

Переяслав-Заліське князівство 1175 – 1302 рр.

Переславль-Залеське князівство, Переяславське князівство — північно-східне руське князівство, що існувало від 1175 до 1302 року з центром у місті Переславль-Залеський.

1-ше Переяславльське князівство 1175—1176 років

Після перемоги Михайла і Всеволода Юрійовичів над своїми племінниками Мстиславом і Ярополком Ростиславичами 15 червня 1175 року брати поділили свої володіння на дві частини: князівство Владимирське Михайла, і князівство Переяславське Всеволода. Володіння Всеволода займали верхів'я Волги від сучасного Зубцова до Ярославля, головна частина була на правобережжі Волги, на півдні до Оки; до складу князівства входили міста: Твер, Кснятин, Ярославль, Ростов, Москва та інші. Після смерті Михайла в 1176 році Всеволод за князював у Владимирі.

2-ге Переяславльське князівство 1207—1302

В 1207 році він посадив у Переяславі свого сина Ярослава. Переяславльське князівство знову виділилося в уділ після смерті Всеволода, але включало до свого складу Твер і Дмитров. В 1238 році Ярослав перебував у Києві, проте Переяславль і Твер самостійно вчинили монголам запеклий опір. Переяславль був узятий монгольськими *царевичами спільно за 5 днів*. Стільки ж пручалася Твер, в якій був убитий один з синів Ярослава, ім'я якого не збереглося. Незабаром Переяславль було відновлено. Після смерті Ярослава Всеволодовича Тверське князівство відокремилася від Переславльського князівства по лінії нащадків його сина Ярослава. В 1262 році у Великому Владимирському князівстві а також у Переяславі, відбулося повстання населення проти монголо-татарського ярма. Щоб запобігти каральному походу, великий князь Володимирський Олександр Невський відправився в Золоту Орду, по дорозі звідки помер в 1263 році. Переяславльське князівство було передано його синові Дмитру Олександровичу, який їм правив до 1294 року. В 1274 році Дмитро Олександрович став великим князем Владимирським, залишившись при цьому у Переяславі. Це був час найбільшого розквіту Переяславльського князівства. Ядром його були землі навколо Плещеева озера. Князівство межувало з Московським, Дмитровським і Тверським на заході і північному заході, з Ростовським, Юр'їв-Польським і Владимирським князівствами на сході, південному сході і північному сході. В 1302 році помер останній Переяславль-Залеський князь Іван Дмитрович, котрий не залишив прямих спадкоємців, і князівство за його заповітом перейшло до його дядька, першого московського князя Данила Олександровича. Після затвердження великим князем Владимирським Михайла Ярославовича Тверського Переяславльське князівство повернулося до складу великого князівства Владимирського

У складі Московського князівства

У складі Великого князівства Владимирського Переяславське князівство потрапило у власність Московського князівства в 1333 — 1363 роках. Вперше Переяславль згадується у заповіті Дмитра Донського (1389). З того часу місто Переяславль керувалося московськими намісниками; іноді видавалося в кормління прийшлим князям (наприклад, Дмитру Ольгердовичу в 1379 — 1380 роках, Свидригайлу Ольгердовичу в 1408 році).

Князі

- Всеволод Велике Гніздо (1175–1176)
- Ярослав Всеволодович (1212–1246)
- Олександр Невський (1246–1263)
- Дмитро Олександрович (1263–1293, 1294)
- Андрій Олександрович (1293)
- Федір Ростиславич Чорний (1293–1294)
- Іван Дмитрович (1294–1302)

Ростовське князівство 989 – 1474 рр.

Ростовське князівство — руське князівство зі столицею в Ростові. Розташовувалося на території сучасної Ярославської та Вологодської областей Російської Федерації. До середини 12 століття підпорядковувалося великому князю київському. Згодом стало удільним князівством у складі Володимиро-Суздальського князівства. У 1207 виділилося з Володимиро-Суздальського князівства. До його складу входили Ярославль, Углич, Молога, Білоозеро і Устюг. Перший князь Ростовського князівства, Костянтин Всеволодович, ставши в 1216 Великим князем Володимирським, розділив Ростовське князівство між Ростовське синами. З його складу виділилися Ярославське і Углицьке князівства, а після 1238 — Білоозерське князівство. І підкорялося Золотій Орді (див. «Московія»). У 1474 році увійшло до складу Великого князівства Московського, яке скупило усі землі князівства.

Князі

Ростовські князі — князі Ростовського князівства та їхні нащадки

- Ярослав Володимирович (Мудрий) (990–1010)
- Борис-Роман Володимирович (1015–1015)
- 1207–1218 — Костянтин Всеволодович
- 1218–1238 — Василько Костянтинович
- 1238–1277 — Борис Василькович
- 1277–1278 — Гліб Василькович
- 1278–1286 — Дмитро Борисович і Костянтин Борисович
- 1286–1288 — Костянтин Борисович
- 1288–1294 — Дмитро Борисович
- 1294–1307 — Костянтин Борисович
- 1307–1316 — Василь Костянтинович
- 1316–1320 — Юрій Олександрович

Ростово-Усретінські князі

- 1320–1331 — Федір Васильович
- 1331–1360 — Андрій Федорович
- 1360–1364 — Костянтин Васильович
- 1364–1409 — Андрій Федорович
- 1409-? — Іван Андрійович

Ростово-Борисоглібські князі

- 1320–1365 — Костянтин Васильович
- 1365–1404 — Олександр Костянтинович
- 1404–1416 — Андрій Олександрович
- 1417–1418 — Федір Олександрович
- ?-1474 — Володимир Андрійович та Іван Іванович Довгий

Виділилися князівства та уділи

- Углицьке князівство (1216–1591)
- Ярославське князівство (1218–1463)
- Білозерське князівство (1238–1486)
- Устюзьке князівство (1364–1474)
- Бохтюзьке князівство (1364–1434)

1. Борис – Роман Володимирович – 1015
2. Юрій Долгорукий пом. 1157
3. Костянтин Всеволодович – 1218
4. Василько – 1238

Борис (пом.1015)

Борис (пом.1015), святий князь, син Володимира Великого. В 994 – 996 рр. дістав Ростовське князівство. Убитий на р. Альті братом Святополком.

Уділи (райони):

- Устюжське князівство (1364 – 1474)
- Бохтюжське князівство (1364 – 1434)

Ярославське князівство 1218 – 1463 рр.

Ярославське князівство — руське князівство з центром у місті Ярославлі. Існувало в 1218—1463 роках (номінально до 1471). Удільне князівство в складі Великого князівства Володимирського до середини XIV століття, потім велике князівство. Ярославське князівство виділилось з Ростовського після розподілу уділів між синами великого князя володимирського, Костянтина Всеволодовича. Волость, до якої входили землі по обох берегах Волги біля Ярославля дістались Всеволоду Костянтиновичу. Він правив до своєї смерті в битві проти монголів на річці Сіті у 1238 р.

Після монгольської навали

Після Всеволода послідовно правили його сини Василь та Костянтин. Останній загинув у 1257 р. не залишивши нащадків чоловічої статі. Престол перейшов до малолітньої дочки Костянтина, Анастасії, при неформальному регентстві її матері Ксенії. У 1261 році Анастасія вийшла заміж за Федора Ростиславича Чорного, сина смоленського князя. Після смерті Анастасії в 1294 році її чоловік отримав ханського ярлика на Ярославль, і управління князівством повністю переходить до нього. Федору доводилося часто бувати в Золотій Орді, брати участь в монгольських походах; другим шлюбом він був одружений з ханською дочкою (у хрещенні — Анна). Від цього шлюбу походить друга династія князів Ярославля. У 1278 році в князівстві був мор невідомої смертельної хвороби, а в 1298 — посуха і голод.

Під владою потомків Федора Чорного

Після смерті Федора Ростиславича Чорного з 1299 по 1321 в князівстві правив син Федора і Анни — Давид в співправительстві з братом Костянтином. Давид помер в 1321 р., залишивши двох синів — Василя і Михайла. За часів цих князів відбувся перший розділ Ярославського князівства: Василь Давидович Грізні Очі сидів на столі в Ярославлі, а Михайло отримав уділ в Молозі. Літописні зводи неодноразово повідомляють про князювання Василя в Ярославлі, причому підкреслюють його головне становище. Так, тільки Василь Давидович, єдиний з ярославських князів, їздив в 1340 р. в Орду, ймовірно, для отримання там ханського ярлика на своє князівство. Взимку 1340/41 р. він взяв участь у княжому з'їзді в Москві і в поході на Торжок. Саме за Василя видав свою дочку Євдокію Іван Калита, що зайвий раз свідчить про верховенство старшого сина Давида Федоровича в Ярославському князівстві. Що ж до молодшого брата Василя, Михайла, то перша літописна згадка про нього під 1340 р. характеризує його не як Моложського князя, а як намісника великого князя Симеона Гордого в Торжку. Мабуть, до своєї смерті в 1345 р. Василь Давидович не мав влади в Ярославському князівстві, і воно залишалось єдиним. Ця єдність не порушувалась і в наступні роки. У всякому разі під 1361 літопис називає лише одного ярославського князя, котрий вирішив за ярликом до хана Хізра (*Хідирь* російських джерел) — Михайла, причому йому дано визначення «Ярославський». Мова, очевидно, повинна йти про Михайла Давидовича, прізвисько якого говорить за те, що саме він успадкував владу.

Останні князі

Розпад Ярославського князівства на уділи почався між 1361 і 1375 рр., коли літописи згадують сина Михайла Давидовича як Моложського князя, а синів Василя Давидовича Василя і Романа — як ярославських князів, які виступали на чолі своїх особливих полків, тобто вже мали свої вотчини.

Василь Васильович правив до 1380 р., командував полком Ліві руки в Куликовській битві. Після його смерті послідовно правили його сини Іван Васильович і Федір Васильович.

Останнім Ярославським князем був Олександр Федорович Брюхатий. В 1463 р. він змушений був продати права на князіння Івану III, Великому князю Московському. До Ярославля був направлений московський намісник, та князь отримав привілей проживати у місті, де й помер у 1471 р.

Список Ярославських князів

Династія Юрійовичів

- Всеволод Костянтинович 1210—1238
- Василь Всеволодович 1238—1249
- Константин Всеволодович 1249—255/7

Князівство успадкувала дочка Анастасія Василівна. 1260/1 року вона вийшла заміж за Федора Ростиславича Чорного із Смоленських Ростиславичів

Династія Ростиславичів:

- Федір Ростиславич Чорний 1260/1—1299
- Давид Федорович *спільно* 1299—1321
- Костянтин Федорович *спільно* 1299—1321
- Василь Давидович Грізні Очі 1321—1345
- Василь Васильович 1345—1380
- У Василя Васильовича були брати Гліб і Роман.
- Іван Васильович Большой ?—1426
- Федір Васильович 1426—1434
- Олександр Федорович Брюхатий 1434—1463

Останній князь змушений був передати своє князівство великому князю Московському Івану III.

Уділи (райони):

Моложське князівство (1325 – 1450)
Сіцьке князівство (1408 – 1450)
Прозоровське князівство (1408 – 1460)
Шуморовське князівство (1365 – 1420)
Новленське князівство (1400 – 1470)
Заозерсько-Кубенське князівство (1420 – 1452)
Шекснїнське князівство (1350 – 1480)
Шехонтське князівство (1410 – 1460)
Курбське князівство (1425 – 1455)
Ухорське князівство (1420 – 1470)
Романовське князівство

Углицьке князівство 1216 – 1591 рр.

Углицьке князівство — руське удільне князівство з центром в Угличі. Існувало протягом 1216–1605 років (з перервами).

Удільні князі

1. Володимир Костянтинович (1216 — 1249)
2. Андрій Володимирович (1249 — 1261)
3. Роман Володимирович (1261 — 1285)
4. Дмитро Борисович (1286 — 1288)
5. Костянтин Борисович (1289 — 1294)
6. Олександр Костянтинович (1294 — 1302)
7. Юрій Олександрович (1302 — 1320)

Князі — московські намісники

1. Петро Дмитрович (1389 — 1405)
2. Володимир Андрійович Хоробрий (1405 — 1410)
3. Костянтин Дмитрович (1410 — 1433)
4. Дмитро Юрійович Красний (1433 — 1441)
5. Дмитро Юрійович Шемяка (1441 — 1448)
6. Андрій Васильович Большой (Горяй) (1462 — 1492)
7. Дмитро Іванович Жилка (1506 — 1521)
8. Юрій Васильович (1534 — 1564)
9. Царевич Димитрій Углицький (1584 — 1591)
10. Густав Еріксон Ваза (1601 — 1605)

Білозерське князівство 1238 – 1486 рр.

Білозерське князівство — руське князівство у сточищі річки Шексна і навколо озер Біле і Кубенське в 1238—1485 роках. Столиця — місто Білоозеро (нині Білозерськ). Крім Білоозера у князівстві було ще одне місто — Устюжна, а також багато великих сел: Борисово-Судське, Біле, Йорга, Ліпін Бор. Час заснування Білоозера невідомо, але за літописами це було до покликання князів Рюриковичів, в якому брала участь і Весь (вепси), що населяла тоді Білозерський край. З покликаних братів-князів середній, Сінеус, сів на Білоозері, де першими насельниками була Весь. Після смерті Сінеуса Білозерське князівство переходить Рюрику, який передає його в управління «княжого мужа» або намісника. Значення Білоозера з'ясовується вже при першому приймачі Рюрика: в 907 році Олег, за мирним договором, вимагає з греків «укладів», поряд з іншими містами і на Білоозеро. По смерті Ярослава Володимировича в 1054 році Ростов разом з Суздалем і Білоозером дістався Всеволоду Ярославичу, в роду якого постійно і перебував. У 1207 Всеволод Юрійович (Велике Гніздо) віддав Ростовське князівство, до якою тоді відносилось Білоозеро, старшому синові Костянтину. Костянтин Всеволодович перед смертю в 1219 розділив Ростовську князівство між своїми синами наступним чином: старшому Василькові він віддав Ростовське князівство з Білоозером, Всеволоду — Ярославське князівство, Володимирі — Углицьке князівство. По смерті Василька Білоозеро відокремилось від Ростова і склало самостійним Білозерським князівством, на яке сів молодший син Василька Гліб, між тим, як Ростов залишився за старшим, Борисом Васильковичем. Білозерське князівство виділилося в 1238 році зі складу Ростовського князівства після смерті Василька Костянтиновича. Першим Білозерським князем став його син Гліб Василькович (правив в 1251—1277). У 1279 році князівство було захоплене його племінником ростовським князем Дмитром Борисовичем. У 1302 році, ймовірно, за допомогою Золотої Орди відновлено. Між 1328 і 1338 роками Білозерське князівство було куплено московським князем Іваном Калитою. Близько 1338 року Узбек-хан відібрав у Калити ярлик на Білозерське князівство і передав його представнику роду білозерських князів — Роману Михайловичу. Після смерті Романа Михайловича територія князівства була поділена на два спадки на користь його синів — Федора і Василя. У 1352 році князівство пережило велику епідемію чуми, після чого місто Білоозеро було перенесене на нове місце (де існує досі, перейменоване в 1777 році на Білозерськ). Після загибелі князя Федора в Куликовській битві 1380 року Білозерське князівство було приєднано до Москви. У 1389 році Дмитро Донський, у своєму духовному заповіті, призначає Білозерський уділ («куплю Івана Калити») своєму синові Андрію, князю Можайському. По смерті Андрія Дмитровича молодший з двох його синів Михайло, отримав місто Верею і Білозерський уділ, яким володів до своєї кончини в 1485 році. Зі смертю Михайла Андрійовича обидва його спадки, за договором з великим московським князем Іваном III, стали власністю останнього і вже назавжди увійшли до складу Великого Московського князівства. Білозерський уділ князя Василя, роздібнився на володіння, залишався за його нащадками до другої половини XVI сторіччя. Серед вотчинників-васалів місцевої династії відомі прізвища: Монастирєви, Ліхареви, Федорові, Плещееви, Карачарови, Ілліни, Степанови, Внукови, Стогініни, Хромі.

Герби Білозерського князівства

Герб на печатці Івана IV Грозного 1577 / 1578 років.

На печатці зображена риба(прим: породи короп).

Білозерські князі

- Гліб Василькович (1238–1278)
- Дем'ян Глібович (народився в 01.07.1263г.)
- Михайло Глібович (1278–1279)
- Дмитро Борисович (1279–1286)
- Михайло Глібович (1286–1293)
- Федір Михайлович (1293–1314)
- Роман Михайлович (1314–1339)
- Федір Романович (1339–1380)
- Юрій Васильович (1380–1389)
- Андрій Дмитрович (1389–1432)
- Михайло Андрійович (1432–1485)

Уділи (райони):

Сугорське князівство (1345 – 1375)
Шелешпанське князівство (1375 – 1410)
Кемське князівство (1375 – 1430)
Карголомське князівство (1375 – 1430)
Ухтомське князівство (1410 – 1450)
Андожське князівство (1385 – 1430)
Вадбольське князівство (1410 – 1450)
Білосільське князівство (1385 – 1470)

Стародубське князівство 1238 – 1460 рр.

Стародубське князівство, князівство Північно-Східної Русі, що займало територію по середньому перебігу р. Клязьми. Виділилося із складу Великого князівства Володимирського близько 1218. У 1238 в Стародубі затвердилася династія князя Івана, молодшого сина Всеволода Велике Гніздо. Питома вага стародубських князів в політичних справах Північно-східної Русі була невелика. З XIV ст вони починають служити московським князям. Стародубське князівство проіснувало до XV ст, потім розпалося на ряд дрібних доль — володінь князів Пожарських, Ряполовських, Палицьких, Ромодановських, Килимових і ін.

Історична доля Стародуба-на-Клязьмі

Місто було засновано у 1152 р. ростово-суздальським князем Юрієм Довгоруком. Заселялося місто вихідцями з Сіверщини, з Чернігівського князівства, з міста Стародуба-Сіверського, від якого і отримало свою назву (Стародуб Волоцький, або Стародуб Ряполовський). Повністю було знищено польськими військами 1609-го року, під час Смутного часу. Відродилося як звичайне село під назвою Клязьменський Городок у XVIII ст. Зараз село Ковровського району Владимирської області Росії.

Князі

- 1217—1227 Володимир Всеволодович Стародубський
- 1237—1247 Іван Всеволодович Каша
- 1247—1281 Михайло Іванович
- 1281—1315 Іван Михайлович Калістрат
- 1315—1330 Федір Іванович Благовірний
- 1330—1355 Дмитро Федорович
- 1355—1363 Іван Федорович
- 1363(або 1370)—1380-ті Андрій Федорович
- 1380-ті — кінець I чверті XV ст. Федір Андрійович
- кінець I чверті XV ст. — кінець 40-х рр. XV ст. Федір Федорович
- кінець 40-х рр. XV ст. — кінець 50-х рр. XV ст. Володимир Федорович

ДМИТРО ПОЖАРСЬКИЙ

Найвідомішим з нащадків Стародубських князів у російській історії став князь Дмитро Пожарський, герой визволення Москви від поляків 1612-го року. За родинними переказами, князі Пожарські отримали своє прізвище від міста Погару на Сіверщині, але насправді це прізвище походить від Жарської волості, родинного маєтку цих князів.

Уділи (райони):

- Пожарське князівство (1390 – 1470)
- Ряполовське князівство (1390 – 1440)
- Палицьке князівство (1390 – 1470)
- Кривоборське князівство (1440 – 1470)
- Льяловське князівство (1440 – 1460)
- Голібесовське князівство (1410 – 1510)
- Ромодановське князівство (1410 – 1440)

Галицьке князівство 1246 – 1453 рр.

Галицько-Мерське князівство, або **Галицьке князівство** — удільне князівство на північному сході Русі зі столицею у місті Галич-Мерський, що на березі Галицького озера. У 1247 році великий князь Володимирський Святослав III Всеволодович виділив своїми племінникам, синам великого князя Ярослава II, князівства в уділи. Одному з них, Костянтину, дісталоя **Галицько-Дмитрівське князівство**. До складу володінь князівства, що займало відносно невелику територію, входили басейн Галицького озера з центром у Галичі-Мерському, що до цього належав Володимирському великому князівству, і місто Дмитрів з волостями, які спочатку входили до складу Переяславського (Заліського) князівства. При онуках Костянтина в 30-х роках XIV століття князівство розпалося на 2 частини. Власне **Галицьке князівство** дісталоя Федору Давидовичу, а Дмитрівське князівство — Борису Давидовичу. Близько 1363 року великий князь Дмитро Донський, який розглядав Галич як «купівлю» Івана I Калити, зігнав онука Федора, князя Дмитра Івановича, і послав в князівство своїх намісників, фактично приєднавши його до московських володінь. По духівниці Дмитра Донського 1389 року Галицьке князівство було знову виділено і дісталоя разом з містами Звенигород і Руза його синові Юрію Дмитровичу. Але після того, як в 1450 році програвши битву Дмитро Шемяка утік до Новгороду, Василь Темний остаточно покінчив з незалежністю Галицького князівства, приєднавши його землі до Москви. Пізніше московські правителі ще кілька разів давали Галич в кормління своїм синам.

Правителі

- 1247 — 1255: Костянтин Ярославович;
- 1255 — 1280: Давид Костянтинович;
- 1280 — 1310: Василь Костянтинович;
- 1310 — 1335: Федір Давидович;
- 1335 — 1360: Іван Федорович;
- 1360 — 1363: Дмитро Іванович (Борисович);
- 1363 — 1389: у складі Московського великого князівства;
- 1389 — 1433: Юрій Дмитрович;
- 1433 — 1450: Дмитро Юрійович Шемяка.

Галич — місто (з 1159) в Костромській області Росії, самостійне муніципальне утворення міський округ Галич, адміністративний центр Галицького району. Місто входить до переліку поселень Росії, що мають офіційний статус «історичних». Населення — 16 922 осіб (2017).

Фізико-географічна характеристика

Місто розташоване на березі Галицького озера (басейн річки Костроми), за 121 км на північний схід від міста Костроми.

У центрі міста протікає річка Кешма, завдовжки приблизно 15 км і шириною в межах міста до 2 м.

Назва

Вважається, що назва міста є вторинною щодо назви давнього Галича Волинського в Прикарпатті. Відомі численні приклади перенесення з південного заходу на північний схід багатьох імен міст: Звенигород, Переяславль, Стародуб, Вишгород. Відповідно до поширеної гіпотези Ярослава Пастернака, назва прикарпатського Галича походить від грец. *άλας* («сіль») і пов'язана з соляними промислами в його районі; Галич у Північно-Східній Русі, теж маючи запаси солі, міг бути названий на честь Галича в Південно-Західній. Місто Сіль Галицька (тепер Солигалич), розташоване неподалік, поєднувало в своїй назві і слов'янську і грецьку складову. Колись вживане означення «Мерський» пов'язане з аборигенами цього краю — фінським плем'ям меря, і використовувалося для відрізнення від Галича Волинського. За вказанням деяких джерел, первісна назва Галича Мерського була *Галивонь*

Історія

Територія Галича ще з давніх часів була заселена людиною. Про це свідчать такі стародавні палеолітичні стоянки, як Галицька гірка. Датою заснування вважається 1159 рік, але в письмових джерелах він уперше згадується під 1237 роком, коли в Лаврентіївському літопису вказувалось, що татари «плѣниша все по Волзѣ доже и до Галича Мерьского». Перші археологічні дослідження міста, здійснені в 1957 році П. О. Раппопортом, показали, що культурний шар з керамікою XII століття заходить під основу валу Нижнього городища — найдавнішої міської фортеці. У самому насипу виявлені кілька фрагментів кераміки, датовані дослідником XI століттям, на підставі чого був зроблений висновок про наявність слов'янського поселення XI—XII століть — попередника наново збудованого міста. У 2009 році дослідження Нижнього Городища продовжив Новиков. Була підтверджена наявність давньоруського шару XII століття. Разом з тим, селище XI століття, що існувало на місці майбутнього городища, хоча і підтверджується як окремими знахідками, так і вперше виявленими поховальними комплексами зі слідами язичницької обрядності, співвіднесене з мерянським населенням. У лютому 1238 року до Галича підійшли загони монгольського полководця Бурундая, одного з нойонів хана Бату. Лаврентіївський літопис повідомляє, що *Татарове поплѣниша Володимерь и поидоша на великого княза Георгия ѡкании ти кровопицици и ови идоша кь Ростову, а уни к Ярославлю, а уни на Волгу на Городецъ и ти плѣниша все по Волзѣ, доже и до Галича Мерьского... и взяша городовъ 14...*, але нічого не каже про здобуття міста. У 1246 році Галич став столицею самостійного князівства, що утворилось після смерті великого князя владимирського Ярослава Всеволодовича. Першим князем Галича був Костянтин Ярославич — син Ярослава Всеволодовича, брат Олександра Невського. У 1255 року він помер і Галичем став правити самостійний князь — його син Давид Костянтинович. Никонівський літопис повідомляє, що в 1280 році *преставися князь великій Давидъ Константиновичъ Галичскій и Дмитровскій*. Таким чином, Галич у другій половині XIII століття був центром князівської волості. У другій половині XIII—XV століттях Галицькому князівству належали обширні землі в басейнах Галицького і Чухломського озер, по лівобережжю Волги, річці Костромі та її притоках, по середній течії річок Унжі та Ветлуги. Серед населених пунктів того часу відомі Чухлома та Сіль Галицька, які були достатньо багаті і густо заселені. Сам Галич того часу був одним із центрів оборони руських земель. У 1-й половині XIV століття Галич був у складі «купівель» Івана Калити. Галицькі князі й далі правили князівством, але втратили свою незалежність. У 1362 році, за висловом Никонівського літопису, *князь великій Дмитрій Донской съгна съ Галичскаго княженія князя Дмитрія Галицкаго*. Галич увійшов до складу великого князівства Московського. Місто безпосередньо підпорядковувалося великому князю, і Дмитро Донський розпоряджався в Галичі, як у своїй вотчині.

Наприклад, у 1378 році митрополита Пимена, відкинутого великим князем, відправили на ув'язнення у Галич, а згодом у Чухлому. Після смерті Дмитра Донського Галич дістався його синові Юрію Дмитровичу. Маючи стратегічно важливе значення — прикриваючи центральні частини Московського великого князівства з північного сходу — Галич зазнавав нашість його противників. У 1398 році під час війни Новгороду з великим князем Василем Дмитровичем новгородці захопили Великий Устюг і сплюндрували околиці Галича. В 1408 році до Галича доходили загопи Едигея. В грудні 1428 році до Галича *приходиша Татаровя безвѣстно и стоа* (вони простояли під стінами міста місяць, але здобути його не змогли). У XV столітті галицькі князі беруть вельми активну участь у Міжусобній війні в Московській Русі (1425—1453). Зазнавши в ній поразки, галицький князь Дмитро Шем'яка втік до Новгорода, де був отруєний, а сам Галич був у 1450 році остаточно приєднаний до Москви. З цього часу він став центром повіту, до складу якого увійшли Судайська, Чухломська, Солигалицька, Парфеньєвська, Кологривська та Унженська осади. Для управління такою величезною територією в Москві був створений особливий приказ, що називався Галицькою чвертю.

XVI—XVIII століття

Після приєднання до Москви Галич стає її опорним пунктом у боротьбі з Казанським ханством. У ньому була побудована третя за ліком фортеця. У жовтні 1523 року казанський хан Сахіб Герай здійснив відповідний рейд на московські землі, взяв в облогу Галич, але здобути не зміг. Він пограбував навколишні села і захопив багато бранців. Оборонне значення Галич зберігав аж до 1552 року, коли Казанське ханство було приєднане до Москви. У Смутний час Галич опинився в руках поляків, і каральний загін під керівництвом Лісовського спалив місто і цілком розорив його. Писцева книга по місту Галич засвідчила масштаб зруйнувань: близько 350 дворів у Галичі були визнані злидненими, а з 239 торгових місць п'ята частина стояла пуста. Оскільки Галич опинився у центрі країни, він втратив оборонне значення, але поступово зміцнів в економічному плані, бо через нього йшла торгівля із Сибіром, місто торгувало з Архангельськом, Вяткою і Москвою, а пізніше і з Санкт-Петербургом. Звідси йшла торгівля хутрами із Західною Європою й Азією, також була розвинута торгівля рибою. У Галичі з'явилася Рибна слобода, перша згадка про яку належить до 1626 року. У Середньовіччі в околицях міста було 10 монастирів.

XVIII століття — початок XX століття

За указом Петра I в 1709 році Галич разом з іншими північно-східними містами відійшов до Архангелогородської губернії, а після заснування в 1778 році Костромського намісництва, а згодом і губернії став повітовим містом і отримав свій герб: у червленому полі воїнська арматура, з якої виходить хрест Іоанна Хрестителя. З цього часу змінюються обличчя міста, оскільки воно починає забудовуватися згідно з новим регулярним планом. У першій половині XIX ст. у місті з'являються промислові підприємства. У 1845 році галицькі купці Вакорін і Редькін створили хутовий завод з обробки білочих шкур, в 1852 році той же Вакорін відкрив завод з обробки лисичих шкур, а в 1854 — рукавичну фабрику. На початку XX століття в Галичі була відкрита залізниця. Особливо ратоборствував за її проведення уродженець Костромської губернії Іван Ситін, який вважав, що саме завдяки залізниці Галич зможе перетворитися на значний промисловий центр. На початку XX століття в Галичі було чотири чинбарські заводи, броварський завод Архангельських, гуральня Громова, три цегельні, казенний горілчаний склад та інші підприємства.

XX—XXI століття

Після Жовтневого перевороту 1917 року Галич продовжує розвиватися як один з великих промислових центрів краю. На базі підприємств Російської імперії і створених у 1920—1930-х виробничих артілей виникло багато сучасних промислових підприємств міста. У 1928 році під час адміністративної реформи Галицький повіт, який існував з XV століття, був перетворений на Галицький район. Після Другої Світової війни з'явилися швацька, меблева фабрики, завод метвиробів, у 1961 році в Галичі був випущений перший екскаватор, що поклав початок історії Галицького автокранового заводу (випускав автокрани під маркою «Галичанин»). За роки радянської влади в місті збудовано нові райони з типових п'ятиповерхових будинків. В 2009 році Галич відзначив своє 850-річчя.

Юр'ївське князівство 1212 – 1345 рр.

Юр'єво-Польське князівство (1213 - бл. 1340 рр.) - давньоруське князівство, що виділилася з Володимиро-Суздальській землі в 1213 році, в період феодальної роздробленості на Русі. Виділилося князівство дісталось князю Святославу - синові Всеволода Велике Гніздо. У 1228 році воно було приєднане до володінь Володимиро-суздальських князів, але в 1248 році знову здобула незалежність. Юр'ївське князівство було вкрай незначним і зазвичай виступало як союзник володимирських князів.

Історія і правителі

Було засновано в 1213 році князем Святославом Всеволодовичем.

Близько 1340 року був приєднано до Московського князівства

Князь Роки правління

Святослав Всеволодович 1213 - 1228

Святослав Всеволодович (2-й раз) 1248 - 1 253

Дмитро Святославич 1253 - 1269

Ярослав Дмитрович 1267 -?

Іван Ярославович кін. XIII - поч. XIV століття

Ярослав Іванович. ? - ок. 1340

Князь Роки правління

Святослав Всеволодович 1213 - 1228

Святослав Всеволодович (2-й раз) 1248 - 1 253

Дмитро Святославич 1253 - 1269

Ярослав Дмитрович 1267 -?

Іван Ярославович кін. XIII - поч. XIV століття

Ярослав Іванович. ? - ок. 1340

Костромське князівство 1246 – 1303 рр.

Костромське князівство - удільне князівство з центром у м. Кострома. Виділилося зі складу Володимиро-Суздальської Русі близько 1247, діставшись до управління Василю Ярославовичу діжу, синові великого князя Володимирського Ярослава Всеволодовича. Після смерті в 1277 Василя Ярославовича, який не мав дітей і не залишив спадкоємців, землі князівства, як виморочність відійшли до складу Володимирського князівства. Потім, великий князь Володимирський Дмитро Олександрович поступився землі Костромського князівства своєму братові Андрію Олександровичу Городецькому, який в свою чергу віддав цей уділ своєму племіннику, синові Дмитра Олександровича Івану Дмитровичу, проте незабаром Іван Дмитрович отримав у спадок Переяславль-Залеський і Костромське князівство знову відійшло Андрію Олександровичу, а потім в 1299, він передав ці землі синові Борису. Після смерті останнього в 1303 році, князем Костромським в 1304 став син Данила Московського Борис Данилович. На цьому відносна самостійність Костромського князівства закінчилася і пізніше воно увійшло до складу земель Московського княжого дому.

Дмитровське князівство 1238 – 1569 рр.

Дмитрівське князівство (Дмитровська доля) - російське князівство з центром в місті Дмитров, яке сформувалося як незалежне державне утворення між 1280 і 1334 роками. З 1360-1533 років – удільне (районне) князівство в складі Московського великого князівства. Ліквідовано в 1569 році одним з останніх на Русі. На заході Дмитровські землі включали в себе всю Яхрому, Лутосні і верхів'я Сестри, де духовна грамота 1389 року Дмитра Донського згадує Дмитрівську волость - Лутосні. На півночі Дмитрову належали лівобережжі Вели і Дубни. Тут проходили кордони Дмитровського з Кашинським і Переяславським князівствами.

Територія Дмитрівської князівства в селищах і волостях в XV столітті має кордони з Московським князівством: на південному заході по верхів'ях річок Маглуші і Істри, на півдні підходили до витоків Клязьми і Учи, на сході і південному сході в районі верхів'я Яхроми, Вори і Таліци. В XVI столітті кордону Дмитрівської князівства остаточно формуються, так в межовий грамоті 1504 року кордони вже практично не змінюються. Згідно писарським книг Івана Звенигородського на 1564 рік у князівство входять наступні стани: Каменський (по річці Кам'янці), Повельській (по річці Веля), вишегородской (Вишгород), Берендеевській (Пятница-Берендеево), Інобожській, Лутосенській (по річці Лутосні), Раменський, Інобожській, Зарадомний, Кузьмодемьянської слобідки, Троїцький бортних стан, Мушковській

Зону впливу дмитровських князів можна бачити по вотчинним володінням Дмитровського Борисоглібського монастиря, який отримав розквіт разом з ростом Дмитрівського князівства. Вотчинні володіння монастиря були по жалуванім грамотам Дмитровський князів Юрія Васильовича і Юрія Івановича. За переписними книгами 1627-1628 років після польсько-литовської навали значаться:

1). У Повельском стані. Село Лаврово (Нікольське) з землями, в ньому стара дерев'яна Микільська церква. До села примикали пустки, що раніше були селами (до польсько-литовської навали): Данілково, Редькино, Новий ставок, Іванищева, інше Редькино, Тарабеево-Востріковим на річці Струкайловке, пустку Овдіївська. Також сільце Орехово з монастирським двором, до якого належали пустки: Мітусова (Матусова?), Варсіно, Шишкино, Пріверніно, Отушкіно, Оксьоново. І пустки, де раніше було село брейн Урусова і села: Кокоурова, Холмінов, Турбишева, Пихіна, Потапова. Також половина села, що було селом Афанасово на річці Яхроме і млиновим мостом з пустою Муравйова. Також починок Симонка з пустками: Старь, Зразково, Коцейково (Троцейково?). Разом: 25 пусток з монастирським двором з 2 дітьми, 5 дворів з 10 дітьми. За переписом 1685 року 12 дворів і 64 людини, церква перенесена в Орехово.

2). У вишегородской стані. Село Костіна при колишньому селі Нове з пустками. Це колишні села: Заболоття, Дике, Конюхова, Симонов, Путвіно, Прокофеево (зараз Прокошеву?), Левін, Столц. Також пустки: Протасово, Маслово і Полікарпова. У селі Костіно числиться 3 двори з 6 селянами. На 1678 рік - 12 дворів.

3). У Кам'янському стані. Село Турбічево на річці золотусі з монастирським двором і церквою архангела Михаїла. До Турбічевской вотчині ставилися села: Арбузово, Каргашіно, Малигін, Романово, Подсосеньє, Селіванове з пустками: Векірево, Лукіно, Тютьково, Пердяєво, Юрово. Пустки на ставках: Лагунова, Шиліна, Фомкіно, Шерепово; при ярах Кормухіна та Ляхнево. Пустки по річці Золотухах: Головкове, Казакова, Михнево; по річці Кінерше - Мясникова. Всього в Кам'янському стані: 1 село, 7 сіл та 16 пусток. Всього 15 з монастирським дворів + 5 порожніх: 30 осіб. На 1678 рік у Турбічево з околицях селами числиться 58 дворів

4). Село Веретьє-Кутач на річці Дубні та річці Паз. При селі монастирський двір і Георгіївська церква на цвинтарі між річками Дубна і Паз. Примикають до села села: Меледіно на річці Паз, Іванцева і Кутач на Дубні, Старикове на Дубні та річці Пердошь,

Горелуха, Юдін і Страшеве на Дубні. Також лагодження: Власовський на річці Кунем-Вязьє, Матюків, Михайлов, Ортёмово-Займище, Митній-Зріхін, Митній-Ольховічная, Грива, Жилін, Косяков, Мінінській, Назімец, Поздічей, Усачёвській, Харкін, Хватков, Фурсов на Дубні, Ярінское. Колишні населені пункти після польсько-литовської інтервенції (пустки): Головінець на Сестрі, Стрілка та Романцева на Дубні, Грідінская, Доронино, Легкоруково, Метково, Холм, Пронінская і Деренская по річці Кунем, Кунічіна-Раменьє і Яковлевський починок, Баранов починок, Втикілево, Зубарева, Користь, Ларкін, Мелентьев починок, Овініще, Тихоновская, Жуково-Займище, Ольховик, зобов, Гарєв, Карпова, Кривовская, Климова, Обрабова, Короваевская на річці Пердошь, Ковригіна, Костіно, Лаврово, Пановко. І пустки: Борок на Кунем і Кривець на Дубні. Всього: сільце і цвинтар з церквою, 7 сіл, 21 починок, 35 пусток. Разом: 26 дворів і 38 осіб. За переписним книг 1678 роки вже значиться село Веретьє з селами. Були з пусток відновлені села: Жуково-Займище, Кривець на ній була влаштована млин в 3 жорна, Ольховик на річці Вільхівці, зобов, Ярінський починок (Яфіміно), Легкоруково (Філіппова), Стрілка. Частина інших пусток були розорані під рілля, частина отримала нові назви. Всього: 80 дворів без урахування монастирського з 339 жителями. Крім земель у монастиря було: 5 млинів на початку XVII століття (деякі з XVII століття): під селом Кривцова, під селом стрілки, по річках Паз і Дубна, Березовець. Була рибна ловля по річках Куньямі, Березовець для збереження спійманої риби використовувався ставок при монастирі. Також в монастирській слободі займалися випалюванням цегли і виробленням дробу.

Заснування князівства

Близько 1247 року великий князь Володимирський Святослав III Всеволодович закріпив за своїми племінниками, синам великого князя Ярослава II, князівства в уділи. Костянтину, дісталоя Галицько-Дмитрівське князівство. Це було утворення з розділеними далекими відстанями центрами, яке незабаром розпадається. Останнім відомим його князем був помер 1280 року Давид Костянтинівич, онук Ярослава Всеволодовича. Правив чи після Давида Дмитровом і Галичем разом ще хтось і коли відбувся розподіл князівства, достеменно не відомо. Однак під 1334 роком згадується смерть князя Бориса Дмитрівської, а в 1335 – Федора Галицького. Тобто розпад стався між 1280 і тисячі триста тридцять чотири роками. Борис, таким чином, є першим відомим Дмитровським князем. Зазвичай його вважають сином Давида Костянтинівича. На початку XIV століття при Михайла Ярославича (в 1304-1318 князь Володимирський) Дмитрівське і Галицьке князівства за припущенням В. А. Кучкіна знаходилися в деякій залежності від Володимирського князівства, при цьому Борис з 1313 року був призначений намісником в Пскові, князем в якому був син Федора Галицького Іван. Другим князем власне в Дмитрові після 1334 р. став син Бориса Дмитро (помер бл. 1363 р).

Князі

В 1372-1389 роках в Дмитрові і Галичі княжив Володимир Андрійович Хоробрий. У 1389 між ним і Дмитром Донським виникли розбіжності, оскільки той відняв у Володимира ці землі. Питання було вирішене мирним шляхом вже в березні, а в травні Дмитро помер. З 1389 по 1428 рік у Дмитрові княжив четвертий (за іншими даними шостий) син Дмитра Петро (1385-1428). Потім Василь II Темний в 1447 році віддає Дмитров Василю Ярославовичу Серпуховсько-Боровському, але в 1454 змінює його на Звенигород, а Дмитрів в 1462 заповідає своєму синові Юрію (Георгію) Васильєвичу. После смерті Юрія Васильовича в 1473 році Іван III дає князівство Андрію Борисовичу Микулинським, а в 1505 заповідає синові Юрію Івановичу (1480-1536), який і княжив у Дмитрові до 1533 року, коли помер Василь III і на престол вступив Іван IV

В цей час в складі Великого князівства Московського залишилося всього два питомих князівства: Дмитрівське (зі Звенигород) і Старицьке (с вірі). Юрій був на рік молодший за свого брата Василя III і йому було важко змиритися з тим, що трон переходить до трирічного дитині Івану. Тому Олена Глинська не дала йому виїхати після похорону брата в Дмитров, заточивши в темницю. Там він помер в 1536 році. Після його смерті єдиним удільним князем у Росії виявився молодший брат Юрія і Василя Андрій Іванович, князь Старицький. В 1537 році він, однак, утік до Новгороду, де намагався підняти заколот, був схоплений і позбавлений всіх володінь. У 1541 році Старицьке князювання повертається його синові Володимирі, а в 1566 Іван Грозний змінює Старицу на Дмитров. В 1569 році цар викликав Володимира до себе в Олександрівську слободу і умертвів. Владімір Андрійович був останнім удільним князем у Дмитрові і на той момент взагалі на Русі.

Входження Дмитрова до складу Московського князівства

В останній духовній великого князя Івана II Червоного (1359) Дмитров ще не згадується в складі московських володінь, а в 1368 московська, дмитровская і коломенська раті під командуванням Дмитра Івановича виступили проти Ольгерда, тобто Дмитров вже входить в Московське князівство, втративши між цими датами свою самостійність. Зазвичай в якості дати включення Дмитрова до складу московських земель називаються 1360 або 1364 год. В 1360 в Галичі за допомогою Орди князем стає Дмитро Борисович. Часто його батькові вважають помилкою літописців, а правильним - Іванович. Однак за версією В. А. Кучкіна це був саме князь Дмитровський: один з його онуків володів вотчиною в Дмитрові. Ці факти можуть ілюструвати, що зв'язок Дмитрова і Галича зберігалася і після розпаду єдиного князівства. Те, чому Дмитро Борисович опинився на галицькому столі, пояснюється Куччиними тим, що втратила владу над Володимиром Москва в 1360 розширила свої володіння за рахунок Дмитрова, а що послідувала за цим спроба Орди перерозподілом ярликів на князювання послабити вплив Москви в тому числі знайшла для колишнього Дмитровського князя нові володіння. В 1363 Галич також втрачає самостійність і відходить до Москви. Входження до складу Московського князівства перший час привели до негативних для Дмитрова наслідків, оскільки він виявився залучений в конфлікти Москви з іншими могутніми силами того часу. спочатку в 1372 ворогував з Дмитром Івановичем товариський князь Михайло Олександрович розорив околиці (сам Дмитров відкупився), а потім в 1382 татарський хан Тохтамыш спалив місто. У XVII столітті замість Дмитрівської князівства вже згадується Дмитровський повіт, який має аналогічні кордону.

Економіка

Незабаром, однак, проявилися і позитивні сторони загальноросійської єдності, пов'язані з розвитком торгівлі. Дмитров став північним портом Москви, куди по суші доставлялися товари, де їх перевантажували на легкі суди і везли по Яхроме і Сестрі в верхів'я Волги. Далі шлях розгалужувався - можна було рухатися як на північ, так і на схід. Герберштейн, що відвідав Московію якраз під час максимального розквіту Дмитрівській торгівлі, зазначив, що «місцеві купці мають великі багатства, так як вони без особливих зусиль ввозять з Каспійського моря по Волзі товари за різними напрямками і навіть в саму Москву». Велася торгівля сіллю, хутром і ловчими птахами з Російським Північчю, куди вивозилося хліб. Другим за значенням містом князівства був нині зниклий Вишгород-на-Яхроме. Це був великий за мірками середньовіччя місто-фортеця площею близько 10 гектарів, який перебував на Баран-горі (відрогу Клиньское-Дмитрівській гряди), в місці впадання річки комаріха в річку Яхрому. У місті знаходилася одна з резиденцій дмитровських князів. Остаточо Вишгород-на-Яхроме був розграбований і спалений в Смутний Час польсько-литовськими інтервентами.

напрямами і навіть в саму Москву ». Велася торгівля сіллю, хутром і ловчими птахами з Російською Північчю, куди вивозилося хліб. Другим за значенням містом князівства був нині зниклий Вишгород-на-Яхромі. Це був великий за мірками середньовіччя місто-фортеця площею близько 10 гектарів, який перебував на Баран-горі (відрогу Клиньское-Дмитрівській гряди), в місці впадання річки комаріха в річку Яхрому. В місті знаходилася одна з резиденцій дмитровських князів. Остаточо Вишгород-на-Яхромі був розграбований і спалений в Смутні Час польсько-литовськими інтервентами.

Крім Дмитрова і Вишгорода-на-Яхроме, важливими торговими центрами князівства були розташовані по Яхроме монастирі (Медведева пустель, Ніколо-Пешношского), деякі великі села (Рогачов). Зростання значення Дмитрівської князівства добре видно по положенню його князів. Одним з перших був Петро Дмитрович - четвертий син Дмитра Донського. Василь II Темний і Іван III вже передавали місто своїм другим синам Юрію Васильовичу і Юрію Івановичу. З огляду на, що наділення землями синів велося по старшинству, Дмитров в XV столітті став вельми завидною долею.

Суздальсько-Нижньоновгородське велике князівство 1238 – 1424 рр.

Суздальське князівство

Велике Нижньгородсько-Суздальське князівство — одне з руських князівств на теренах сьогоденної Московії, що існувало у 1341—1392, 1393, 1411—1414, 1425 та 1446—1447 роках. Обіймало землі над річкою Ірмес, середньою течією річки Нерлі Клязьминська, нижньою течією Клязьми та Оки, середньою течією Волги від гирла річки Унжа до гирла річки Сура. Основними його центрами були Суздаль, Юр'євець, Городець. Столицею було місто Нижній Новгород.

Нижньгородське князівство

Формально Нижньгородське князівство виникло на початку XIV сторіччя в результаті перенесення Борисом Даниловичем своєї резиденції з Городця до Нижнього Новгорода. Після його смерті в 1320 році, князівство знову повернулося до складу Великого Володимирського князівства. Після Тверського повстання в 1327 році й розділу Володимирського великого князівства на 2 частини територія Нижньгородського князівства увійшла до складу володінь великого князя володимирського Олександра Васильовича, а після його смерті перейшла під управління великого володимирського й московського князя Івана Калити, який володів нею до своєї смерті в 1340 році.

Велике Нижньгородсько-Суздальське князівство

Нижньгородсько-Суздальське князівство утворилося в жовтні 1341 року, коли хан Золотої Орди Узбек-хан розділив Велике володимирське князівство, передав Нижній Новгород й Городець суздальському князеві Костянтину Васильовичу. На думку Костянтина Авер'янова суздальський князь отримав Нижній Новгород й Городець як компенсацію за невдалий шлюб своєї дочки Антоніди з великим володимирським й московським князем Семеном Гордим. Навесні 1343 року Семен Гордий спробував захопити владу у Нижньгородському князівстві, заручившись підтримкою нижньгородських й городецьких бояр, проте ханський суд Золотої Орди залишив князівство у Костянтина Васильовича й видав йому на розправу бунтівних бояр, яких стратили на торгу. Підйом Нижнього Новгорода в першій половині XIV сторіччя привів до перенесення в 1350 році туди з Суздаля столиці новоутвореного князівства. Розвиток феодального землеволодіння та торгівлі, особливо у Надволжі, підтримка з боку Орди й Новгорода дозволили князям Нижньгородсько-Суздальського князівства Костянтину Васильовичу та його синові Дмитру Костянтиновичу вести боротьбу з московськими князями за велике князювання володимирське. 22 червня 1360 року Дмитро Костянтинович зайняв володимирський престол, але вже 1363 року був змушений його залишити. У 1366-1382 він діяв вже як союзник московського князя. У 1365 році помер Андрій Костянтинович, й, поки Дмитро Костянтинович чекав ярлика на князювання від хана Азіза, його молодший брат Борис Костянтинович здобув собі ярлик в іншого ординського хана. Почалася міжусобиця. Примирити братів намагався навіть ігумен ростовського монастиря Сергій Радонезький, проте Борис був непохитний. Тільки зустрівши військо у міста Бережець, він покаявся перед братом. У 1367 році в нижньгородські межі вторглися ординці на чолі з Булат-Теміром. У битві біля річки Сундовік вони були розбиті й запроторені за П'яну. У 1370 році нижньгородські князі допомагали змістити з престолу у Болгарі хана Осана й замінити його на Салтана. На 1370-ті роки припав розквіт князівства. В 1372 році було засновано місто Курмиш на Сурі. В 1376 році, нижньгородці, разом з московитами, знову взяли Болгар й посадили там

свого «даригу». У 1382 році нижньгородські князі, що були невільниками у татар, взяли участь у нападі Тохтамиша на Москву. У 1383 році помирає Дмитро Костянтинович, й ярлик на князювання перекупує його брат Борис Костянтинович. Існування уділів в Нижньгородсько-Суздальське князівство (головним був Городецький уділ) й тиск Орди сприяв загостренню феодальних протиріч. Орієнтація частини нижньгородських князів на монголо-татар суперечила об'єднувчим прагненням Москви. У 1392 році великий московський князь Василь I Дмитрович вирушив в Орду й викупив у Тохтамиша ярлик на Нижній Новгород, після чого захопив його війною. Навесні 1393 року Василь Кірдяпа разом з братом Симеоном повернули собі Нижній Новгород, але вже незабаром вони були змушені знову поступитися ним Великому Московському князівству. З цього часу великі московські князі утримували Надволжя під своїм правлінням, хоча нижньгородсько-суздальські князі за допомогою монголо-татар іноді домагалися повернення Нижнього Новгорода у 1399 (1395), 1411–1414, 1440-і роки.

Відносини з Золотою Ордою

Після вбивства хана Джанібєка у 1357 році у Золотій Орді почалася смута, що свідчила про початок розпаду єдиної держави. У 1357—1380 роках на золотоординському престолі перебувало понад 25 ханів. Окремі ординські феодали зміцнювали свої володіння на територіях, що безпосередньо межують з південно-східними кордонами Нижньгородського князівства. Мірою стала споруда сторожових фортець на річках Кіша й Сура, застави в середній течії річки П'яна. У 1372 році на східному кордоні Нижньгородського князівства було засновано місто Курмиш. Нижньгородсько-суздальські дружини періодично організовували військові походи на території Саранського ханства. Найбільший похід було організовано у 1370 році на володіння болгарського князя Хасана (Осана). В 1367 році над річкою П'яна було розбито Булат-Теміра. До середини 1370-х років у Золотій Орді зміцнилося вплив темника Мамає, який почав посилати загони на території Нижньгородського Надволжя. У 1377 році в битві над П'яною військо князя Дмитра Костянтиновича було розбите, а Нижній Новгород спалено військами під проводом Арабшаха. Потім Борис Костянтинович розправився з мордовським військом, що вчинило осаду Нижнього Новгорода, але не взяло його. У середньовічних джерелах повідомляється про загибель у Куликовій битві 1380 року 50 суздальських й 50 нижньгородських бояр. Однак, російський історик Антон Горський провів детальний порівняльний аналіз військового збору 1380 року з аналогічними зборами 1375 року для походу на Твер й 1386 року для походу на Новгород, за яким нижньгородсько-суздальське військо брало участь у походах 1375 й 1386 років й пропустило похід 1380 року.

Хронологія

- 1341 — Городецьке князівство перейшло до брата Олександра Васильовича, Костянтину Васильовичу, потім до сина Костянтина Васильовича, Андрію Костянтиновичу.
- 1350 — Костянтин Васильович переніс столицю до Нижнього Новгорода.
- 1356 — Андрій Костянтинович віддав Суздаль в уділ своєму братові, Дмитру Костянтиновичу.
- 1359 — Дмитро Костянтинович Суздальський отримав ярлик на управління Великим князівством Володимирським.
- 1362 — Велике князівство Володимирське передано Дмитру Донському (на той момент йому 12 років).
- 1363 — Дмитро Суздальський повернув собі Володимир, але ненадовго.
- 1365 — по смерті Андрія великим князем став Дмитро Костянтинович.

- 1366 — примирення Дмитра Донського й Дмитра Суздальського, шлюб Дмитра Донського на дочці Дмитра Суздальського Євдокії.
- 1376 — спільний з Москвою похід на Болгар під керівництвом Дмитра Боброка.
- 1377 — Іван Дмитрович, син Дмитра Суздальського, загинув у битві над П'яною.
- 1380 — війська Нижньгородсько-Суздальського князівства взяли участь у Куликовській битві на боці Дмитра Донського. Практично все військо Дмитра Костянтиновича загинуло у битві (в тому числі близько 100 бояр).
- 1382 — Дмитро Костянтинович, під час походу Тохтамиша, бажаючи забезпечити своє князівство, відправив до війська Ординського хана своїх синів: Василя й Симеона з тим, щоб переконати хана у своїй лояльності й уникнути з ним війни. Ця мета була досягнута, але, перебуваючи під Москвою, Василь й Симеон, піддавшись на обман, переконали городян відкрити ворота, що й дозволило Тохтамишу захопити Москву. Згодом Тохтамиш забрав Василя в Орду.
- 1383 — після смерті Дмитра Суздальського, Великим Нижньгородсько-Суздальським князем по ярлику став його брат Борис Костянтинович.
- 1387 — Василь Кірдяпа, син Дмитра Суздальського, покинув Орду з ярликом на князювання.
- 1392 — Василь I Дмитрович, син Дмитра Донського, захопив Нижній Новгород.
- 1393 (за іншими даними 1395, по Соловійову 1399) — Семен, син Дмитра Суздальського, намагався повернути Нижній Новгород силою. Спроба виявилася вдалою, однак царевич Ейтак, що йшов з ними як союзник, перебив як захисників міста, так й нападників. В цей час московський князь Василь Дмитрович купив ярлик на князювання, а Семену й Василю передав на спадок Шую. Василь Кірдяпа, незадоволений цим рішенням у 1394 році відбув в Орду, але не домогся там успіху. Семен помер в В'ятці в 1402, Василь помер у Городці в 1403.
- 1408 — Едигей знищив Городець.
- 1445 — Улуг-Мухаммед використовував Нижній Новгород як опорний пункт в війні з Василем II Темним.
- 1446—1447 — Федір і Василь, сини Юрія Васильовича Шуйського, онуки Василя Дмитровича Кірдяпи, за допомогою Дмитра Шемяки повернули собі Нижньгородсько-Суздальське князівство, проте після поразки Шемяки перейшли на бік Москви.

1. Юрій Долгорукий пом. 1157
2. Василько Суздальський - 1161

Суздальське князівство

Нижненовгородське князівство

Уділи (райони):

Городецьке князівство (1264 – 1403)

Шуйське князівство (1387 – 1420)

Список суздальських князів

- Юрій Долгорукий (1125—1149);
- Василько Юрійович (1149—1151);
- Юрій Долгорукий (1151—1155);
- Святослав Всеволодович (1238—1252);
- Андрій Ярославович (1252—1264);
- Юрій Андрійович (1264—1279);
- Михайло Андрійович (1279—1305);

- Василь Андрійович (1305—1309);
- Олександр Васильович (1309—1331);
- Костянтин Васильович (1331—1341, потім Нижньогородський);
- Дмитро Костянтинович (1355—1365, потім Нижньогородський);
- Борис Костянтинович (1383—1392).

Тверське велике князівство 1242 – 1490 рр.

Велике Тверське князівство (обласне) — руське князівство (з бл. 1382 року — велике князівство) у Верхньому Надвожі з 1247 по 1485 рік. Столицею князівства була Твер.

Тверське князівство

Знаходилось на Волзькому торговельному шляху, що поєднував Каспійське море з Балтійським морем. Тверське князівство утворилося у 13 сторіччі у підпорядкуванні Переяславль-Залісьському князівству. Духовний центр Тверської держави — Свято-Успенський Жолтиків монастир. Заснований 1394 року єпископом Арсенієм Тверським — вихованцем Києво-Печерської Лаври зі згоди великого князя Тверського. 1327 року відбулось Тверське повстання.

Велике князівство Тверське

Найраніша згадка у Рогозькому літописці за 1339 року про повернення великого князя тверського Олександра Михайловича з Орди вважається перенесення пізнішого титулу на минулі події. У московсько-тверських угодах кінця XIV-XV сточ Олександр Михайлович згадується як великий тверський князь, але його наступники Костянтин і Василь (у привілеї Отроцькому монастиреві, даної між 1363 і 1365 роками називається великим князем) як прості князі. Проте починаючи з Михайла Олександровича називалися великими князями хоча в місцевому документі. За договором 1375 року Михайло Олександрович визнає себе молодшим братом московського князя, але за договором 1399 року - просто братом. Зміна відбулася 1382 року, коли Тверське князівство отримало незалежність від Великого князівства Володимирського, що за рішенням Орди злилося з Московським князівством, а тверські князі отримали право на самостійні відносини з Ордою. Зокрема, всі великі князі самостійно збирали данину для хана

Поглинання Великого князівства Тверського Московією

Тверське князівство знищено внаслідок агресії Великого князівства Московського за підтримки Орди. Головним чином це сталося за діяльності московського князя Івана Калити, який, зокрема, звів наклеп на князя Олександра Михайловича. Того викликали на ханський суд і вбили разом з сином Федором. Після вбивства в Орді тверських князів Калита наказав зняти дзвін зі Спаського собору та перевезти до Москви.

Правителі

- **Ярослав Ярославич** (1247—1272)
- **Святослав Ярославич** (1272—1282/1286)
- **Михайло Ярославич** (1282/1286—1318)
- **Дмитро Михайлович Грізні Очі** (1318—1326)
- **Олександр Михайлович** (1326—1327, 1338—1339)
- **Костянтин Михайлович** (1328—1338, 1339—1345)
- **Всеволод Олександрович** (1346—1349)
- **Василь Михайлович** (1349—1368)
- **Михайло Олександрович** (1368—1399)
- **Іван Михайлович** (1399—1425)
- **Олександр Іванович** (1425)

- **Юрій Олександрович** (1425)
- **Борис Олександрович** (1425—1461)
- **Михайло Борисович** (1425—1485)

Уділи (райони):

Кашинське князівство (1318 – 1426)

Холмське князівство (1319 – 1508)

Дорогобужське князівство (1318 – 1486)

Микулинське князівство (1339 – 1485)

Городенське князівство (1425 – 1435)

Зубцовське князівство (1318 – 1437)

Телятівський уділ (1397 – 1437)

Чернятинський уділ (1406 – 1490)

Московське велике князівство

1276 – 1547 рр.

Московське князівство, згодом відоме як **Велике князівство Московське**, також відоме під історичною назвою **Московія** — спочатку удільне князівство (районне) у складі Володимиро-Суздальського князівства, потім під безпосередньою владою Золотої Орди до 1480 року. Назва *Велике* вперше з'явилась у 1363, остаточно закріпилась з 1432 року. Розташовувалось спочатку в межах сучасної Москви та Московської області, а згодом розширило свої володіння на всю північну частину європейської Росії. З 1328 року московські князі отримують ярлик від хана Золотої Орди на титул Великий князь Володимирський. Москва стає центром збору данини на користь хана з усіх на той час підконтрольних Золотій Орді північно-східних руських князівств.

Передісторія

Вже в середині XI століття в стародавній Київській державі — Русь стали виявлятися ознаки дроблення на самостійні князівства і землі. З'являлися все нові і нові князівства. Значними феодальними державами цього періоду стали Залісся, Галицько-Волинське, Турово-Пінське, Чернігівське, Полоцьке, Смоленське князівства, Новгородська і Псковська феодальні республіки. Притока населення сприяла підйому Ростово-Суздальської землі. Місцеві князі почали вперту боротьбу за заволодіння великим княжінням. Князем Юрієм Долгоруким були засновані нові міста — Дмитрів, Кострома і ін. В 1169 році, при Андрії Боголюбському, землі Залісся здобувають незалежність від Русі, їхні війська пограбували Київ, і Андрій Боголюбський проголосив себе незалежним від великих князів Київських володарем. При Всеволоді Велике Гніздо відбувалося виникнення нових феодальних центрів, дроблення Залісся, усередині якого в XIII столітті з'явилися князівства Переяславське, Ростовське, Суздальське, Ярославське, Тверське, Московське тощо. Першим удільним князем на Москві був син Олександра Невського Данило Олександрович, що отримав ханський ярлик в 1277 році. З 1330-х заліські князі, за рідкісними винятками утримувачі ханського ярлика на право збирання данини. З подальшим розширенням земель московських князів і централізацією влади за допомогою татарських баскаків їм вдається до кінця XV століття створити з свого осередку центр єдиного **Московського великого князівства**.

Територія Московського князівства

Московське князівство починає виділятися з Володимиро-Суздальського в XIII столітті. Місто Москва, навколо якого згрупувалося це князівство, до кінця XIII ст. не грало помітної ролі в політичному житті. Засновником дому московських князів був молодший син Олександра Невського, Данило. Саме він розширив московський уділ: розбивши рязанського князя Костянтина Романовича, він узяв його в полон і захопив місто Коломну (1301 р.), яка з того часу назавжди залишається за Москвою. Понад те Данилу вдалося отримати Переяславль-Залеський, за духівницею племінника, хворого і бездітного Івана Дмитровича (1302). У 1303 році Данило помер, не зробивши, схоже, ніякого розпорядження на випадок своєї смерті. Старший з п'яти його синів, Юрій, або Георгій, захопив в свої руки всю владу батька. Брати спочатку знаходилися в його безумовній покорі; з ними Юрій ходив на Смоленську землю і узяв Можайськ. Пізніше один з них, Іван I Калита, опанував Переяславлем і затвердився в ньому, а Олександр і Борис від'їхали з Москви до Твері, так що при Юрієві незмінно залишався один тільки Опанас. Сам Іван мав приватноправовий погляд на княжіння, як і його батько і старший брат. У своєму заповіті він долю брата Симеона надав старшому своєму синові Дмитру, а молодшому,

Івану, — свою власну долю, отриману від Калити. За племінником, сином Андрія Івановича, Володимиром, була затверджена доля його батька. Під час малоліття Дмитра, управління державою знаходилося в руках бояр, природних прихильників об'єднувальної політики, бо чим менше було князів, тим більше було для бояр годувань. Вже в 1362 році Дмитро зігнав з престолу Дмитра Суздальського і став володарювати над князями ростовськими і суздальськими. Після смерті його молодшого брата Івана доля останнього була приєднана до Москви. У своїй духівниці великий князь заповідає старшому своєму синові Василю все велике княжіння, а з московської долі дає йому Коломну і половину своєї частки в Москві. Інші володіння він розділяє між чотирма своїми синами; дружині також дає долю. На випадок смерті Василя бездітним робиться розпорядження, щоб його доля (велике княжіння) перейшла неподільною до наступного брата. Василь I продовжував збільшувати московські володіння. Перебуваючи в Орді, він купив ярлик на Нижньгородське князівство, що було у володінні двоюрідного діда Василя, Бориса Костянтиновича. Окрім Нижнього, за том же ярликом Василь придбав Городець, Муром, Мещеру, Тарусу і, таким чином, опанував всім Суздальським княжінням. Василя I пережив тільки один його син; ця обставина багато сприяла цілісності державної території. Василь Дмитрович заповів Василю Васильовичеві всі свої володіння, виділивши, за звичаєм, частину дружині своїй в довічне володіння. Нового великого князя, в його боротьбі з дядьком Юрієм і синами останнього, знову підтримували бояри. При їх допомозі Василь II приєднав до Москви Серпухов; при їх же допомозі він вийшов і переможцем з боротьби не зважаючи на те, що попадався в полон і був засліплений (за що отримав прізвисько Темний). Вмираючи, Василь II розділив свої володіння між синами. Старшому, Івану, він дав велике княжіння Володимирське, яке було нерозривно пов'язано тепер з Москвою; у Москві він дає йому тільки свою спадкову третину. Іншим синам, Юрієві, Андрію Великому, Борису і Андрію Меньшому, великий князь також дає долі, але Іван отримав значно більше, чим всі брати разом, і у нього були всі засоби тримати їх в своїх руках. Іван III полюбляв збільшувати свої володіння мирним шляхом. Він приєднав до своїх володінь верейську частину, передану йому князем, і частину брата свого Юрія, що помер в 1472 р.; Андрій Меньшой віддав Івану свою частку, окрім однієї волості під Москвою, призначеної для Андрія Старшого. Племінник великого князя, Іван Борисович, заповідав йому свою вотчину крім свого родича Федора; так само поступив і рязанський князь Федір Васильович, що заповів Івану власну вотчину на Рязані, в місті і на посаді, стару Рязань і Перевітеськ з волостями. Силою, Іван III приєднав до Москви лише Новгород і Твер. Хоча великий князь висловлювався проти поділу і переконував литовського князя не дробити держави, але сам він, поступаючись московській традиції, розділив свої володіння, причому старшому синові Василю дав велике княжіння, з 66 містами, а іншим своїм чотирьом синам — тільки 30 міст. Право карбувати монету отримав великий князь. У заповіті Івана III було остаточно вирішено питання про виморочні частини: частки могли переходити тільки до синів власника; якщо ж синів не було, то частка приєднувалася до великого княжіння. Власник міг довічно наділити дружину свою, але після смерті її наділ цей поступав у володіння великого князя. Василь III був останнім князем Московського князівства. Йому вдалося без воєн приєднати до Москви Псков, Рязань і сіверські князівства. Удільна система цим не була знищена. Як звичай, вона продовжувала існувати і не була відмінена яким-небудь законодавчим актом, а вимерла поступово, поступившись місцем ідеї державної єдності, яка давно вже позначалася в тому, що старший брат отримував звичайно частину, що у багато разів перевершувала частки решти братів. Вмираючи, Василь III розділив свої володіння між синами Іваном і Юрієм. Хотів виділити значну частину синові своєму Федору і Івану IV.

Стосунки із Золотою Ордою

Ярослав Всеволодович

Першим князем, що вступив у відносини з правителями Золотої Орди був Ярослав III Всеволодович. Після повернення війська Хана Батия в 1242 році з Європи, Ярослав Всеволодович ще кілька років прокняжив у Володимирі і в 1246 році поїхав до Каракоруму на коронацію Хана Гуюка. Там князя Ярослава Суздальського отруїла мати Гуюка — Торогене-хатун і зразу ж послала за його сином Олександром, пізніше названого Невським, щоб передати йому землю його батька.

Олександр Ярославович

Пробувши в ставку Батия до 1249 року разом із старшим братом Олександром, середній син Ярослава Всеволодовича Андрій Ярославович отримав ярлик на князювання у Володимирі. Андрій Ярославович провадив досить ліберальну політику, в 1251 уклав союз з Данилом Галицьким з метою повалення монгольського іга та одружився з його дочкою. Олександр Ярославович поїхав в Орду з доносом на брата, за що і отримав великокнязівський ярлик. У результаті Андрію Ярославовичу довелося втікати до Швеції, а Володимирський великокнязівський стіл дістався брату. У 1257 татаро-монголи провели другий перепис населення у своїх північних і західних улусах. Олександр надавав їм у цьому максимально можливу військову підтримку, маючи у своєму підпорядкуванні суздальську і татарську дружини. Надалі саме він став першим, хто відвіз подушну подать в Орду. У тому ж році, монголи, незадоволені, що Новгород не платить данини викликали до себе Олександра і веліли привести новгородців до покори. Для цього виділили йому війська. Перша спроба виявилася невдалою: Олександр Невський не зміг здолати опір населення і провести перепис. Зате в 1259 році з другої спроби захопивши Новгород, Олександр нещадно страчував і калічив непокірних, відрізаючи їм носи і засліплюючи. Навіть свого старшого сина Василя, який відмовився підкорятися батькові віддав на поталу Ханові, аби задобрити своїх татаро-монгольських панів. У 1262 році, Олександр Ярославович був затребуваний в ставку Хана і цьому ж році в останній раз відправився до Орди. Пробувши там майже рік, на зворотному шляху додому він, як і його батько, несподівано захворів і раптово помер 14 листопада 1263 року.

Брати та сини Олександра

У 1264 році, тільки за допомогою татаро-монгольських військ, на Володимирський стіл був призначений Ярослав Ярославович, молодший брат Олександра Ярославовича. «Великий князь Ярослав, подібно до батька і брата Олександра, усіма силами намагався догоджати Хану і подібно до них скінчив життя своє на зворотному шляху з Орди, куди він їздив з братом Василем ...». Це сталося в 1271 році. Василь, який став Великим князем після його смерті, прокняжив 5 років, також несподівано помер, як і попередні князі, на зворотному шляху з Орди. За час його князювання татарами було проведено ще один перепис населення (1272 рік.) і Князь Василь активно їм у цьому допомагав. Крім того, дружини Суздальської землі брали участь у поході військ Золотої Орди на Візантію в 1269—1271 роках. Менгу-Тімур зробив синам Олександра Ярославовича, поріднених з Чингізидами, ще один подарунок, закріпивши за ними великокнязівський Володимирський стіл. Це породило початок активного протистояння між старшими синами Олександра Ярославовича — Дмитром і Андрієм за право заняття великокнязівського столу. У 1293 році в їх протистояння включився і Данила, який мав бажання самому стати Великим князем Володимирським і самому відвозити данину до Орди. Хан Тохта спробував втихомирити розперезавшихся підданих. Данило раптово

помер в 1303 році, і чвара на якийсь час затихла. У 1304 помер і Андрій Олександрович. І війна почалася знову. До неї долучилися Михайло Тверський і його небіж Московський князь Юрій Данилович. Великокнязівський стіл дістався старшому Михайлові Тверському.

Московський князь Юрій Данилович

Тричі був в Орді і щоразу внаслідок суперечки із Тверськими князями. У 1312 Хан Тохта помер і поки Великий князь Володимирський Михайло був на коронаційних урочистостях нового Хана Узбека, московський князь підняв проти великого князя Михайла заколот у Новгороді. І поки той з татарськими військами йшов втихомирювати бунтівне місто, Юрій з дарами поїхав у ставку молодого Хана Узбека. В Орді князь Юрій прожив бенкетуючи і принижуючись 3 роки, після чого в 1317 Юрій одружився з сестрою Хана Узбека — Кончак. Разом з ординськими військами князь Юрій пішов воювати дядька. Але зазнав поразки. І тим не менше, він, його дружина і начальник татарських військ були помилувані. Разом всі вони відправилися в Орду на суд Хана Узбека. Перед від'їздом дружина Юрія (сестра Хана) померла. Вже в ставці Хана з його відома і при його потуранні люди московського князя Юрія по-звірячому вбили Михайла Тверського. За батька помстився Дмитрій Тверський, убивши Юрія Московського в ставці Хана в 1327 році. Хоч за вбивство свого зятя Хан Узбек його стратив, тим не менше, Великокнязівський стіл дістався братові Дмитрія — Олександру Михайловичу Тверському. У 1319—1320 роках суздальські і московські дружини у складі золотоординських військ здійснили військовий похід до Азербайджану.

Іван Калита

Наступний правитель, Іван Калита, ще один онук Олександра Ярославовича, брат Юрія Московського, зіграв велику роль у перетворенні Московського князівства на невід'ємну частину в системі Золотої Орди, для якої він збирав з Суздальських земель данину. Почав він з того, що звів наклеп на тверян. Хан Узбек виділив Івану Калиті 50-тисячне військо і відправив карати тверян. Московіти в черговий раз, захищаючи інтереси Золотої Орди, пішли проти своїх одноплемінників, одновірців і сусідів. «Тверь, Кашин, Торжок були взяті, спустошені, жителі знищені вогнем і мечем або відправлено в неволю ... Хан, будиши задоволений вірністю князя московського (Івана Калити), дав йому милостиво грамоту на велике князювання» Після цієї бойні Великий князь Олександр Михайлович Тверський втік до Пскову. Іван Калита, боячись здатися Хану неслухом або недбайливим виконавцем його волі, разом з Метрополітом і багатьма Князями ... бачачи, що потрібно боротися або поступитися, вдався до іншого способу: умовив митрополита Феогноста накласти прокляття на Олександра і на всіх жителів Пскова, якщо вони не підкоряться наказам Хана. М. Карамзін «Історія ...» т.4 стор.276 Псков'яни не підкорилися і Князь Олександр вільно виїхав до Литви. Таким чином Московія купила собі право на великокнязівський стіл. «Іван Калита своїми частими поїздками в Орду доводив свою відданість Хану ...» «Новгородці, торгуючи на кордонах Сибіру, діставали багато срібла через Ками. Іоанн вимагав одного для себе, і діставши відмову поїхав Хану скаржитися ...». Тільки за грубими підрахунками з 1327 по 1340 Іван Калита разом з дорогою провів в Орді більше 9 років. Іван Калита був вірним підданим Хана Узбека, служив йому вірою і правдою.

Дмитро Донський

Розбрати в Орді, що почалися після смерті Хана Бердібека, дали можливість наступнику Івана, Дмитру, діяти самостійно (мова про отримання їм ярликів спочатку від Мурата,

потім від Авдула). Коли тверський князь Михайло купив в Орді ярлик на велике князювання, Дмитро взяв у міст присягу не приймати Михайла, і ті, дійсно, не прийняли його. Сам Дмитро відправився в Орду, Задарував панівну верхівку і вивіз звідти ярлик на велике князювання, викупивши за 10 000 рублів сина тверського князя, що, за зауваженням С. М. Соловйова, показує, наскільки нерівні були сили суперників і наскільки Москва переважала Твер. У договорі Дмитра з Михайлом про татар мовилося вже так: «чи будемо ми в мирі з татарами, чи дамо вихід або не дамо — це залежить від нас; якщо татари підуть на нас або на тебе, то нам битися разом». Після Куликовської перемоги над Мамаєм Московське князівство піддалося нападу Тохтамиша (1382), який розорив його і поставив в колишнє положення щодо Орди. Василя I посадив на великокнязівський престол посол Тохтамиша, а через рік сам Василь поїхав в Орду і купив там ярлик на князівство нижньгородське.

Василь I

В кінці XIV століття Золота Орда пережила нашествя Тамерлана, який розгромив її і пішов було і на руську землю, але, дійшовши до Єльця, вернувся назад. Після цього нашествя Орда не здавалася вже небезпечною для московського князя. Сам він не їздив туди з уклоном, не посилав і послів, на вимогу дані відповідав, що держава його збідніла людьми і не з кого збирати виходу, а збори тим часом проводилися і йшли в скарбницю великокнязівську. Над ординськими купцями стали сміятися в московських областях. Все це викликало в 1408 році нашествя татар, на чолі з темником Золотої Орди Едігеєм, який розграбував московську землю, зруйнував декілька міст і узяв 3000 рублів викупу з москвичів. Князь, як і раніше, повинен був давати данину татарам.

Розпад Орди

Після смерті Василя I права на великокнязівський престол пред'явив брат його Юрій. Суперечка була винесена на рішення Золотої Орди, яка висловилася на користь Василя Васильовича. Смути і постійна боротьба претендентів за престол привели Орду до занепаду і потім до розпаду на ханства Кримське, Казанське і Кипчацьке; разом з тим посилювалася залежність московського князівства від кримського хана. У 1480 хан Ахмат прислав до Москви чергове посольство з вимогою дані. Іван III Васильович покликав до себе послів, але замість того, щоб заплатити дань, князь, демонстративно розірвавши і розтоптавши ногами портрет хана, велів убити всіх послів, окрім одного. Цьому останньому він наказав повертатися додому і передати ханові, щоб дав Москві спокій, інакше князь пообіцяв зробити з ханом те, що вже зробив з його послами. Тоді хан Ахмат, зібравши війська, відправився воювати з непокірним князем. Крім того, він заручився підтримкою і допомогою Литовського великого князя і польського короля Казимира. Але Іван зумів заручитися підтримкою кримського хана, і той напав на Литву. Казимир не зміг допомогти Ахмату. Війська обох держав зустрілися 6 жовтня 1480 на берегах річки Угри. Московське військо стояло на лівому березі, їх ворог — на правому. Сили були приблизно рівні. Ні ті, ні інші не наважувалися напасти першими. Так вони простояли до 11 листопада 1480, коли ханські війська, дізнавшись про розорення своїх тилів московськими військами, розвернулися і пішли геть. Це протистояння отримало назву «Велике стояння». В результаті татарське ярмо, що продовжувалося більше двох століть, закінчилося: вся повнота влади переходить з Орди до Москви. А в 1487 Івану III вдалося тимчасово поставити Казанське ханство у васальну залежність від Московського князівства.

Великі князі московські

У 1263 за заповітом Олександра Невського (Великого князя Володимирського в 1252-1263) Москва передана в спадок його молодшому синові — Данилові Олександровичу.

 Князі Московські				 Великі князі Володимирські		
Ім'я		Роки життя	Роки правління	Роки правління	Ім'я	Роки життя
Данило Олександрович		1261 — 1303	1263 — 1303	1263 — 1271	Ярослав Ярославович	1230 — 1271
				1272 — 1276	Василь Ярославич	1241 — 1276
				1276 — 1281	Дмитро Олександрович Переяславський	1250 — 1294
				1281 — 1284	Андрій Олександрович Городецький	прибл. 1255 — 1304
				1284 — 1294	Дмитро Олександрович Переяславський (повторно)	
				1294 — 1304	Андрій Олександрович Городецький (повторно)	
				1304 — 1318	Михайло Ярославович Тверський	1271 — 1318
	Юрій Данилович				1281 —	1303 — 1325

		1325		1322	— 1325	
				1322 — 1326	Дмитро Михайлович Грізні Очі	
					1299 — 1326	
Іван I Данилович Калита		1288 — 1340	1325 — 1340	1326 — 1327	Олександр Михайлович Тверський	
					1301 — 1339	
				1328 — 1331	Олександр Васильович	? — 1331
				1331 — 1340	 кн. Новгородський, 1328 — 1337	
Симеон Іванович Гордий		1317 — 1353	1340 — 1353	1340 — 1353 (див.)	 кн. Новгородський, 1346 — 1353	
Іван II Красний		1326 — 1359	1353 — 1359	1353 — 1359	 кн. Новгородський, 1355 — 1359	
Дмитро Іванович Донський		1350 — 1389	1359 — 1389	1360 — 1363	Дмитро Костянтинович Суздальський	
					1322 — 1383	
				1363 — 1389	←→ він же	

У 1389 Василь I прийняв велике князювання за заповітом свого батька — Дмитра Донського, як «свою отчизну». Проте в великокняжому титулі Володимир згадувався, як і раніше, перед Москвою («Великий князь Володимирський та Московський»).

Великі князі Володимирські та Московські

Ім'я	Роки життя	Роки правління	Примітки
------	------------	----------------	----------

Василь I Дмитрович		1371 — 1425	1389 — 1425	
Василь II Васильович Темний		1415 — 1462	1425 — 1433	1) За смертю Василя I в 1425 почалася міжусобна війна 1425-1453. Великокняжий престол кілька разів переходив з рук в руки. 2) 1432 — церемонія сходження на великокняжий престол Василя II вперше сталася в Москві, а не у Володимирі.
Юрій Дмитрович		1374 — 1434	1433	син Дмитра Донського, дядько Василя II
Василь II Васильович Темний (повторно)		1415 — 1462	1433 — 1434	
Юрій Дмитрович (повторно)		1374 — 1434	1434	
Василь Юрійович Косий		поч. XV ст. — 1448	1434	
Василь II Васильович Темний (повторно)		1415 — 1462	1434 — 1445	
Дмитро Юрійович Шемяка		нач. XV ст. — 1453	1445	син Юрія Дмитровича
Василь II Васильович Темний (повторно)		1415 — 1462	1445 — 1446	
Дмитро Юрійович Шемяка (повторно)		поч. XV ст. — 1453	1446 — 1447	Господар землі Руської
Василь II Васильович Темний (повторно)		1415 — 1462	1447 — 1462	
Іван III Васильович		1440 — 1505	1462 — 1505	
Василь III Іванович		1479 — 1533	1505 — 1533	
Іван IV Васильович Грозний		1530 — 1584	1533 — 1584	с 1547 р. — «Цар і великий князь всієї Русі»

Уділи (райони):

Серпухівське князівство (1341 – 1472)
Вологодське князівство (1331 – 1492)
Можайське князівство (1443 – 1481)
Верейське князівство (1432 – 1486)
Волоцьке князівство (1408 – 1410, 1462 – 1513)
Рузьське князівство (1494 – 1503)
Старицьке князівство (1519 – 1563)
Ржевське князівство (1508 – 1410, 1462 - 1525)
Калужське князівство (1505 – 1518)

1. Юрій Довгорукий 1157

Народився біля 1090 р. – помер 15 травня 1157 р. в Києві, володимиро-суздальський князь з 1125 р., великий князь київський з 1155 р. Син Володимира Мономаха. Вів боротьбу за Київ. В 1155 р. заволодів Києвом. Похований в церкві Спаса на Берестові в Києві. Юрія Довгорукого вважають засновником Москви.

2. Андрій Боголюбський 1157 – 1175

Андрій Боголюбський (близько 1111 – 29 червня 1174) – князь володимиро-суздальський з 1157 р., син Юрія Довгорукого . Об'єднав північно-східні землі Русі навколо Володимиро - Суздальського князівства . Боровся проти влади боярів. Вбитий боярами в своїй резиденції в с.Боголюбово.

7. Св.Всеволод Юрієвич 1177 – 1212

8. Юрій Всеволодович 1212 – 1217

Син Всеволода III він народився в 1189 р. В 1212 р. вступив на Володимирський великокняжий престол. Заснував Нижній Новгород і побудував два прекрасних храми. Воював проти татарів. 1238 р. Батий з'явився під стінами Володимира. Сім'я князя Юрія (Георгія) загинула. В бою з татарами на ріці Сіті руські війська потерпіли поразку. Князь Георгій був вбитий татарами 4 березня 1238 р. В 1645 р. були віднайдені мощі св.Георгія. Пам'ять святого 4 лютого.

9. Костянтин Всеволодович 1217 – 1218

10. Юрій Всеволодович (2) 1218 – 1238

11. Андрій II (Суздаль) 1249 – 1252

12. Св. Олександр Невський 1252 – 1263

Син князя Ярослава Всеволодовича Володимирського. В 1236 р. став князем Новгородським. В 1240 р. на його князівство напали шведи під керівництвом Бергера Шведського , щоб закріпитися на берегах Фінського заливу. В 1242 р. він визволив м. Псков від німців. В тому ж році на Чудському озері одержав славу перемогу над Лівонськими рицарями. В 1242 і 1245 рр. одержав ряд перемог над литовцями. В 1250 р. став великим князем Володимирським. Неодноразово їздив до хана Батия в орду. Відмовився поклонятися ідолам, але визнав зверхність хана політично. 14 листопада 1263 р. маючи 43 роки помер. Пам'ять святого 23 листопада.

13. Ярослав III (Твер) 1263 – 1271

14. Василій Ярославич 1272 – 1276

15. Димитрій 1276 – 1282

16. Андрій III 1282 – 1284

17. Димитрій (2) 1284 – 1293

18. Андрій III (2) 1293 – 1304

19. Михайло Тверський 1304 – 1319

20. Юрій Московський 1319 – 1322

21. Димитрій Тверський 1322 – 1326

22. Олександр Тверський 1326 – 1327

Великі князі Московські

23. Іван I Калита (Москва) 1328 – 1340

Іван Данилович Калита, помер 31 березня 1340 р., великий князь московський з 1325 р., великий князь володимирський з 1328 р. Внук Олександра Невського. Один з перших почав об'єднувати північно-східні землі довкруги Москви. Переніс резиденцію митрополита з Володимира в Москву в 1325 р.

24. Симеон 1340 – 1353

25. Іван II 1353 – 1359

26. Дмитрій Суздальський 1360 – 1362

27. Дмитрій Донський 1362 – 1389

Народився в 1350 р. Виховання князя займався митрополит Олексій. В 1359 р. Дмитрій відвідав Золоту Орду. В 1262 р. від хана Амурата одержав ярлик на князювання. 1368 р. вторгнення в руські землі військ литовського князя Ольгерда. Облога Москви. 1371 р. хан Мамай віддав ярлик на руське князівство князю тверському Михайлу. Дмитрій не признав його князем. В тому ж році Дмитрій знову поїхав в Орду і одержав ярлик на князювання. 1378 р. заснував Успенський Староминський монастир, в 1379 р. побудував Голутвенський монастир. 1376 р. переміг Волжських Булгар. 1378 р. розбив війська татар на чолі з воєводою Бегічем. 8 вересня 1380 р. в битві на Куликовому полі розбив монголо-татарське військо хана Мамаю. З Дмитрієм Донським разом воював Волинський князь Дмитрій Михайлович і майже усі руські князі. В 1382 р. татарський хан Тохтамиш напав на Русь, захопив Серпухів. Дмитрій Донський в 1382 р. залишив Москву на митрополита Кипріяна однак він не зумів її оборонити і татари захопили Москву. 1383 р. Дмитрій відправив в Орду свого старшого сина Василя і зобов'язуючись платити данину ханові одержав ярлик на князювання. Пам'ять святого 19 травня.

28. Василій I Дмитрович 1389 – 1425

Великий князь московський з 1389 р., син Дмитрія Донського. Приєднав до Великого Московського князівства Нижньоновгородське і Муромське князівство, Вологду, землі Комі. Боровся проти Золотої орди і Великого князівства Литовського.

29. Василій II Сліпий 1425 – 1433

Василій Васильович Темний 1415 – 1462, великий князь Московський з 1425 р., син Василя I. Переміг в міжусобній феодальній війні 1425 - 1453 рр. В ході війни був захоплений в полон і осліплений. Обмежив самостійність Новгороду і Пскова. Василій II сприяв створенню централізованої Російської держави.

30. Юрій 1433

31. Василій II (2) 1434

32. Юрій (2) 1434

33. Василій 1434

34. Василій II (3) 1434 – 1446

35. Дмитрій Шемяка 1446

36. Василій II (4) 1447 – 1462

37. Іван III Васильович 1462 – 1505

Народився 22 січня 1440 р. - помер 27 жовтня 1505 р. в Москві., великий князь московський з 1462 р. В час його правління закінчилось формування Російської централізованої держави. Приєднав Ярославль, Новгород, Твер, новгород-сіверський, Чернігів. Було скинуто монголо-татарське іго на Русі.

38. Василій III Іванович 1505 – 1533

Народився 1479 р. помер 1533 р., великий князь московський з 1505 р., син Івана III і Софії Палеолог. Завершив об'єднання Русі довкруги Москви, приєднавши Псков в

1510 р., Смоленське в 1514 р., Рязанське в 1521 р., Новгород-Сіверське в 1522 р. князівства. В 1508 р. підтримав боротьбу українського і білоруськоо народів на чолі з М.Л.Глінським проти феодальної Литви.
15 березня 1515 р. великий князь Московський Василій III направив на Афон послів з проханням прислати йому доброго перекладача книг.

Царі Московські

39. Іван IV Грозний 1533 – 1584

Іван Васильович Грозний , народився 25 липня 1530 р. в с. Коломенському – помер 18 березня 1584 р. в Москві., великий князь московський з 1533 р, перший російський цар з 1547 р., син Василя III. При Івані IV почалося скликання земських соборів. Відмінений юр»ів день, введені «заповідні літа». Для укріплення самодержав'я в 1565 р. введена опричнина. Підкорені казанське в 1552 р. і Астраханське в 1556 р. ханства, почалось приєднання Сибіру в 1581 р. Велась Лівонська війна 1558-1583 рр.

Константинопільський патріарх Дионісій повідомляючи Івана IV Грозного про своє обрання на Вселенський престол просив від себе і від Єрусалимського патріарха Германа та Священного Собору відпустити убогого інока Максима Грека на Святу Гору як такого що наблизився до воріт смерті.

В 1545 р. в Москву прийшла грамота від Олександрійського патріарха Йоакима з проханням про звільнення в'язня Максима Грека.

40. Федір Іванович 1584 – 1598

Народився 31 травня 1557 р., в Москві,- помер 17 січня 1598 р. в Москві, російський цар з 1584 р. Син Івана IV Грозного. Управління державою фактично здійснював його шурин Борис Годунов. Уряд Федора Івановича ввело урочні літа. З урядом Федора Івановича вів переговори К.Косинський про допомогу повсталим козакам.

Опубліковані джерела

- ПСРЛ. т. XVIII. Издание 2-е. Симеоновская летопись. М. — 2007. — 328 с.
- Псковские летописи, в. 1—2. М. —Л., 1941—55.

Використана література

- В. Вешняков, «О причинах возвышения М. княжества» (СПб., 1851)
- М. Ф. Владимирский-Буданов, «Обзор истории русского права»
- Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. — 649 с.
- Твори: у 50 томах / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. — Львів : Видавництво «Світ», 2002 — Т. 11. — С. 740.
- М. А. Дьяконов, «Власть М. государей» (1889); Градовский, «История местного управления в России» (СПб., 1868)
- И. Е. Забелин, «Взгляд на развитие М. единой державы» («Истор. Вест.», 1881, № 2, 3 и 4)
- Н. П. Загоскин, «Очерки организации и происхождения служилого сословия в допетровской Руси» (Казань, 1876).
- Экземплярский А. В. Великі та удільні князі Північної Русі в татарський період, з 1238 по 1505 г. — СПб., 1889. — 474 с.
- Экземплярский А. В. Великі та удільні князі Північної Русі в татарський період, з 1238 по 1505 г. — СПб. : Друкарня Імператорської академії наук, 1891. — 696 с.
- Экземплярский А. В. «Великие и удельные князья северной Руси в татарский период», т.1-2, СПб 1889-91.
- Псковская феодальная республика // Псковский край в истории России / под ред. Е. П. Иванова. — Псков, 1996.
- Кафенгауз Б. Б. Древний Псков. Очерки по истории феодальной республики. — Москва: Наука, 1969.
- Коган В. М. История дома Рюриковичей. — СПб.: Бельведер, 1993. — 278 с.
- Коган В. М., Домбровский-Шалагин В. И. Князь Рюрик и его потомки: Историко-генеалогический свод. — СПб.: «Паритет», 2004. — 688 с.
- Кучкин В. А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X—XIV вв / Ответственный редактор академик Б. А. Рыбаков. — М.: Наука, 1984. — 353 с.
- Кучкин В. А. Ярославское княжество
- Кір'янов І. А. «Старовинні фортеці Нижегородського Поволжя» Горький, 1961.
- Кучкин В. А. «Формування державної території північно-східної Русі в X—XIV ст.» Глава 5: «Території Суздальського і Нижегородського великого князівств в XIV ст.» (Включаючи карту можливих територій Нижегородського великого князівства і його частин в 1360-і роки).
- М. Карамзин, «История государства Российского» т.4
- В. О. Ключевский, «Боярская дума древней Руси» (М., 1882)
- Н. И. Костомаров, «Начало единой державы в России» («Монографии», т. XII и «Вест. Европы», 1870 г., 11 и 12);
- Н. И. Костомаров, «Начало единой державы в России» («Монографии», т. XII и «Вест. Европы», 1870 г., 11 и 12);
- В. П. Крижанівський. Московського великого князівства дипломатія // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.:Знання України, 2004 — Т.2 — 812с.

- *Любавский М. К.* Образование основной государственной территории великорусской народности, Ленинград, 1929.
- *Масленникова Н. Н.* Присоединение Пскова к Русскому централизованному государству. — Ленинград, 1955.
- *Марасинова Л. М.* Новые псковские грамоты XIV—XV веков. — Москва, 1966.
- История родов русского дворянства: В 2 кн. / авт.-сост. *П. Н. Петров.* — М.: Современник; Лексика, 1991. — Т. 1. — С. 258—259.
- *Плоткин К. М.* Древний Псков. — Псков, 1997
- *Поздняков В.* Пронскія / Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 3 т. / рэд. Г. П. Пашкоў і інш. Т. 1: Абаленскі — Кадэнцыя. — Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 2005. — С. 466.
- *П. В. Полежаев,* «М. княжество в первой половине XIV в.» (СПб., 1878)
- *Сербов Н.* Суздальские и Суздальско-Нижегородские удельные князья // Русский биографический словарь : в 25 т. — СПб.—М., 1896—1918.
- *В. И. Сергеевич,* «Лекции, исследования и заметки по истории русского права»
- *В. И. Сергеевич,* «Русские юридические древности»
- *Н. Станкевич,* «О причинах постепенного возвышения Москвы» («Учен. Зап. Моск. Унив.», 1834);
- *С. М. Соловьев,* «Взгляд на историю
- установления госуд. порядка в России до Петра Вел.» («Сочинения», СПб., 1882);
- *Д. Я. Самоквасов,* «Главнейшие моменты в госуд. развитии древней Руси и происхождение М. государства» («Варшавские Унив. Известия», 1886, № 1 — 3);
- *Д. Я. Самоквасов,* «Происхождение М. государства» (там же, 1886, № 3)
- *Таловін Д. С.* Велике Нижегородської-Суздальське князівство (1341—1392 рр.) В системі земель Північно-Східної Русі — Автореферат, Нижній Новгород 2001.
- *Чеченкин П. В.* Адміністративно-територіальний устрій і управління на землях Городецького спадку в XV — середині XVI ст.
- *Широкопад А.* Альтернатива Москве: Великие княжества Смоленское, Рязанское, Тверское / А.Широкопад. - М.: АСТ, 2010. - 413
- *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. — Київ: Наукова думка, 1993. — 416 с.

Енциклопедії та словники

- Большая Советская энциклопедия Под ред. *С. И. Вавилова.* М. БСЭ 1949-1958 ТТ 1-50
- Большая Советская энциклопедия Под ред. *А. М. Прохорова* М БСЭ 1970-1978 ТТ-1-30
- Радянська енциклопедія історії України К. Головна редакція УРЕ тт.. 1-4 1969-1972
- Советская историческая энциклопедия М. «Советская энциклопедия» тт. 1-16, 1961-1976
- Енциклопедія українознавства. У 10-х томах. / Головний редактор *Володимир Кубійович.* — Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954—1989.
- Малий словник історії України / Відповідальний редактор *Валерій Смолій.* — К.: Либідь, 1997.
- Юридична енциклопедія / ред. *Ю. С. Шемшученко* та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998—2004 . тт. 1-6

- Славянская энциклопедия. Киевская Русь — Московия: в 2 т. / Автор-составитель *В. В. Богуславский*. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. — Т. 1. — 784 с.

Скробач Богдан Миколайович

Дата і місце народження: 18 квітня 1976 р. м.Рогатин Івано-Франківська обл.

Освіта

2002 р. закінчив Івано-Франківський інститут права, економіки та будівництва (бакалавр права)

2004 р. закінчив Міжнародний Науково-Технічний Університет м.Київ (магістр права)

Досвід роботи

2002-2003 рр. викладач Івано-Франківського інституту права, економіки та будівництва

2004-2005 рр. юрисконсульт ТзОВ ТМО "Перспектива"

2005-2006 рр. юрисконсульт Організації роботодавців Рогатинського району

2004-2007 рр. викладач Національного Університету «Львівська Політехніка»

З 2009 р. – помічник адвоката

Громадська робота

2003-2006 рр. громадський інспектор з охорони довкілля

З 2005 р. голова Рогатинської екологічної громади

З 2005 р. голова Рогатинської правозахисної організації

Автор книг: «Історія міста Рогатина. Хронологічний довідник», «Релігіознавство. Збірник матеріалів», «Рогатин місто древнє», «Кавалерія в польсько-радянській війні 1920 р», «Природа Рогатинського Опілля», «Археологічні пам'ятки Рогатинщини»

Верстка студія «АВАНГАРД» м. Рогатин вул. Панаса Мирного 10.
Друк м. Рогатин пл. Роксолани 25а. ПП Білінський.
Папір офсетний. Формат 90X60 1/16
Умовний аркуш 11,75